

Vikerkaar

ISSN 0234-8160

12/2004

EEPOSTE ILMAS: "Gilgamesš" ja "Isa Gorgudi raamat"; **Hasso Krulli** luulet ja intervjuu **Sven Vabarile**; **Jaan Kaplinski** "Meetrist ja Demeetrist". Uued jutud: **Mehis Heinsaar** ja **Mihkel Samarütel**. **Katre Talviste** "Raipest" eesti kultuuri teetähisena; **Jaan Ross** Elfriede Jelinekist; **Slavoj Žižek** konservatiivsest populismist; **Jaan Puhvel** raskolli sümptomist ja Dupuytreni sündroomist; **Marek Tamm Ilmar Talve** kultuuriloost, **Toomas Hiio Magnus Ilmjärvest** ja hääletust alistumisest; **Kädi Talvoja** **Anu Kalmu** kunstist. ■

Page 1 of 1

Anu Kalm

From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
Sent: 15. oktoober 2003. a. 19:18
Subject: tsau

Tere kallie Küsti,
ja aitäh kirja eest. Ega alati polegi pikalt vaja kirjutada, nagu näiteks minul pole täna suuremat uudiseid. Tahtsin sulle ainult öelda et mul oli väga hea meel Sinu kirjast lugeda, kui rahul Sa oma uue perega oled. Eks see üks õnnesse ole. Ja ma tegelikult arvan et nendel on ka hästi vedanud Sinuga.
Kalsun jälle kodusesse ellu sisse elada, käin kunstikoois ja vehin ruttu illustatsioone teha.
Täna oli juba veidi külmem, ja vinna tuleb ka vahet.
Muusi-kalli,
emme

24.02.2004

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 19. aastakäik.
Detsember, 2004. Nr. 12.

SISUKORD

Ted Hughes *Märkmed näitemängu tarvis* 1
Gilgameši eepos 3
Isa Gorgudi raamat 15
Hasso Krull *Viis luuletust* 53
Mehis Heinsaar *Insener Paaveli armastuse eesõu* 59 *Kõhkleja Bernard* 61
Mihkel Samarüütel *Unemiitsike* 66
[ ] 71

Kädi Talvoja *Kirjad kodust* 80

Intervjuu

Healoomuline multikulti üleküllus.
Intervjuu Hasso Krulliga 82
Katre Talviste *Raiped teetähisteks. Kaugematest ja lähematest Baudelaire'i lugemistest* 91
Jaan Ross *Tähelepanekuid klaverimängijate elust* 105

Aken

Slavoj Žižek *Teispool vikerkaart* 112
Hurraa Bushile! 116

Dixi

Jaani Puhvel *Raskolli sümptom ja Dupuytreni sündroom* 118

Vaatenurk

Jaani Kaplinski *Hasso Krulli rõõmus fatalism* 120
Marek Tamm *Uus Eesti kultuurilugu* 123
Toomas Hiio *Head ja halba otsides. Mõtteid "Hääletu alistumise" seest ja ümbert* 127

Vikerkaare sisu 2004 137

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar",
2004.

Esikaanel:
ANU KALM.
"Kirjad kodust". Segatehnika. 210x297
cm. 2004. Osa teosest.

Tagakaanel:
ANU KALM.
"Kirjad kodust". Segatehnika. 210x297
cm. 2004. Osa teosest.

TED HUGHES

Märkmed näitemängu tarvis

Inglise keelest tõlkinud Märt Väljataga

Esmalt – päike läheneb, kasvades iga silmapilguga.

Siis – riided rebitakse seljast.

Hüvasti jätmata,

aurustuvad näod ja silmad.

Ajud aurustuvad.

Käed sõrmed jalad varbad ja kael

rind ja kõht haihtuvad

koos kogu maapealse prahiga.

Ja leek täidab ruumi.

Häving on täielik

välja arvatud kaks kummalist kogu, mis jäävat leekidesse –

kaks ellujääjat, kes liiguvad pimesi leekides.

Mutatsioonid – tuumapimestuses kodus.

Õudused – karvased ja kleepuvad, läikivad ja marraskil.

Nad nuusutavad tühjuses teineteist.

Nad klammerduvad kokku. Nad näivad teineteist söövat.

Aga nad ei söö teineteist.

Nad ei mõista muud teha.

Nad on hakanud tantsima kummalist tantsu.

Ja see ongi nende lihtsate olevuste pulm,
mida pühitsetakse siin päikese pimeduses

ilma ainsa külalise või Jumalata.

GILGAMEŠI EEPOS

Üheteistkümmes Tahvel

Akkadi keelest tõlkinud Amar Annus

Gilgameš temale kõneles, kaugele Utnapištimile:

“Ma vaatan sind, Utnapištim
su ihuliikmed ei ole erinevad, sina oled nagu mina,
ja sina ei ole teistsugune, sina oled nagu mina.

- 5 Mu süda oli täiesti valmis pidama sinuga lahingut
kuid sinu juures olles jäi seisma mu käsi.
Kuidas juhtus see, et sa seisid jumalate koosolekul, leidsid sa
igavese elu?”

Utnapištim temale kõneles, Gilgamešile:

- 10 “Tahan sulle, Gilgameš, avaldada salajase sõna,
ja jumalate saladuse tahan sulle öelda:

Šuruppak, linn, mida sa tead,
Eufрати kaldale seatud,
see linn oli vana, jumalad elasid seal,
kui veeuputuse korraldamise suured jumalad võtsid endale nõuks.

- 15 Vandus nende isa Anu,
nende nõuandja sangar Enlil,
nende kojaülem Ninurta,
nende vahiülem Ennugi.

- Prints Ea koos nendega vandus,
20 nende sõnu ta kordas pilliroovõre¹:
“Pilliroovõre, pilliroovõre, sein, sein!

---

¹ “Pilliroovõre” oli sein, mis lahutas jumalate maailma inimeste omast. Kõneldes sellele “seinale”, võis Utnapištim teisel pool “pealt kuulata” jumalate otsuseid inimeste kohta. Jumalate ja inimeste vaheline sein on tuntud ka judaismis, vrd Iiob 4: 10.

Pilliroovõre, kuula, sein, pane tähele!
Šuruppaki mees, Ubaratutu poeg –
kisu maha maja, ehita laev,
20 jäta maha rikkus, otsi elu,
põlga omandit, hing elusta,
vii üles kõigi hingeliste seeme laeva sisemusse!

Laev, mille sa ehitad,
olgu võrdsed kõik selle osad,
30 olgu sama selle laius ja pikkus,
nagu Apsule pane ta peale katus!”

Mina sain aru ja kõnelesin Eale, oma isandale:
“Minu isanda sõna, mida käskisid, nõnda
ma panin tähele ja seda ma teen,
35 aga kuidas ma vastan linnale, rahvahulkadele ja vanematele?”

Ea oma suu avas ja ütles,
kõneles oma orjale, minule:
“Ja sina just nõnda ütlegi nendele:
kindlasti mind Enlil ju vihkab!
40 Ei suuda enam elada ma teie linnas,
Enlili maale enam ei sea ma oma jalgu,
pean laskuma alla Apsusse ja elama koos Ea, oma isandaga,
siis teie peale ta laseb sadada külluses –
lindude [rohkuse], kalade peidupaigad
45 [ta laseb teile sadada] rikkaliku lõikuse.
Hommikul kooke,
õhtul paneb ta sadama teile nisuvihma!”

Kui esimesed koidukiired paistma hakkasid,
Atrahasisse väravale kogunes maa,
50 puusepp kandis oma kirvest,
pilliroomeister kandis oma kivi,
oma raske kirvega [... ...].
Noored mehed [... ...],
vanad mehed vedasid palmikiutest köit,

55 rikas kandis pigi,
vaene [... ..] vajalikku tõi.²

Viie päevaga ma panin püsti ta kere,
üks aaker oli ta pindala, kümne tosina küünra kõrgusele
küündisid ta vallid.

Kümne tosina küünra kõrgusel samuti igas küljes oli ta katus,
ma panin paika ta koetise, andsin talle kuju.

60 Ma varustasin ta kuue tekiga,
ma jagasin ta seitsmeks,
tema sisemuse jagasin ma üheksaks osaks.
Veetihenditeks prundid selle keskpaika ma lõin,
ma vaatasin üle udjad ja varustust lisasin.

65 Kolm müriaadi pigi ma kallasin ahju,³
kolm müriaadi tõrva [... ..] selle sekka.
Kolm müriaadi pakikandjatest abivägi tõi õli:
peale müriaadi õli, mis kulus ära ohverdustel,
veel kaks müriaadi, mille panid kõrvale laevamehed.

70 Rahvale ma tõurastasin härgi,
veristasin lambaid iga päev,
õlut ja mõdu, õli ja veini
abiväele nagu jõe vett,
nad pidasid pidu nagu uusaasta päeval.

75 Päikese [tõusu ajal] ma käsi õlisse kastsin,
[enne] päikese loojumist laev sai valmis.
[... ..] kõvasti pingutasid:
ellingu talasid nad liigutasid ülalt ja alt,
[kuni laevast] kaks kolmandikku sai [vette].

---

² Laeva ehitav Utnapištīm oli linnale seletanud, et ta lahkumine toob selle rahvale õnnistust, seepärast oli linnarahvas laeva ehitusel abiks.

³ "Müriaad" on 3600, kuuekümnendsüsteemi suurim arv, 60 x 60.

80 [Kõik, mis mul leidus], viisin ta pardale,
kõik hõbeda, mis leidus, viisin ta pardale,
kõik kulla, mis leidus, viisin ta pardale,
kõik hingeliste seemne viisin ta pardale.
Ma viisin laevale kogu oma pere ja suguvõsa,
85 rohtla karja, tühermaa elajad,
kõikide oskuste valdajad viisin ta peale.

Tähtajal, mille Šamaš on määranud –
mil hommikul kooke, õhtul paneb ta sadama nisuvihma,
mine laeva südamesse ja tihhi oma uks –
90 see tähtaeg oli kätte jõudnud:
hommikul kooke, õhtul paneb ta sadama nisuvihma.

Ilma omadusi ma jälgisin,
ilm vaadates hirmuäratav oli,
laeva südamesse ma läksin ja tihtisin oma ukse.
95 Oma laeva tihtijale, Puzur-Enlilile, laevamehele,
ma andsin oma palee kogu sealse varaga.

Kui esimesed koidukiired paistma hakkasid,
tõusis taeva piirilt tume pilv,
Adad selle südames mõirgas.
100 Šullat ja Haniš kõndisid tema ees,⁴
kõndisid troonikandjad mägede ja maa kohal.

Errakal kiskus välja kinnitusmastid,
tuli Ninurta ja pani paistammid üle voolama.
Anunnakid kandsid tõrvikuid,
105 nende hiilgusega nad kõrvetasid maad.

Adadi püha tardumus läks üle taeva,
kõik, mis on hele, pimeduseks muutus,

---

⁴ Adad on Mesopotaamia tormijumalus, teised mainitud jumalad kuuluvad tema saatjaskonda.

[... ..] maa nagu [poti] ta purustas.
Ühe päeva tormituul [lõõtsus üle maa],
110 tugevasti nad lõõtsusid [... ..],
nagu sõda kõndis [veeuputus] üle inimeste.
Vend ei näinud enam venda,
inimesed ei tundnud ära üksteist.

Jumaladki kartsid veeuputust,
115 nad taganesid ja läksid üles Anu taevasse,
jumalad nagu koerad kõssitasid, pesitsesid õues.
Karjus jumalanna just nagu sünnitusel,
hädaldas Belet-ili, kelle hääl on ilus:

“Muistsed päevad saviks on muutunud,
120 sest mina jumalate koosolekul laususin kurja,
kuidas võisin ma lausuda jumalate koosolekul kurja
ja oma rahva hävitamiseks sõja kuulutada?
Mina olin ju see, kes nad sünnitas, minu rahvas,
nüüd nagu kalamaimud nad täidavad ookeani!”

125 Anunnaki-jumalad nutsid koos temaga,
jumalad kurbusest märgadena nutmas olid,
suletud olid nende huuled ja palavikust võetud.

Kuus ööd ja seitse päeva
tuli tuult, veeuputust ja tormi, mis tasandas maad.
130 Kui seitsmes päev kätte jõudis, torm vaibus, veeuputus vähenes,
mis oli ringi pekselnud nagu tööd rabav naine,
meri rahunes maha, tardus tormituul, veeuputus lõppes.

Ma jälgisin ilma, alanud oli vaikus,
ja kogu inimkond oli muutunud saviks.
135 Sile nagu katus oli veteväli.
Ma avasin õhuakna ja valgus langes minu põskedele.

Ma istusin maha, põlvitasin ja nutsin,
mööda mu palet voolasid pisarad,

ma vaatlesin ilmakaari, mere ääri,
140 kaheteistkümnes kohas kerkisid saared.
Nisiri mäel laev jäi pidama,
Nisiri mägi hoidis kinni laeva, liikuda ei lasknud,
ühe päeva ja teise päeva Nisiri mägi hoidis kinni laeva, liikuda ei lasknud,
kolm päeva ja neli päeva Nisiri mägi hoidis kinni laeva, liikuda ei lasknud,
145 viis päeva ja kuus päeva Nisiri mägi hoidis kinni laeva, liikuda ei lasknud.

Kui seitsmes päev kätte jõudis,
ma võtsin välja tuvi ja lasin ta lahti,
lendas tuvi ja tuli tagasi,
kohta ei leidnud ja tagasi pöördus.

150 Ma võtsin välja pääsukese ja lasin ta lahti,
lendas pääsuke ja tuli tagasi,
kohta ei leidnud ja tagasi pöördus.

Ma võtsin välja ronga ja lasin ta lahti,
lendas ronk, vete alanemist märkas,
155 hakkas sööma ja kraaksus, tagasi ei pöördunud.

Ma tõin välja ohvri ja selle neljale tuulele tõin,
asetasin ohvrianni mäe tippu,
seitse ja seitse pudelit ma panin kohale,
nende alla ma kuhjasin pilliroogu, seedrit ja mürri.

160 Jumalad haistsid selle lõhna,
jumalad haistsid selle magusat lõhna,
jumalad nagu kärbsed ohverdava isanda ümber kogunesid.

Otsekohe kohale jõudis Belet-ili,
ta kergitas oma suuri lasuurehteid, mille Anu oli teinud oma lõbuks:

165 “Oo jumalad seal, nii kindlasti kui ei unusta ma oma kaela
lasuurkive,
need päevad jäägu mulle meelde, ärgu ma iialgi neid unustagu!
Jumalad tulgu ohvrianni juurde,
kuid Enlil ärgu ohvrianni juurde tulgu,
sest tema mõtlematult korraldas veeuputuse
170 ja minu rahva ta määras hävitusele!”

Otsekohe kohale jõudis Enlil,
ta nägi laeva, Enlil läks raevu,
täitus vihast Igigi-jumalate peale:
“Kes tuli välja sest elusana?
175 Ükski inimene ei tohtinud hävituses ellu jääda!”

Ninurta oma suu avas ja ütles,
kõneles sangar Enlilile:
“Kes siis muu kui mitte Ea võib sellist asja teha,
ja Ea üksi oskab kõiki kunste.”

180 Ea oma suu avas ja ütles,
kõneles sangar Enlilile:
“Sina, jumalate tark, sangar,
kuidas sa ometi mõtlematult veeuputuse korraldasid?

Kes teeb pattu, karista tema patt,
185 kes teeb kurja, karista tema kurjus,
päästa lahti, et ei katkeks, tõmba pingule, et ei [lõtvuks]!⁵

Selle asemel et korraldasid veeuputuse,
pigem lövi oleks tõusnud ja inimesi vähendanud,
selle asemel et korraldasid veeuputuse,
190 pigem hunt oleks tõusnud ja inimesi vähendanud!
Selle asemel et korraldasid veeuputuse,
pigem näljahäda oleksid korraldanud ja maad tõurastanud,

⁵ Tegemist on ilmselt vanasõnaga, mille tähendus oleks: “liiga pingul pillikeel katkeb, lõdval keelel ei saa mängida”.

selle asemel et korraldasid veeuputuse,
pigem katk oleks tõusnud ja rahvast tõurastanud!

195 Mina ei avaldanud suurte jumalate saladust,
Atrahasisele unenäo ma ilmutasin, jumalate saladusest ta kuulis.
Aga nüüd omal nõul otsusta tema üle!”

Tuli Enlil üles laeva südamesse,
haaras mu käest ja viis mind üles,

200 ta tõi üles mu naise ja pani ta põlvili minu kõrvale,
ta puudutas meie otsmikku seistes meie vahel ja meid

õnnistades:

“Varem oli Utnapištim surelik inimene,
nüüd aga Utnapištim ja tema naine muutugu, nagu meie,
jumalaiks.

Hakaku Utnapištim elama kaugel, jõgede suudmel!”

205 Nõnda nad võtsid meid ja panid elama kaugel, jõgede suudmel.

Nüüd aga, kes sinu jaoks kutsub kokku jumalate koosoleku,
elu, mida sa otsid, sina võid leida!

Lase käia, ära magama jää kuus päeva ja seitse ööd!”

Kui ta seal istus oma reite peal,

210 uni nagu udu hingas tema kohal.

Utnapištim temale kõneles, oma abikaasale:

“Vaata noormeest, kes ihaldas elu,
uni nagu udu hingab ta kohal.”

Tema abikaasa temale kõneles, kaugele Utnapištimile:

215 “Puuduta teda ja ärata ta üles,
teed, mis ta tulnud, pöördugu tagasi rahu,
suurest väravast, kust tuli läbi, ta pöördugu tagasi oma maale!”

Utnapištim temale kõneles, oma abikaasale:

“Petlik on inimsugu, nii petab ta sindki,

220 lase käia, küpseta ta igapäevane leivapäts ja sea see tema pea

kõrvale,

ja päevad, mis ta magab, märgi seinale üles!”

Naine küpsetas ta igapäevase leivapätsi ja seadis selle ta pea kõrvale ja päevad, mis ta magas, märkis seinale üles.

Tema esimene leivapäts oli juba ära kuivanud,

- 225 teine oli pahaks läinud, kolmas oli nätske,
neljas ta jahukook oli läinud valgeks,
viies hallitust näitas, kuues oli värske,
seitsmes oli veel sütel, kui puudutas teda ja ärkas mees.

- 230 Gilgameš temale kõneles, kaugele Utnapištimile:

“Vaevalt oli uni valgunud mu peale,
kui juba sa puudutasid mind ja sina ajasid mu üles!”

Utnapištim temale kõneles, Gilgamešile:

“[Lase käia], Gilgameš, loenda kokku oma päevased leivad,

- 235 [siis] saad sa teada [päevad, kaua sa magasid]!
[Sinu esimene] leivapäts on juba ära [kuivanud],
[teine on pahaks] läinud, kolmas on nätske,
neljas su jahukook on läinud valgeks,
[viies] hallitust näitab, kuues on värske,
240 [seitsmes] on veel sütel, siis alles sa ärkasid!”

Gilgameš temale kõneles, kaugele Utnapištimile:

“Mida ma peaksin tegema ja kuhu ma peaksin minema,
minu liha on enda kätte haaranud varas,
minu magamiskambris elutseb surm

- 245 ja kuhu iganes käänan [oma palge], seal on surm.”

Utnapištim [temale kõneles], laevamees Uršanabile:

Uršanabi, kai [ärgu] rõõmustagu sind ja paat needku sind!

Sina, kes sa sel kaldal kõndisid, olgu siit kaldalt kadunud!

Mees, kelle sa siia töid,

- 250 kogu ta keha on räsitud
tema mustusekoor on teinud lõpu ta ihu ilule
Võta ta, Uršanabi ja vii ta pesutuppa,
oma mustus ta pesku veega säravpuhtaks,
oma mustusekoor ta heitku minema, viigu selle ära meri,
255 ilusaks loputagu ta oma keha!
Tehtagu uus rätik tema pea jaoks,

ta rõivastugu kuninglikku rüüsse, mis on ta aule kohane.
Kuni läheb ta oma linna,
kuni ta jõuab oma teekonna lõppu
260 tema rüü ärgu inetuks mingi, vaid olgu kui uus!”

Võttis ta Uršanabi ja viis ta pesutuppa,
tema mustuse ta pesi veega säravpuhtaks,
tema mustusekoore ta heitis minema, viis selle ära meri,
ilusaks loputas ta oma keha.
265 Ta tegi uue [rätiku] tema pea jaoks,
ta rõivastus kuninglikku rüüsse, mis tema aule kohane.
Kuni [läheb ta oma linna],
kuni ta jõuab oma teekonna lõppu
[tema rüü ärgu inetuks mingi], vaid olgu kui uus!”

270 Gilgameš ja Uršanabi laevaga seilasid,
laev [lainet] tõukas, nemad seilasid,
tema abikaasa temale kõneles, kaugele Utnapištimile:
“Gilgameš tuli oma teekonna lõppu läbi vaevlemise,
mis sa annad, kui ta pöördub tagasi oma maale?”

275 Ja tema, Gilgameš, tõstis udja,
laeva lähendas kaldale,
Utnapištim temale, Gilgamešile, kõneles:
“Gilgameš, sa tulid oma teekonna lõppu läbi vaevlemise,
mida ma annan sulle, kui sa tagasi pöördud oma maale?”

280 Ma tahan avaldada sulle, Gilgameš, salajase sõna
[jumalate saladuse sulle] tahan ütelda:
See on üks taim, nagu taralõng on tema juur,
tema okas nagu murakas torkab [su kätte].
Kui selle taime saavutavad sinu käed, [elu leiad sina]!”

285 Gilgameš seda kuuldes kanali avas,
rasked kivid [oma jalgade külge] sidus,
need tõmbasid ta Apsusse, [Ea elupaika].

Ta taime võttis, see [torkas ta käsi],
lõikas ära [oma jalgade] rasked kivid,
290 meri ta oma kaldale kandis.

Gilgameš temale, laevamees Uršanabile, kõneles:
“Uršanabi, see taim on hirmuäratav taim,
selle läbi inimene saavutab elu.
Tahan viia selle Uruki, Lambatara keskele,
295 ma söödan seda raukadele, taime katsetan,
selle nimi on “vanamees saab nooreks”.
Ma tahan seda süüa ja muutuda tagasi selleks, mis ma olin oma
noores eas!”

Kahekümne penikoorma järel nad leiba murdsid,
kolmekümne penikoorma järel nad ööks valmistusid.
300 Seal nägi allikat Gilgameš, mille vesi oli külm,
ja läks alla selle keskele, et ennast veega pesta.
Madu haistis taime hõngu,
[vaikselt] tuli ta üles, võttis rohu,
tagasi pöördudes heitis ära oma sarvnaha.

305 Sel päeval Gilgameš istus maas nuttes,
üle tema põskede voolasid ta pisarad,
laevamees Uršanabi [kättest] haaras:
“[Kelle] jaoks, Uršanabi, on vaeva näinud mu käed,
kelle jaoks on kulunud minu südame veri?
310 Ma ei valmistanud heameelt iseendale,
põrmu lõvile tegin ma heameelt!

Nüüd kahekümne penikoorma peale tõusulaine on tõusnud,
kanali ma avasin, kuid vahendid ma kaotasin,
mida ma leiaksin, mis oleks märgiks minust,
315 tulin juba tagasi reisilt ja jätsin laeva kaldale!”

Kahekümne penikoorma järel nad leiba murdsid,
kolmekümne penikoorma järel nad ööks valmistusid.
320 Kui nad jõudsid Lambatara Uruki südamesse,

Gilgameš temale kõneles, laevamees Urš anabile:
“Mine üles, Uršanabi, ja Uruki müüridel kõnni,
selle vundamenti uuri ja telliseid vaatle –
kas pole selle tellised põletatud
325 ega ta rajamist seitse tarka tea?”

Hiiglaslik linn, hiiglaslik aed, hiiglaslik saviauk Ištari koja õuel,
kolmekordse ja poole hiiglaslikkusega laiub üle Uruki ruumi.”

“Gilgameši eepos” oli muistse maailma kirjandusklassika, mille algupära tuleb otsida kolmanda aastatuhande e.m.a Mesopotaamia folkloorist. Esimesed käsikirjad akkadikeelsest “Gilgameši eeposest” ilmuvad Vana-Babüloonia perioodil, u 1900–1800 e.m.a, kuid need erinevad mõneti eepose standardversioonist, mis on koostatud millalgi teise aastatuhande lõpus e.m.a. Kuigi “Gilgameši eepost” tunti muistses Lähis-Idas 3000 aastat, unustati see lugu hilisantiigi koidikul peaaegu täielikult, heiaustusi Gilgameši seiklustest leidub veel “1001 öö” lugudes ning Qumrani koobastest leitud käsikirjades on Gilgameš üks veepuutusealne gigant. Akkadikeelne standardversioon, mis põhiliselt on taastatud Niinive kuningliku raamatukogu käsikirjade põhjal, koosneb kaheteistkümnest tahvlist. Paljud uurijad on arvanud, et eepos koosnes algselt 11 tahvlist, millele hiljem on lisatud kaheteistkümnnes. Eepose 11. tahvel sisaldab Gilgameši ja Utnapištimi kohtumise, milles viimane jutustab veepuutusloo. See lugu on üksikasjadeni sarnane Piibli teisendiga, Vana Testamendi versioon on kirjutatud Babüloonia eeskujudel. Tahvli viimased read tsiteerivad eepose algusridu, ringiga jõutakse tagasi algusesse. Gilgameš tuleb tagasi kodulinna, olemata saavutanud oma eesmärki. 12. tahvel sisaldab Gilgameši vestluse oma kaaslaste Enkiduga, kes viibib surnuteilmas. Võimalik, et 12. tahvel on lisatud doktrinaarsetel kaalutlustel – Gilgameš, kes tegi läbi rännaku maailma lõppu, sai endale sellega teatavad šamaanlikud omadused, võimed suhelda surnutega ja võis taaskohtuda oma sõbra Enkiduga. “Gilgameši eeposest” on hiljuti ilmunud uus tekstieditsioon – A. R. George’i “The Babylonian Gilgamesh Epic” (Oxford, 2003). Samalt autorilt on hiljuti ilmunud ka uus ingliskeelne tõlge Penguini kirjastuselt, “The Epic of Gilgamesh”. Käesolev tõlge täiendab ehk pisut eestikeelset Gilgameši valimikku, Boris Kaburi tõlke aluseks olnud prof. Djakonovi venekeelne tõlge on küll väga hea, kuid tänaseks tuntakse ja tõlgendatakse algteksti juba pisut paremini.

Amar Annus

ISA GORGUDI RAAMAT

Katkendeid

Aseri keelest tõlkinud Annely Pekkonen ja Vidadi Mamedov

I

Lugu Dirsä-khaani pojast Bugatš-beist

Kord tõusis Gam Gani poeg khaan Bajandör taas oma aujärjele. Käskis püsti panna telgid, mis oskajad seadinud Šami¹ linnas, tikkinud tuhande ja ühe niidiga. Taevani tõusid kirevkirja telgid. Tuhandes ja ühes kohas lahti rulliti siidist vaibad. Khaanide khaan, Bajandör-khaan, korra aastas kutsus võõruspeole oguusi beid. Taas tegi ta peo, käskis tōurastada hobustest täkud, kaamelitest isakaamelid, lammastest jäärad. Ühes paigas käskis püsti panna valge, ühes punase, ühes musta koja. “Kel pole ei poega ega tütart, saatke musta kotta, pange alla must vilt, kandke ette musta lamba liha. Hakkab toitu võtma, las võtab, ei hakka, las tõuseb ja läheb ära,” ütles. “Kel on poeg, see saatke valgesse kotta, kel on tütar, saatke punasesse. Kel pole ei poega ega tütart, selle on kõikvõimas jumal ära neednud, neame ka meie, olgu see teadmiseks,” ütles. Oguusi beid hakkasid kogunema küll ükshaaval, küll kakshaaval.

Oli üks bei nimega Dirsä-khaan, sellel beil polnud ei poega ega tütart. Tema kohta jutustati, kaeme, mu khaan, mida jutustati:

Hommikutuul kui lõõtsuma hakkab,
Hallhabe valge lõo lõõrimist algab,
Parrakas taatlane² kirema pistab,
Beduiini ratsu valdjat nähes õhiseb,
Silm mustas valget seletama hakkab,
Veerjail suuril mägedel päev jälle algab,
Kui beid džigitid väekatsumise juurde asuvad.

Kitabi-Dādä Qorqud. Çayıoğlu nāşriyyati, Baki, 2000.

¹ Damaskus.

² Parrakas taatlane – kuke metafoor.

Sel tunnil, kui hommiku silmad lahti läksid, tõusis Dirsä-khaan oma kohalt, võttis kaasa oma nelikümmend džigitti, tuli Bajandör-khaani võõruspeole. Bajandör-khaani džigitid võtsid Dirsä-khaani vastu, viisid ta istuma musta kotta, laotasid alla musta vildi, tõid ette musta lamba liha. “Seesugune on Bajandör-khaani tahe,” ütlesid. Dirsä-khaan: “Mismoodi ma Bajandör-khaani vastu eksinud olen? Kas väeti mu mõök, kas kasin mu pidu? Minust madalamaid mehi saatis valgesse, punasesse kotta istuma, mis on mu süütegu, et mind ta musta kotta pani?” küsis.

Vastasid: “Minu khaan, täna tuli Bajandör-khaanilt säärane käsk, kel pole ei poega ega tütart, selle on jumal ära neednud, neame ka meie,” ütlesid. Dirsä-khaan tõusis jala peale. Ütles: “Minu džigitid, tõuske oma kohalt! See must häbiplekk on mul kas inimese või naise süü läbi.”

Dirsä-khaan naasis koju. Aetas naist, kõneles, eks kaeme, mu khaan, mida ta kõneles. Ütles:

Tule siia, mu pea õnn, mu kodu troon!
Sa kojast minnes jalutlema sire kui küpress,
Mu mustjuusne, pats kel pahkluule naaldub!
Mu kulmukas, pidev kel kulmujoon vibuna kooldub!
Mu rooshuline, väike kel suu mandlite paari jaoks!
Mu punapõsine, sügisõuna sarnane!
Sa minu emand, mu tugi, eluandja!

Kas tead, mis juhtus? Khaan Bajandör tõusis oma aujärjele, käskis ühes kohas püsti panna valge, ühes kohas punase, ühes kohas musta koja. “Kel on poeg, see pange istuma valgesse kotta, kel on tütar, pange istuma punasesse kotta, kel pole ei poega ega tütart, pange istuma musta kotta, laotage tema alla must vilt, viige ta ette musta lamba liha, hakkab sööma, las sööb, ei hakka, las tõuseb ja läheb ära. Kel pole poega ega tütart, selle on kõigevägevam jumal ära neednud, neame ka meie,” ütles. Tulid mulle vastu, viisid musta kotta, laotasid alla musta vildi, kandsid ette musta lamba liha. “Kel pole poega ega tütart, selle on kõigevägevam jumal ära neednud, neame ka meie, olgu see teadmiseks,” ütlesid. Kas sinus on viga või minus on viga, et kõigevägevam jumal ei anna meile üht džigitist poega? Miks see nii on?” ütles.

Khaani tütar! Kas peaksin tõusma oma kohalt?
Kas sasima sind sinu rinnaesisest?
Kas peaksin paiskama sind oma jalge alla?
Kas võtma kätte oma musta terasmõõga?
Kas peaksin keha küljest raiuma su pea?
Kas maitsetama sulle elu magusust?
Kas peaksin maasse valama su punavere?
Khaani tütar, milles asi, ütle mulle!
Kas kärmet südant näitama sul peaksin? – ütles.

Dirsä-khaani emand hakkas kõnelema, eks kaeme, mu khaan, mida ta kõneles:

Hei, Dirsä-khaan! Ära raevutse mu peale!
Ära lausu vihas mõrkjaid sõnu!
Tõuse oma kohalt!
Käsi püsti panna oma ribukirja telgid,
Käsi tappa hobustest täkud, kaamelitest isakaamelid,
lammastest jäärad!
Näed nälginut, tugevalt toida! Näed paljast, siis kata!
Kes võlgnik on, ta võlad sa õienda!
Käsi valmis panna lihamägi, lüpsta kumõssijärv!
Tee suur pidu, lausu oma soov!
Vahest mõne palvevenna eestkostel
Annab Jumal meile tubli lapse – ütles.

Dirsä-khaan tegi oma naise juhatust mööda suure peo, ütles välja oma soovi. Käskis veristada hobustest täkud, kaamelitest isakaamelid ja lammastest jäärad. Kutsus võõrusele siseoguusi beid, välisoguusi beid. Kui nälgijat nägi, tugevalt toitis, paljast nägi, siis kattis. Kes võlgnik oli, selle võlad kõik õiendas. Pani valmis lihamäe, käskis lüpsta kumõssijärve. Tõstsid taeva poole käed, palusid jumalat. Ühe palvesuuga mehe eestkostel andis jumal khaanile lapse. Tema emand sai käima peale. Mõne aja pärast tõi ilmale poisslapse. Andis ta hoidjatele, käskis hoida.

Hobu jalg on kerge, ozaani³ keel kärmas. Kel vanemad, see silmsi sir-

³ Aseri k *ozan* – rahvalaulik; tänapäeval on see nimetus asendunud sõnaga *aşiq* (ašuug).

gub, kel küljekondid, tiidsalt tõuseb. Poiss astus viieteistkümnendasse eluaastasse. Poisi isa hakkas Bajandõr-khaaniga taas ühte nõusse, taas sõlmatud sai.

Nõndaks minu khaan, Bajandõr-khaanil oli üks sõnn, üks isakaamel. Kui see sõnn puskas sarvedega mõnd kivi, pudenes too koost kui jahu. Üks kord kevadel, üks kord sügisel tapeldati sõnni-kaamelit. Bajandõr-khaan seltsis muude oguusi beidega, vaatas etendust, lustis. Niisiis, minu sultan, taas tariti sõnn paleest välja. Kolm meest paremalt, kolm meest vasemalt ohjeldasid sõnni raudsete kettidega. Tõid võitlusvälja keskpaika, päästsid lahti. Nõndaks, minu sultan, Dirsä-khaani pojake koos kolme klutiga lähikonnast heitis väljal täringuid. Sõnn lasti lahti, poistele öeldi: “Jookske!” Kolm poissi jooksuvalu läksid, Dirsä-khaani pojake ei pagenud. Ta jäi seisma tühja võitlusvälja keskpaika. Sõnn otsekoosi poisi poole kaapas. Tahtis tappa teda. Noormees raksas sõnnile rammuka rusikaga vastu peaotsa. Sõnn tagasi heitus. Taas tuli, taas tormas noormehe peale. Taas raksas noormees sõnnile rammuka rusikaga vastu peaotsa. Sedapuhku najatus noormees rusikaga vastu sõnni silmevahet, rükkis ta võitlusvälja äärele. Hulk aega noormees ja sõnn verist vaeva nägid. Sõnni mõlemad labaluud leemendasid hernesveel, ei sõnn ega noormees võitjaks tulnud, ei kaotajaks jäänud. Noormees meelt mõlgutas: “Katus naaldatakse tulbaga, tema see katust kannabki. Kas mina olen toeks sõnni peaotsale?” Noormees võttis oma rusika sõnni otsmikult, kargas kõrvale. Sõnn ei jaksanud jalgele jääda. Põntsatas pea peale. Noormees haaras oma väitsa. Lõikas sõnnil pea maha.

Tulid kohale oguusi beid, kogunesid poisi ümber, meheks kiitsid teda: “Las tuleb minu isa Gorgud, annab sellele noormehele nime, las võtab ta ühes, läheb temaga ta isa juurde. Las küsib poisile ta isalt valdused, las isa annab talle valitsusjärje,” ütlesid. Kutsusid. Minu isa Gorgud tuli. Läks noormehega tema isa palge ette. Isa Gorgud kõneles noormehe isale, kaame, mu khaan, mida ta kõneles. Ütles:

Hei Dirsä-khaan! Noorukile valdus anna,
Kätte valitsusjärj anna, ta on vapper.
Kabekaelne beduiini ratsu anna,
Las sadulasse tõuseb, ta on vahva!
Valgeist aedikuist sada lammast anna,

Las olla talle moonaks, ta on vapper!
Gaitabaanist⁴ punakaameleid noorukile anna,
Las koormab neid, ta on vahva!
Kuldkatusega loss noorukile anna,
Las olla vilus, ta on vapper!
Õlalinnuga džübbää⁵ noorukile anna,
Las rüütub, ta on vahva!

See noormees taples Bajandör-khaani võitlusväljal. Saagu sõnni võitnud poisi nimeks Bugatš⁶! Nime talle andsin mina, pikka iga andku jumal.”

Dirsä-khaan andis pojale valduse, andis talle aujärje. Noormees astus troonile, ei miskiks pannud oma isa neljakümme džigitti. Need nelikümmend džigitti kaetsesid Bugatši, üksteisele: “Lähme laimame noormest isa palge ees. Kui hukkab, tõuseb taas meie mõjurikkus tema isa juures,” ütlesid.

Neist neljakümnest džigitist kakskümmend ühte kanti, kakskümmend teise kanti läksid. Alul kakskümmend tulid, tuues Dirsä-khaanile seesinase teate, ütlesid: “Kas tead, Dirsä-khaan, mis juhtus? Sinu poeg, ärgu olgu tal õnne, selgus, et on jultunud, on süümetu. Ta kutsus kokku oma nelikümmend džigitti. Läks võimsate oгуuside vastu. Kui nägi kaunitari, tõmbas ära. Sõimas valgeparralisi vanamehi otse suu sisse. Rebis valgepäiste vanaeitade juukseid. Viimaks voolavad selged veed viivad sõna, see läheb üle põiki lebava lumekirjase mäe, jõuab khaanide khaani Bajandör-khaanini. Vaat misukesi vääritud tükke tegi Dirsä-khaani poeg, öeldakse. Parem las kaob, kui alles jääb. Bajandör-khaan kutsub sind enda ette vastust andma, kangesti vihastab su peale. Misjaoks sulle säärane poeg? Parem ilma säherduse pojata kui pojaga. Tapa ta!”

Dirsä-khaan: “Minge, tooge, ma tapan,” ütles. Kohe, kui ta seda ütles, minu khaan, tulid need teised kakskümmend nurjatut ja veel ühe laimujutu nemadki rääkisid. Ütlesid: “Sinu poeg, Dirsä-khaan, tõusis oma

⁴ Aseri k *qaytaban* – kaamelite karjamaa.

⁵ Aseri k *cübbä* – sõjarüü, mille juurde kuulus õlal istuv lind ja mis anti oгуusi beidele vaprus eest.

⁶ Sõnast *buğa* – ‘härg, sõnn’.

kohalt, läks välja küttima sinu suurele mäele, sina siin seisad, tema ent ajas taga sinu ulukeid, püüdis sinu linde. Tuli, võttis oma ema. Jõi ära punastest veinidest kangeima. Jutles emaga, riukles isa vastu. Jultunuks osutus sinu poeg, süümetuks osutus. Sõna läheb üle põiki lebava lume-kirjase mäe, sõna jõuab khaanide khaani Bajandör-khaanini. Vaat misukesi väärituid tegusid tegi Dirsä-khaani poeg, ütlevad. Sind kutsutakse välja, Bajandör-khaani ees karistatakse sind. Misjaoks sulle säärane poeg? Tapa ta!” ütlesid.

Dirsä-khaan: “Minge, tooge, ma tapan. Säärast poega pole mulle vaja!” ütles.

Dirsä-khaani käsulised hakkasid kõnelema: “Mismoodi me toome sinu poja? Su poeg ei võta meid kuulda, meie sõna peale ta ei tule! Tõuse oma kohalt! Vaigista oma džigitte, kutsu nad kokku, mine poja juurde, võta ta ühes, mine jahile! Maast lendu tõstes linde, taga ajades ulukeid, võid oma poja noolega tappa! Kui nõnda tappa ei saa, siis muuti ei tapagi,” ütlesid.

Hommikutuul kui lõõtsuma hakkab,
Hallhabe valge lõo lõõrimist algab,
Beduiini ratsu valdjat nähes õhiseb,
Parrakas taatlane kirema pistab,
Silm mustas valget seletama hakkab,
Veerjail suuril mägedel päev jälle algab,
Kui beid džigitid väekatsumise juurde asuvad.

Dirsä-khaan valgevarul tõusis oma kohalt. Võttis kaasa nelikümmend džigitti, sõitis jahile. Nad jahtisid ulukeid, maast lendu tõtsid linde. Neist neljakümnest nurjatust tulid mõned noormehe juurde, ütlesid: “Sinu isa käskis: las ta jälitab, ajab minu juurde uluki, et ma näeksin, kuis mu poeg hobusel kappab, kuis mõõka keerutab, kuis nooli lennutab, et ma kõike seda nähes rõõmustaksin, uhkust tunneksin, temalt tuge ootaksin,” nii nad ütlesid.

Kust võis laps teada? Ta jälitas ulukeid, ajas kokku isa ette: “Las isa vaatab, kuis ma hobusel kappan, las tunneb uhkust, las vaatab, kuidas ma nooli lennutan, las toetub minule. Las vaatab, kuidas ma mõõka keerutan, las rõõmustab!”

Need nelikümmend nurjatut ütlesid: “Dirsä-khaan, kas näed sa oma poega? Ümberkaudu kõik ulukid ajab sinu juurde kokku, sihtides ulukit, tabab ta noolega sind ja tapab. Hukka oma poeg enne, kui tema sind.” Noormees, jälitades ulukit, ratsutas oma isa ees siia-sinna.

Dirsä-khaan võttis kätte oma soesoontest nõõriga tugeva ammu, mida vinna vedas rasketes heitlustes. Tõusis jalutseis püsti, vinnastas vibu, ambus otse. Nool läks noormehe rinnast läbi, tuli välja kahe aba vahel. Kohe, kui nool torkas, tema helepunane veri vulises, paisutas rinda. Ta haaras oma beduiini ratsul kaela ümbert, maha varises.

Dirsä-khaani süda sülle kukkus, ta tahtis tormata poja juurde. Need nelikümmend nurjatut ei lasknud, võtsid hobusel suu kõrvalt, pöörasid tagasi.

Dirsä-khaani naine, öeldes “minu pojakese esimene jaht”, käskis veristada hobustest täkkusid, kaameleist isakaameleid, lammastest jäärasid. “Võimsate oguuside beisid võõrustan,” ütles. Tõusis jalgele. Kutsus kokku nelikümmend peenepihtset piigat, läks vastu Dirsä-khaanile. Varjas palge looriga. Vaatas Dirsä-khaanile otsa. Heitis pilke paremale-vasemale, ent ei näinud oma pojakest. Tema maks sai rabanduse. Tema jume muutus valgemast valgeks. Tema süda hüpatas kohalt. Tema rauged mustad silmad täitusid veriseist pisaraist. Hõiganud Dirsä-khaani, kõneles, vaatame, minu khaan, mida ta kõneles:

Tule siia, minu pea õnn, mu kodu troon!
Minu isa khaani väimees!
Minu emakese-hatuni soosik!
Mulle mu isa ja ema poolt antud,
Sina, keda pilku tõstes nägin!
Südame kel lembudes kinkisin, oo Dirsä-khaan!
Sa tõusid oma kohalt, jalgele seisid,
Mustalakalise kaukaasia ratsu selga istusid,
Läksid küttima veerjale suurele mäele.
Kaksi läksite, sina üksi tagasi tuled, kuhu jäi mu lemmik?
Kus on poeg, kelle leidsin mustil päevil?
Saagu ma silmituks, Dirsä-khaan, mu laug juba kangesti kisub.⁷

⁷ Aserite rahvaliku ende kohaselt on silmalau tõmbelus märgiks, et keegi pingsalt mõtleb sellele, kel laug tõmbleb.

Võtku väits mu piimasooned, nad palavalt pakitsevad.⁸
 Mu valget ihu salvand pole koldne madu, ta kohrates punsub,
 Vaid minu poega pole näha, mu põu põleb.
 Kahtund jõed taas tulvama panin.
 Mustrüü-dervišeile almust andsin.
 Näljast nähes toitsin, paljast nähes katsin.
 Kuhjata lihamäe, lüpsta kumõssijärve käskisin.
 Palvet mööda, vaeva läbi poja sain.
 Kas või sõnake pojast, Dirsä-khaan, ütle mulle!
 Kui üht poega kukutasid põiki lebavalt lumekirjaselt mäelt, ütle mulle!
 Kui üht poega ujutasid sügavas käredas jões, ütle mulle!
 Kui lasid ühe poja saagiks saada lõvile, tiigrile, ütle mulle!
 Kui andsid ühe poja vangi mustrüüs julma usu gjauridele, ütle mulle!
 Ma oma isa khaani juurde lähen,
 Rohked rahad, suure väe palun.
 Julma usu gjauri vastu lähen.
 Kuni urmades oma kaukaasia ratsult ei libise,
 Kuni kiivates oma helepunast verd ei näe,
 Kuni luud-liikmed raiutud maha ei kuku,
 Ei pöördu ma oma poja otsiteelt.
 Vaid sõna pojast, oo Dirsä-khaan, ütle mulle!
 Olgu täna minu must pea ohvriks sulle! – ütles, kaeveldes nuttis.

Dirsä-khaan oma naisele, kui too nõndaviisi kõneles, poolt sõnagi vastu ei kostnud. Need nelikümmend nurjatut astusid ette, ütlesid: “Sinu poeg on elus terve, ta on jahil. Täna-homme, kus ta ka oleks, tuleb tagasi. Ära muret mõlguta, ära südant valuta, bei peekrit üle rinna tõstis, sestap jutt tal viibib.”

Dirsä-khaani hatun pöördus ringi, tagasi tuli. Ei hakanud ootama, võttis kaasa oma nelikümmend peenepihtset piigat. Hüppas beduiini ratsu selga, läks oma poja jälgi mööda. Jõudis Kaukasuse mäe juurde, kus ei talvel ega suvel sula jää ega lumi. Mäekurudest kapates mäeharjadele tõusis. Vaatas ühe kuru põhja, nägi, kuis raisalinnud sisse ja välja tiivutavad, maha laskuvad, lendu tõusevad. Ta kannustas oma beduiini ratsut, kappas sinnapoole.

⁸ Rindade pakitsus tähendab lapse nuttu.

Nõndaks, minu sultan, noormees oli sinna kurusse kukkunud. Raisalinnud tahtsid verd nähes noormehe peale istuda. Noormehel oli kaks jahikoera, need ajasid raisalinde laiali, ei lasknud istuda. Kui noormees sinna kukkus, ilmus ta juurde Hōzōr⁹ hallil hobusel. Kolm korda tõmbas käega üle ta haava: “Ära kohku sest haavast, noort meest surm ei päri. Mägilill koos sinu ema piimaga on sulle läigituseks,” ütles, kadus. Noormehe ema ainsa hingetõmbe viivul kihutas tema juurde. Nägi, et ta pojake lebab, nõretades heledast verest. Hõikus oma poega, kaeme, mu khaan, kuidas ta hõikus:

Su musti raugleid silmi kirmetab uni, ava nüüd!
Luud-liikmed ilusad sirgeks sirutasid, korja kokku nüüd!
Magus hing juba jumala lävel oli, tagasi tuli nüüd!
Kui sinu silmnäos veel eluhõng, poeg, anna teada mulle!
Olgu minu must pea ohvriks sulle!
Kaukasuse mägi, miks voolavad su veed!
Kui voolavad aga, las seiskuvad need!
Miks lokkavad su taimed, Kaukasuse mägi!
Kui lokkavad aga, neil kasv jäägu järgi!
Miks ilutsevad su džeiraanid, Kaukasuse mägi!
Kui ilutsevad aga, nad peatugu, kivistugu!
Kuis teada, poeg, kas lõvi tõttu, tiigri tõttu juhtus?
Kuis teada, poeg, kust sinu vastu see olend astus?
Kas selles ihus veel sinu hing, poeg, ütle mulle!
Las minu must pea olla ohvriks, poeg, sulle!
Suusõnul või mõni sõna lausu mulle! – ütles.

Kui ta nõnda kõneles, jõudsid sõnad noormehe kõrvu. Ta kergitas pead, värahtledes silmad lahti tegi. Vaatas oma emale otsa. Jutustas, vaatame, minu khaan, mida ta jutustas. Ütles:

Tule siia, emake-hatun, kelle valget piima imesin!
Valgepäine, auline, emake mu hing!

---

⁹ Legendaarne islami prohvet, eriti austatud müstikute poolt. Hōzōril arvati olevat tervendavad võimed.

Ära sajata voolavat vett,
Kaukasuse mäe vetel pole süüd!
Ära sajata lokkavaid taimi,
Kaukasuse mäel pole süüd!
Ära sajata ilutsevaid džeiraane,
Kaukasuse mäel pole süüd!
Ära sajata ei lõvi ega tiigrit,
Kaukasuse mäel pole süüd!
Hakkad sajatama, sajata mu isa,
See patt, see süü on minu isa jagu! – ütles.

Veel ütles noormees: “Ema, ära itke, see haav mulle surma ei too, ära kard! Hallil hobusel Hōzōr mu juurde ilmus, kolm korda tõmbas käega üle haava. Ütles: see haav sulle surma ei too. Mägilill koos sinu ema piimaga on sulle läigituseks.” Nii kui ta seda öelnud oli, nelikümmend peenepihtset piigat mägilillil noppima jooksid. Noormehe ema ühe korra rutjus rinda, piima ei olnud. Teise korra rutjus, piima ei tulnud. Kolmat korda sundis ennast, rind verest paisvele läks. Välja surutas veresegust piima. See koos mägilillega pandi noormehe haavale. Noormees tõsteti hobusele, toodi koju. Anti noormees toibutaja kätte, peeti salajas Dirsä-khaani eest.

Hobu jalg on kerge, ozaani keel kärmas, minu khaan. Neljakümne päevaga noormehe haav pahtus. Noormees hakkas sadulasse tõusma, mõõka välgutama. Hakkas ulukeid küttima, linde jahtima. Dirsä-khaan aga ei teadnud sest midagi. Uskus oma pojakese surnud olevat.

Need nelikümmend nurjatut selle välja nuukasid. Öeldes “mis nüüd teha”, kaua kaalutlesid. “Kui Dirsä-khaan näeb oma pojakest, ei jää ta istuma, maha tapab meid kõiki,” ütlesid. “Lähme võtame kinni Dirsä-khaani, seome seljale ta rammukad käed, seome kaela ümber jõhvnööri, viime vihameeste maale,” nii öeldes Dirsä-khaani kinni võtsid, seljale sidusid ta käed, kaela ümber jõhvnööri sidusid, rooskasid teda nii, et tema ihu oli veriseis vermeis. Dirsä-khaan jalgsi, nemad aga ratsa, läksid teele vihameeste gjauride maale. Dirsä-khaan vangid võeti. Oguusi beidel aimugi ei olnud Dirsä-khaani vangistusest. Nõndaks, minu sultan, Dirsä-khaani hatun sai sest teada, tuli oma poja juurde, kõneles, eks kaeme, mu khaan, mida ta kõneles. Ütles:

Ae poeg, kas tead, mis juhtunud on?
Kuigi kõvad kaljud ei varisend, pakatas maa.
Kuigi vaenaja paos, ründas su isa vaenaja.
Need nelikümmend nurjatut, su isa kaaslast, võtsid kinni su isa.
Sidusid seljale ta rammukad käed,
Sidusid ta valge kaela ümber jõhvnööri.
Ise ratsa, sinu isa aga omil jalul minema viisid.
Talutasid ta kangete gjauride maale.
Poeg, minu khaan! Tõuse oma kohalt!
Kutsu kokku oma nelikümmend džigitti!
Päästa isa nende neljakümne nurjatu käest!
Mine vaenlase vastu, poeg!
Kuigi su isa ei haletsend sind, siis sina haletse! – ütles.

Noormees oma ema sõnu maha ei pillanud. Bugatš-bei tõusis oma kohalt. Pani vööle oma musta terasmõõga. Võttis kätte oma tugeva haavapuust ammu. Kahmas kaasa oma kuldse sõjanuia. Ratsastas beduiini hobu, hüppas kaksiti selga. Kutsus kokku oma nelikümmend džigitti. Sõitis kapates oma isa järele.

Samal ajal need nurjatud ühes kohas maas istusid. Jõid punastest veinidest kangeimat. Kappas kohale Bugatš-khaan. Need nelikümmend nurjatut ära nägid: “Tulge, lähme võtame kinni selle džigiti, toome siia. Anname need kaks üheskoos gjauridele välja,” ütlesid. Dirsä-khaan ütles: “Heitke armu, minu nelikümmend kaaslast! Jumala ainuolemises pole kahtlust! Päästke lahti mu käed, andke mulle mu kobzaa¹⁰, ma pööran selle džigiti tema teelt tagasi. Pärast aga viige mind kas elusalt või surnult.”

Ta käed päästeti lahti, anti kobzaa. Dirsä-khaan ei teadnud, et see on tema pojake, ta astus ette, kõneles, kaeme, mu khaan, mida ta kõneles. Ütles:

Kui lähuvad beduiini kabekaelad, siis lähuvad minu omad.
Kui nende seas ka sinu ratsaloom, džigitt, siis ütle mulle!

¹⁰ Aseri k *qopuz* – pirnikujuline keelpill, mida mängitakse lipitsa või hanesulega. Kobzaa saatel esitasid rahvalaulikud oma lugusid.

Võitlusesta, lahinguta annan ära sulle, mine tagasi!
Kui suvekarjamaalt läheb musttuhat lammast, siis lähevad minu omad.
Kui nende seas ka sinu praeliha, kõnele!
Võitlusesta, lahinguta annan ära sulle, mine tagasi!
Kui vooridest lähevad punakaamelid, siis lähevad minu omad.
Kui nende seas ka sinu koormakandja, ütle mulle!
Võitlusesta, lahinguta annan ära sulle, mine tagasi!
Kui lähevad kuldkatusega kojad, siis lähevad minu omad.
Kui nende seas ka sinu tuba, kõnele!
Võitlusesta, lahinguta annan ära sulle, mine tagasi!
Kui lähevad helepalgsed selgesilmsed mõrsjad, siis lähevad minu omad.
Kui nende seas ka sinu mõrsja, džigitt, ütle mulle!
Võitlusesta, lahinguta annan ära sulle, mine tagasi!
Kui lähevad valgehabe-vanamehed, siis lähevad minu omad.
Kui nende seas ka sinu valgehabe-isa, džigitt, kõnele!
Võitlusesta, lahinguta priiks lasen, mine tagasi!
Kui tulid sa minu pärast, siis oma pojakese ma tapsin.
Džigitt, ära haletse mind, mine tagasi!

Siinkohal noormees kõneles oma isale, kaame mu khaan, mida ta kõneles. Ütles:

Kui lähevad ära beduiini kabekaelad, siis lähevad sinu.
Nende seas ka minu ratsaloom,
Ei jäta neljakümnele nurjatule!
Gaitabanist lähevad ära sinu punakaamelid,
Nende seas ka minu koormakandja,
Ei jäta neljakümnele nurjatule!
Suvekarjamaadelt läheb sinu musttuhat lammast,
Nende seas ka minu praeliha!
Teps mitte ei jäta neljakümnele nurjatule!
Kui lähevad sinu helepalgsed selgesilmsed mõrsjad,
Siis nende seas ka minu mõrsja!
Teps mitte ei jäta neljakümnele nurjatule!
Sinu kuldkatusega uhked kojad,
On minulgi nende seas tuba.

Teps mitte ei jäta neljakümnele nurjatule!
Kui lähevad sinu valgehabe-vanamehed,
Siis nende seas ka minu arutu-oiutu vanake isa,
Teps mitte ei jäta neljakümnele nurjatule!

Ta oma neljakümnele džigitile mütsiga märku andis, käega viipas. Nelikümmend džigitti oma ratsud tagajalgele püsti kehutasid, noormehe ümber kogunesid. Noormees liitus oma neljakümnele džigitiga, hobusel kapates võitles, taples. Kellel raius pea otsast, kelle võttis vangi. Päästis priiks oma isa, pööras otsa ringi, tuli tagasi.

Nüüd alles sai Dirsä-khaan teada, et tema poeg on elus. Khaanide khaan andis oma pojale valduse, andis valitsusjärje. Minu isa Gorgud lugu laulis, sõnu seadis, sellesamase oguusi muisteloo tema laulis-lõi, ütles nii:

Nemadki siia maailma tulid, siit läksid.
Just nagu karavan puhkele heitsid, hommikul tõusid.
Neidki neelas surm, mattis maa,
Kaduv maailm aga jälle jäi.
Must surm kui tuleb, jumal tõrjugu,
Elamise aegu su küllust kasvatagu.
Kõrge jumal, keda kiidan, abi andku, soovik olgu!
Palvetagem, minu khaan:
Ärgu varisegu sinu suured mäed!
Ärgu raiutud saagu sinu varjuandev suur puu!
Ärgu kuivagu sinu igivoolavad kaunid veed!
Ärgu katkegu su tiibade tipud!
Ärgu sinu hall hobu kapates komistagu!
Ärgu sinu must terasmõök raiudes murdugu!
Ärgu sinu kirju piik lahingus paindugu!
Olgu sinu valgepäise ema paigaks paradiis!
Olgu sinu valge habemega isa päralt taevariik!
Igavesti põlegu su tõetungal,
Ärgu kõikvõimas jumal sundigu sind alatuilt abi otsima, minu khaan!

VIII

Lugu sellest, kuidas Basat tappis Tápägözi

Nõndaks, minu khaan, kui oguused ühekorra koos istusid, tungis neile pimedada kamul vaenlane kallale. Oguused sattusid ärevusse. Tõusid oma kohalt, läksid liikvele, pääsid putku. Pagemise ajal kukkus hobuselt Aruz Godža poeg. Poisi leidis lõvi. Nõristas piima, kasvatas kaelakandjaks.

Mõne aja pärast naasid oguused oma maadele. Oguuside khaani hobukarjus tõi teate, ütles: “Minu khaan, kõrkjaist käib väljas mingi lõvi, mõirgab, kõnnib vaarudes üsna inimese kombel. Hobuse maha murdnud, imeb ta verd.”

Aruz: “Minu khaan, see vist on mu poja, kes maha kapsatas, kui paku läksime,” ütles nii. Beid tõusid hobustele. Tulid lõvi asupaika. Peletasid lõvi, võtsid poisi. Aruz tõi poisi oma kotta. Rõõmutseti, söödi, joodi. Ent kui palju kordi poissi kodupaika ka ei toodud, ikka kargas ta ära lõukoera manu. Taas kord püüti ta kinni, toodi koju.

Tuli isa Gorgud, ütles: “Noormees, oled inimlaps, looma seltsi sestap põlga! Tule, tubli ratsu selga istu. Tublide džigittidega sõprust pea. Sinu vanema venna nimi on Gõjan Saldžug, sinu nimeks saagu Basat. Nime sulle andsin mina, pikka iga andku Jumal.”

Kord siirdusid oguused mägedesse suvekarjamaadele. Aruzil oli lam-bakarjus Gonur Godža Sarõ tšoban¹¹. Tema kõndis kõige ees. Kohas, kuhu mindi, jooksis allikas, kutsuti toda Pikaks Lätteks. Selle juurde lendasid nüüd kokku päriid¹². Äkitsi käis lammaste seast läbi hirmukahm. Karjuse hing kargas juhtoina peale täis. Ta astus sammu ettepoole. Nägi, kuis pärii-piigad tiiblevad lätte kohal. Karjane viskas neile peale oma burka, sai ühe piigadest kätte. Heitis temaga ühte. Lambad pagesid kabuhirmus, karjus kihutas neil teed tõkestama. Pärii lõi korra tiibadega, ergus lendu, kõneles: “Karjus, aasta möödudes tule, võta oma pant, kuid oguusedele oled sa hukatuse kaela toonud.” Karjus kohkus kangesti, ent armuhõllandusest piiga järel läks ta kolletama.

Kui saabus aeg, siirdusid oguused suvesöödamaile. Karjus läks taas lätte juurde. Taas tõusis lammaste seas kabuhirm. Karjus astus ettepoole.

¹¹ Aseri k *çoban* – karjus.

¹² Aseri k *päri* – mütoloogiline lindnaine.

Nägi – lebab kuhi, läigib kirkalt.

Tuli pärii. Ütles: “Karjus, võta oma pant, kuid oguusidele tõid sa hukatuse kaela.” Karjus muutus kuhja nähes valvsaks, astus tagasi, heitis lingust kivi. Igast hoobist kuhi aina kasvas. Karjus jättis kuhja kus seda ja teist, kihutas umbnelja lammaste kannul minema.

Samal ajal oli Bajandör-khaan beide seltsis lustiretkele läinud. Tasast sõitu tegid, jõudsid seesamase lätteni. Nägid, lebab maas koletu miski, ei pead, ei jalgu võinud sel seletada. Beid kogunesid ta ümber. Üks džigitidest jalastus, ropsas kuhja, see kasvas. Teisedki džigitid jalastusid, ropsasid kuhja, kuhi kasvas igast hoobist. Nüüd tuli hobuselt Aruz Godža, andis kuhjale piitsa. Kuhi läks lõhki. Sellest kargas välja poiss, kere justkui inimesel, üks silm otsmikul. Aruz võttis poisi, keeras oma hõlma sisse. “Minu khaan, anna ta mulle. Kasvatan ta üles koos oma poja Basatiga,” ütles.

Bajandör-khaan: “Saagu ta sulle,” ütles.

Aruz tõi Töpägözi¹³ oma kotta. Tema käsu peale tuli amm, pani lapse rinnale. See tõmbas korra, võttis piima. Tõmbas teise, võttis vere. Tõmbas kolmat korda, võttis ammest hinge välja. Toodi mitu amme, kõik nad jätsid hinge. Nähti, et nii ei lähe: “Utepiimaga toitke,” ütlesid. Astjast piimast oli talle päevas vähe. Töpägöz kasvas hoopsasti. Hakkas kõndima, läks poistega mängima. Kellel pures nina peast, kellel haukas kõrva. Lõpuks tõusis suur meelepaha. Ei kannatatud välja, nutuga joosti Aruzi juurde kaebama. Aruz andis pihatäie piitsa, maotäie malka, keelas karmilt. Töpägöz ei võtnud kuulda. Lõpuks kihutas Aruz ta kodust minema.

Tuli pärii, Töpägözi ema, pani pojale sõrmuse sõrme. “Poeg, ärgu rabagu sind nool, ärgu raiugu sind mõök,” ütles.

Töpägöz jättis oguusid sinnapaika, läks kõrge mäe otsa. Pani teed kinni, tappis maha hingelisi, rappis rajalisi. Muutus suureks röövliks. Tema vastu saadeti mitmeid inimesi. Need lasid noole lendu, nool ei rabanud. Raiusid mõögaga, mõök ei raiunud. Pistid piigiga, piigistki polnud abi. Ei jäänud ei karjaseid ega karjakorralisi. Kõik nad pistis nahka. Hakkas õgima inimesi oguuside endi seast. Oguusid kogunesid, panid vaenu-

¹³ Sõnadest *täpä* ‘otsmik, pea’ ja *göz* ‘silm’.

vankri veerema. See ajas Tápägözil kopsu üle maksa, ta rebis maast puu, lasi selle käiku ning sirgu jäi viiskümmend-kuuskümmend meest. Äigas korra sangarite peamehele Gazanile, maailm muutus tolele kitsaks. Gazani venna Gara Günä ihuramm sai otsa võitluses Tápägöziga. Dözäni poeg vägilane Alp Rüstäm langes märtrina. Säärane jõumees nagu Uşun Godža poeg langes lahingus koos temaga. Tema kaks venda andsid oma puhta hinge jumala hoolde. Raudses rüüs Mamag varises koos nendega. Verise vuntsiga Ämän Bägdüzide soost oli võitluses Tápägöziga kui surma suutäis. Valge habemega Aruz Godžad sundis Tápägöz verd köötsima. Tema pojalt Gōjan Saldžugil lõhkes sapp.

Oguusid ei saanud Tápägözist jagu. Sattusid ärevusse, pistsid jooksu. Tápägöz tõkestas tee, ei lasknud neil minna. Ühesõnaga, seitse korda tahtsid oguusid põgeneda, seitse korda tõkestas ta neil tee. Tõi tapatunumale tagasi. Tápägözi käe läbi jäid oguusid päris väetiks. Kutsusid isa Gorgudi. Panid pead kokku. “Me maksame andamit,” ütlesid. Saatsid selle sõnumiga isa Gorgudi Tápägözi juurde. Too läkski, lausus tervituse. Ütles: “Tápägöz, mu poeg! Oguusid on sinu käe läbi väetiks jäänud, puruks lõõdud. Saatsid mind põrmu langema su jalge ees. Lubavad, et maksavad andamit.” Tápägöz vastuseks kõneles: “Andke söömaks kuuskümmend inimest päevas.” Isa Gorgud: “Sedapsi hävitad sa kogu inimsoo. Me anname kaks inimest ja viiskümmend lammast päevas,” ütles.

Kuulnud isa Gorgudi nii ütlemas, jäi Tápägöz nõusse: “Olgu nii. Veel andke mulle kaks inimest roogasid vaaritama, mina aga hakkan sööma,” ütles.

Isa Gorgud tuli tagasi oguuside juurde: “Andke Tápägözile roogasid vaaritama Bunlu Godža ja Japaglõ Godža. Veel küsis ta kaks inimest ja viissada lammast päevas,” ütles. Nemaadki jäid nõusse.

Kel oli neli poega, andis ühe, kolm jäi. Kel oli kolm poega, andis ühe, kaks jäi. Kel oli kaks poega, andis ühe, üks jäi.

Oli oguuside seas üks inimene nimega Gapagan. Tal oli kaks poega, ühe poja andis, üks jäi. Taas jõudis järg temani. Noormehe ema kiskas, kaebles, armu anus. Samal ajal, minu khaan, oli Aruzi poeg Basat sõjasõidult tagasi tulnud. Vanaeit ütles: “Nüüd on Basat sõjasõidult tagasi. Lähen küsin, ehk annab ühe vang, siis päästan oma poisi hädast.”

Kui Basat parasjagu oma kuldkirjases telgis hingastas, nähti üht naist

tulemas. Too astus telki, lausus tervitussõnad, puhkes nutma. Ütles:

Sul sulgne nool, mis ei pihku mahu,
Sul sokusarvist väänutet vibukaar,
Kesk sise- ja mägioguuse sul kuulus nimi!
Aruzi poeg, minu khaan, Basat, aita mind!

Basat küsis: “Mida sa tahad?” Vanaeit ütles: “Armutusse maailma ilmus üks inimene. Ta ei lasknud oguusi rahval end suvekarjamaadel sisse seada. Raius mustade mõõkadega, kuid endal ei lasknud juuksekarvagi kõverdada. Põrutati teda pilliroost piikidega, kuid tema ei lasknud endale viga teha. Lendu lastud kasepuust nooledki pörkusid tühjalt tagasi. Sangarite peamehele Gazanile andis ta hoobi. Gazani vend Gara Günä väsis võitluses temaga. Verise vuntsiga Ämän Bāgdüzide soost nõrkes tema käe läbi. Sinu valge habemega isa Aruzi sundis ta verd kõõtsima. Kesk võitlusvälja lõhkes sinu vennal Gōjan Sāldžugil sapp. Ta hing lahkus. Võimsate oguuside beidest, kes võideti, kes tapeti. Seitse korda kihutas ta oguusid nende maadelt minema. Otsustas neile maksu peale panna. Panigi. Küsis kaks inimest, viissada lammast päevas. Bunlu Godža ja Japaglō Godža läksid talle sulasteks. Kel oli neli poega, andis ühe. Kel oli kolm poega, andis ühe. Kel oli kaks poega, andis ühe. Minul oli kaks poissi, ühe andsin, üks jäi. Järg jõudis taas minuni. Minu khaan, aita mind!”

Basati tumedad silmad veekalkvele oma venna pärast läksid. Ta hakkas kõnelema. Eks kaeme, mu khaan, mida ta kõneles:

Kas see julmur käskis käristada sinu telgid,
Mis olid püsti pannud mustale maale, mu vend!
Kas see julmur käskis võtta sinu tallist
Sinu välejalgsed ratsud, mu vend!
Kas see julmur käskis vooridest viia
Sinu ühe küüruga kaamelid, mu vend!
Kas see julmur surmas sinu voonad,
Mida hoidsid enesele söömaks, mu vend!
Kas see julmur viis lahku sinust su mõrsja,
Kelle uhkelt olid majja toonud, mu vend!

Kas sinu pärast, mu vend,
Nutab mu valge habemega isa, kaeveldes: mu poeg!
Kas sinu pärast, mu vend,
Itkeb mu helepalgne ema!
Vend, mu taevapiiril lebava musta mäe tipp!
Vend, mu veerohke jõe võimas tulv!
Vend, mu kestva leeri tugi!
Vend, mu tumedate silmade valgus!

“Oma vennast olen ma lahus!” Nii öeldes Basat häälekalt nuttis, kibedalt kaebles. Ta andis naisele ühe vangilangenutest. “Mine, aita hädast oma poeg,” ütles.

Emand võttis, tõttas tagasi, andis vangi oma poja eest. Ühtlasi tõi Aruzile rõõmustava teate: “Sinu poeg on tagasi.” Aruz rõõmutses. Tuli koos võimsate oguuside beidega tervitama Basati. Basat suudles oma isa kätt, koos nad nutsid ja kaeblesid. Tema ema tuli talle vastu, embas poega. Basat andis emale suud, koos nad itkesid. Kogunesid beid oguusid, kinnitasid keha, kastsid keelt. Basat ütles: “Beid, oma venna saatuse pärast katsun jõudu Täpägöziga. Mida kostate?”

Nüüd hakkas kõnelema Gazan-khaan, kaeme, minu khaan, mida ta kõneles. Ütles:

Musta maruna tõusis me vastu Täpägöz,
Jumala aujärje ees piirasin teda,
Ei suutnud võita, Basat!
Musta tiigrina tõusis me vastu Täpägöz,
Kõrgeil mäeharjadel piirasin teda,
Ei suutnud võita, Basat!
Raevunud lõvina tõusis me vastu Täpägöz,
Tihedais kõrkjais piirasin teda,
Ei suutnud võita, Basat!
Ole sa küll võimakas džigitt,
Kuid minust Gazanist sa kangem pole, Basat! – ütles
Ära nututa oma valge habemega isa!
Ära itketa oma valgepäist ema!

Basat ütles: “Tingimata lähen!” Gazan ütles: “Eks sa ise tea!” Tema isa puhkes nutma: “Poeg, peremeheta jääb minu koda, heida armu, ära mine!” ütles.

Basat ütles: “Ei, armas valge habemega isa, ma lähen.” Ta ei kuulanud keeldu. Võttis kihnust nooltekimbu, pistis vöö vahele, kinnitas mõõgagi vööle, heitis ammu üle õla, kohendas jalavarjusid. Suudles isa-ema kätt, jumalaga jättis, “jääge terveks” ütles. Basat tuli Salahani kalju juurde, kus elas Tápägöz. Nägi, et Tápägöz päikese paistel peesitab, selga soojendab. Basat vinnastas vibu, võttis vöö vahelt noole, ambus Tápägözi maksa. Nool pooleks murdus. Ambus veel ühe noole. Murdus seegi. Tápägöz ütles vanameestele: “Siitnurga kärbsed meil rahu teps mitte ei anna.” Basat laskis lendu veel ühe noole. Murdus ka see. Üks nooletükk pude-nes Tápägözi ette. Tápägöz kargas jalule. Vaatas ringi, nägi Basati. Käsi kokku löi, naerma rökatas. Vanameestele ütles: “Oguusidelt on jälle tulnud eile sündind talleke.” Basatile ta kallale langes. Kraapsas kinni tast, tõstis lõugapidi üles. Tõi oma eluasemele, pistis saapasse. “Ae, vanamehed, ajage see vardasse, et süüa saaksin,” ütles. Laskis taas naha oma ainsa silma peale.

Basatil oli pistoda. Sellega lõikas ta saapa katki, tuli seest välja. Küsis: “Kuulge, vanamehed, mis talle surma toob?” Ütlesid: “Meie ei tea. Peale silma tal liha küll kuskil ei ole.” Basat läks Tápägözi pea juurde. Kergitas tema silmalaugu. Vaatas ja nägi, et silm on lihast. Ütles: “Vanamehed, pange praevarras sütesse, ajage hõõgvele.” Pandi praevarras sütesse, aeti hõõgvele.

Basat võttis selle kätte. Lausus kiituse Muhamedile. Pistis varda Tápägözile silma, nii et silm peast välja jooksis. Tápägöz röögatas, nõnda mõirgas, et mäed ja kivid vastu kaikusid. Basat pörkus eemale. Läks koopasse lammaste manu. Tápägöz taipas, et Basat on koopas. Võttis koopasuu ees harkisjalu platsi. Ütles: “Ae, lambukesed sarvilise sokuga eesotsas! Tulge nüüd aga tulge üksteise kannul!” Nad tulidki üksteise kannul, möödusid. Kõigil neil paitas ta pead. “Mu varandus, mu voo- nakesed, mu tähniga jää, tulge aga koopast lagedale!” ütles. Jäär tõusis oma asemelt, ajas end sirgu. Kohemaid pani Basat jäära küljekile, tõu- rastas ja nülgis naha. Pea ja saba jättis naha külge, pugesse sisse. Basat astus Tápägözi juurde. Tápägöz sai aru, et lambanaha all pole peidus keegi muu kui Basat. Ütles: “Ae, tähniga jää, kuis teadsid, mis mul surma

Anu Kalm

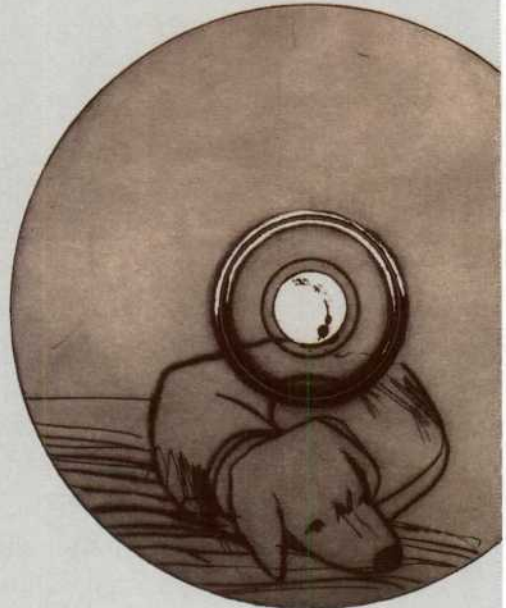
From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
Sent: 8. september 2003. a. 21:15
Subject: tere

Tere kallid!

Täna oli postis Sinu kaart issile, ainult issit pole!
 Hommikul palus Sind tervitada naabri Eeriku vanaema ja õhtul ema. Nad mõlemad ütlesid, et Eerik väidab et Sa oled väga harva MSNis. Ju Sul on muud huvitavat tegemist, arvan mina.
 Kuidas on siis Sinu muljed esimestest tundidest? Pea on vist õhtuks hirmus paks küll sellest pr keelest.
 Koolist täna keegi helistas ja küsis et mis Sinust kuulda on, õpikud on Sulle raamatukogust välja kirjutatud.
 Otsustasime et oodaku järgmise aastani, eks siis näis kas võtad need või järgmise klassi omad.
 Homme lähen siis eihäailetama ja panen Sulle kirja posti, täna ei käinud rohkem väljas kui Kanniga.
 Sorry et ma nii koba olin selles otsevestluses, aga mul võtab veidi rohkem aega ja õiged mõtted ei tule ka kohe pähe.
 Ilm on meil praegu ilus ja soe, Eestis pole midagi põrutavat ka juhtunud, kõik kulgeb pisitasa (õnneks, tuleb vist õelda)

Musi-kalli ja ilusaid unenagusid!

Emme

24.02.2004

Anu Kalm

From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
 To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
 Sent: 13. oktoober 2003. a. 19:48
 Subject: tervitused kodust

Tere jälle,

kallis poeg! Istun nüüd lõpuks ometi kodu Sinu laua ja arvuti taga.

Kõjusõit oli pikk ja piinarikas, sest auto (see oli üks vana Volvo, millega me olime, ei mäleta, kas kirjutasin enne ka) ei pidanud koormat, mis talle Hjorringis peale laadisime, vastu. Meil oli palju töid raskel paberil (kvaliteetsel) ja siis anti meile kaasa plaadid, millelt me need trükkisime, et kodus saame neile kuivnõela teha. Meil oli kõigil hea meel ja Illimar ütles et auto peab vastu küll.

Startisime õösel kell kaks Fredrikshaveni suunas, kust läks praam Göteborgi. Laev oli täitsa täis ja inimestel olid magamiskotid kaasas, lapsed magasid kõik põrandal. Sõit kestis neli tundi. Kui laevalt maha hakkasime sõitma, suri auto mootor välja ja enam ei käivitunud. Jäime kõigile ette. Lõpuks läks auto jälle käima, jäi aga linnast läbi sõites valgusfoori taga jälle seisma.

Siis võttis Illimar ühes bensiinijaamas kummidesse õhku juurde ja tundus et kõik on korras. Aga võta näpust, aeglasei sõidul suri mootor alati välja. Otsustasime mitte enne Stockholmi sadamasse jõudmist teel peatuda, aga läbi Stockholmi sõit oli nii jube, et mina küll kahtlesin kas me eluga kohale jõuame. Jõudsime ja saime ka laeva sõidetud. Et see sõit nii pingeline oli, ei tulnud teel meeldegi et õõ oli nii lühikeseks jäänud. Läksime laevas kohe magama ja magasime nagu kotid hommikuni. Laevamehed ütlesid hommikul, et autost oli õösel kütust välja voolanud, ja et mingi vooliku auto tagaotsas on meie koorem katki surunud. Õnneks auto ikka laevalt maha sõitis, kuigi suurte raskustega, mitu korda välja surres ja hirmsat musta suitsu tagant välja ajades. Siis oli juba issi Kanniga vastas ja Illimar oli ka kuidagi koju jõudnud.

Kodus on jälle tore olla, kuigi oli tore ka ära käia. See võraste inimestega koosolemine kogu aeg oli kohati päris väsitav, ma arvan et Sa tead seda tunnet ise ka, küllap oled isegi seda vahel tundnud. Nüüd hakkab Sul kaks kuud täis saama, kuidas selle kodusajutusega on? Ega vist ei maksa torkida.

Kas Sui mingi kooivaheaeag ka tuleb?

Helga oli Helenilt G5s saanud Reaali Poisi, kas Sa tahad et ma Sulle saadaksin?

Kannil oli minu kojutuleku üle suur heameel, aga ta magab kogu aeg päeval Sinu tugitoolis, vist ootab, ma arvan. Taanis oli väga palju labradore ja kuldseid retriivereid, ühtegi dalmaatslast ei näinud. Igasuguseid ilusaid linnukoeri oli ka.

Vanaisaie Lepikule tõin õlut, Sina jääd sellest seekord kahjuks ilma. Õlu oli kallim kui Eestis, aga vist odavam kui Taanis. Nendel oli ka alles oma kroon, olid euro vastu hääletanud. Vanaisal oli täna sünnipäev, küllap Sa kaimkloogast nägid.

Käisin täna Linnateatris, teen nendele jõulukaardi ja saan pileteid kuhu tahan. Vot milline vedamine!

Üks uus Sulev Keeduse film on kinodes, issi ja Helga olid vaatamas käinud. See, mida Undvas tehti (Nõmmel ja mere aäres ja majaka juures), issi ütles et pole tema tüüpi film. Lähen ka kindlasti vaatama.

Kodus teen nüüd usinalt jälle süüa ja käin hommikuti Kanniga väljas. Lehed on kõik kollased ja punased, ilm siiski usna soe. Täna hommikul Tisleri pargis sahistasin mõnuga lehtes.

Ole siis tubli ja kirjuta jälle, õhtuti olen ehk mõnikord MSNis ka.

Musi-kalli,
 emme

24.02.2004

toob? Nüüd virutan su vastu koopa seinä, nõnda et su saba seinad rasvatab.” Basat ulatas Täpägözile kätte jäära pea. Täpägöz rabas kõvasti sarvist, tõstis üles. Talle jäid kätte vaid sarved ja nahk. Basat lipsas Täpägözi jalge vahelt läbi, pääses välja. Täpägöz raksas sarved vastu maad, küsis, kas noormees pääses? Basat ütles: “Jumal päästis mu.” Täpägöz ütles: “Ae, noormees, võta sõrmus, mis mu sõrmes, pane enesele sõrme. Sinust siis võitu ei saa ei nool ega mõök.” Basat võttis sõrmuse, pani enesele sõrme. Täpägöz ütles: “Noormees, kas võtsid sa sõrmuse, panid sõrme?” Basat ütles: “Panin.” Täpägöz sööstis Basati juurde, pistodaga rahmis. Basat põikas kõrvale, jäi seisma keset lagedat. Nägi, et sõrmus lebab taas Täpägözi jalge ees. Täpägöz ütles: “Kas pääsesid?” Basat ütles: “Jumal päästis mu.” Täpägöz ütles: “Noormees, kas nägid seda kuplit seal?” Basat ütles, et nägi. Täpägöz ütles: “See mu varakamber. Mine pane pitsar peale, et vanamehed sealt ei võtaks.” Basat astus kupli sisse. Nägi kokkukraabitud hüüt, unustas muu. Täpägöz istus läve ette vahti pidama. Küsis, kas noormees läks kupplisse. Basat ütles, et läks. Täpägöz ütles: “Nüüd lajatan nii, et sa ühes kupliga koost puded.” Basatil tulid keelele sõnad: “Pole jumalat peale Allahi ja Muhamed on tema saadik.” Selsamal hetkel läks kuppel lõhki, seitsmes kohas avanesid väravad. Neist ühe kaudu pääses ta välja.

Täpägöz pistis käe kupplisse. Andis sellise hoobi, et kuppel pea peale pöördus. Täpägöz küsis: “Noormees, kas pääsesid?” Basat ütles: “Jumal päästis mu.” Täpägöz ütles: “Et surm sind ka ei võta! Kas nägid seda koobast?” Basat ütles: “Nägin.” Täpägöz ütles: “Seal on kaks mõöka, üks tupes, teine tupeta. Teine mõök raiub mul pea otsast. Mine, too, raiu mul pea otsast.” Basat läks koopälävele, nägi, et tupeta mõök aina raiub. Basat meelt mõlgutas, et ei lähe ta tema juurde ilma abinõuta. Tõmbas puusalt oma mõõga, puutus sellega. Oma mõök kukkus kaheks tükiks. Ta läks, tõi kaika. Puutus sellega mõöka. Mõök lõi kaika kaheks tükiks. Siis võttis ta kätte oma ammu, ambus noole keti pihta, mille otsas rippus mõök. Mõök kukkus maha, tungis otsaga maasse. Basat pani oma mõõga tuppe tagasi. Haaras kindlalt tupeta mõõga pidemest. Tuli, küsis: “Kuidas käsi käib, Täpägöz?” Täpägöz ütles: “Noormees, kas eluvaim veel ikka sees?” Basat ütles: “Jumal päästis mu.” Täpägöz ütles: “Et surm sind ka ei võta!” Hõikudes kõneles Täpägöz, kaame, mida ta kõneles. Ütles:

Silm, mu silm, mu ainus silm!
Sinu abil oguused orjastasin, mu silm!
Mu selgest silmast, džigitt, ilma jätsid mind!
Su magusast hingest Jumal lahutagu sind!
Säärast vaeva, kui täna tunneb minu silm,
Ärgu Jumal lasku osaks saada ühelgi džigitil!

Taas kõneles Tápägöz:

Mis koht see on, kus sündisid-kasvasid, džigitt?
Kui eksid teelt pilkases öös, siis loodad sa kellele?
Kes on teie khaan, kes tõstab väeka lipu kõrgele?
Tapluspäeval kiidate keda, kes on kõige visam?
Kuidas kutsutakse sinu valge habemega isa?
Kuidas kutsutakse sinu valgepäist ema?
Häbi olgu vapral mehel vaikida oma nimest!
Mis on su nimi, ütle mulle, džigitt?

Basat Tápägözile vastu kõneles, kaame, mu khaan, mida ta kõneles:

Koht, kus sündisin-kasvasin, Günortatš on!
Kui eksin teelt pilkases öös, mu lootus Allahil on!
Kõrgele väeka lipu tõstab meil Bajandör-khaan!
Tapluspäeval kõige ees Salur Gazan on!
Küsid minu isa nime – loomavaldjas lõvi!
Küsid minu ema nime – tugev puu!
Küsid minu nime – Aruzi poeg Basat!

Tápägöz ütles: “Siis oleme ju vennad, ära mulle liiga tee.”

Basat ütles:

Ae, uskmatu! Sina nututasid mu valge habemega isa!
Sina itketasid minu valgepäist ema!
Sina valasid mu venna verd!
Sina jätsid toeta me roospõskse minia!
Sina tegid orvuks tema selgesilmsed lapsed!

Anu Kalm

From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
Sent: 3. november 2003. a. 10:35
Subject: emme hommikuraport

Tsau,

lugesin just tänaseid lehti ja mõtlesin et kirjutan sulle ka spordiudidest, see oli igal pool suur pealkiri (meil käib praegu Postimees ka, see oli mingi sooduspakkumine).

Eesti-Soome ujumise maavõistluse võitis suurelt üle 14 aasta Eesti, peamiselt tänu naistele. Võistluste peakangelased on perek. Aljandid (Postimehe pealkiri "Aljandite võimsus pani aluse Eesti võidule"), sest Triin oli parim naisujuja viie võidu ja kahe Eesti rekordiga, Berit sai kaks võitu ja nende 16. a. vend Martti, kes nagu ma lugesin, treenib Ain Kaasiku grupis, ujus oma esimese eesti juunioride tippmargi 200 m kompleksis.

Muidu on hommik sobnune, nagu sügis Eestis ikka ja Kanni ootab hommikust jalutuskäiku.

Vanaisa Antsut veel niipalju, et tal liigesed valutavad koledasti ja valuvaigistid ei aidanud. Eks nad ise olid väga mures ja mõtlesid et äkki on see kasvaja jälle hakanud kasvama, sest vanaisa on ka kõhnemaks jäänud. Siis saadeti ta Pärnusse röntgenisse kontrolli, et oleks selles asjas selgus. Röntgen kasvajat ei näidanud, küll aga et tal on luude hõrenemine, mis need valud ilmselt põhjustas ja midagi veel, mis pole nii huil. Nii et kõige halvemini pole ja ehk saab nüüd abi ka. Järgmisel nädalal läheb ta Pärnusse sanatooriumi.

Helga käis koos Maria Lindmäega reedel EKAs HULA müügil (ostis endale väga tore da seelik, ainult 250 krooni) ja oli õõsel nende juures. Mel oli olnud haige ja Helga arvas et nad on üksteisest veidi tüdinenud. Mul tulid kohe Sina meelde.

Kuulsin Helgalt et Erki ja Anneli tulevad Sind vaatama aasta lõpus?

Ükspäev oli Päevalehes pikk lugu sellest, kus eestlased Brüsselis koos käivad ja kuidas oma aega veedavad.

Peamiselt siis euroametnikest.

Kas see sinu eesti keele õpetamise projekt vajus lihtsalt ära?

Kuidas Sa muidu ennast tunned, kas koolis ka hakkad endale sõpru leidma? Ja kuidas see suurlinna elu on, kas oled harjunud? Kas näd sūua ostavad supermarketist või käiakse vahel turul ka? Kas on väikesed saiapoed, nagu Prantsusmaal?

Kas Sa juuksuris oled käinud?

Üldiselt ma pean tunnistama et minu igatsus Sinu järele kasvab ja Helga tunneb ka Sinust puudust, ma väga loodan et Sinul on raskemad igatsuse ajad möödas, nagu Sa ükskord kirjutasid. Lõppude lõpuks on see kõik ju väga tore.

No nii, lähan siis nüüd Kanniga, sulle jälle musi-kalli, emme

Anu Kalm

From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
Sent: 7 november 2003 a. 19:49
Subject: tervitused emmelt

Tsau,

kirjutan Sulle lihtsalt niisama natuke meie elust.

Nagu Sa oled aru saanud, on meil käed-jalad tööd täis. Helga korraldab koolis retropidu, issil on tuhat tegemist korraga käsil, nagu ikka ja mina hakkam meid tegema Linnateatri jõulukaarte, mis saab üks hirmus katsumus olema, sest neid on vaja 350. tk. ja need on sellised kipspildid, nagu Sinu voodi kohal kodus. Nad tahtsid et oleks midagi enamast kui lihtsalt kaart, midagi, mida saab seinale riputada ja ei visata peale jõule ära.

Aga seeleest läheme esmaspäeva õhtul Linnateatrisse verivärsket "Godit oodates" vaatama, Jaanus Rohumaa lavastus. Kolmapäeval läheme Kirjanikke Majja, seal on Eino Leino õhtu ja pärast pakub Piret Saluri klaasi veini oma 60. sünnipäeva puhul. Meie ja vanad Kalmud oleme ainsad sugulasad, kes on kutsutud. Ja et vanaisa on sanatooriumis, siis ei tea, kas või kuidas nad saavad tulla.

Paar päeva tagasi käisin raamatu "Laps ja lapseõlv Eesti kunstis" esitluse! Väga ilus suur ja paks täisvärviline raamat, kus kaks minu tööd on ka sees, üks sinu toa seinal olev käsitsihtud paberil on koguni tagakaanel, seal on üks Sinu lapseõlvejoonistus ka peal, nii et Sinagi oled tagakaanel! Kokku on selle pannud kaks Tartu Kunstimuuseumi daami, väljaandja on Lastekaitse Liit.

Praegu lõpetan keelekõlbluse viimase õpiku parandusi, homseks tahan valmis saada.

Olgu siis tänaseks kõik,
musi-kalli,
emme

26.02.2004

Kas ma sind siis hinge jätan?
Kas tuppe oma musta mõõga jätan?
Kas hiidmütsis hennakarva su õlgadele jätan?
Kas maasse valamata sinu punavere jätan?
Kas tasumata vend Gōjani vere eest ma jätan?
Neimapäev on käes!

Siinkohal Tāpägöz kõneles taas, ütles:

Kord tõusen oma kohalt ma, ütlesin!
Salgan sobimust oguusi beidega, ütlesin!
Pühin maapealt igauhe, ütlesin!
End silmini täis inimliha õgin, ütlesin!
Oguusi beid kui minu vastu tulevad, ütlesin,
Pakku jooksen Salahani kaljukoopasse, ütlesin!
Raskeid rahne kiviheitjana ma lennutan, nii ütlesin!
Kukkunuks mul ennem kivi pähe ja ma koolnuksin, ütlesin!
Mu selgest silmast, džigitt, sa ilma jätsid mind,
Su magusast hingest kõikvõimas lahutagu sind!

Tāpägöz veel ühe korra kõneles, ütles:

Valge habemega ätte häälekalt nutma panin!
Kas nende needused häda tõid sulle, mu silm?
Valgepäiseid eidekesi kibedalt itkema panin!
Kas nende pisarad häda tõid sulle, mu silm?
Musta vurruga džigitte noorekaid õgisin!
Kas nende hord häda tõi sulle, mu silm!
Piigasid, kel hennast helendavad käed, õgisin!
Kas nende sajatused häda tõid sulle, mu silm?
Säärast kaotusvalu, kui täna oma silma pärast tunnen,
Ärgu kõikvõimas osaks andku ühelgi džigitil!
Silm, mu silm, mu ainus silm!

Basat tõusis oma kohalt, astus ettepoole. Pani Tāpägözi kaameli kombel põlvili. Lõi tal pea otsast tema enda mõõgaga. Puuris peasse augu,

pistis vibunööri peast läbi, tassis tasapisi koopa läve ette. Saatis Bunlu Godža ja Japaglõ Godža rõõmusõnumiga oguuside juurde. Need istusid setukate selga. Uudis jõudis oguusi hõimudeni.

Vanamehed sõitsid koja juurde, kus elas laia hobusuuga Aruz-Godža. Basati isale tõid rõõmusõnumi. “Anna saatjalgadele vaevatasu! Su poeg surmas Tápägözi!” ütlesid.

Tulid kokku teisedki beid oguusid. Läksid Salahani koopa juurde. Kogunesid, ringi keskele tõid Tápägözi pea.

Tuli isa Gorgud, rõõmustasid kõik. Vestis lugusid kartmatutest meestest-vägilastest. Meheks kiitis Basati:

Suur mägi, kui jõuad temani, teed sul andku!
Käredad mustavad veed sind endast üle kandku!

“Mehiselt tasusid sa oma venna vere eest. Päästsid ikkest oguusid. Hoidku kõikvõimas jumal valgena su pale, Basat!” ütles.

Viimsel tunnil ühte jätku vagadus ja kindel usk,
Te patud andeks Muhamed Mustafale andku, kel nimi kiidetud,
minu khaan!

Anu Kalm

From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
Sent: 25. november 2003. a. 12:25
Subject: hollandi keele sõnastikud

Tere kallis Kusti,

käisin eile raamatupoodides Sulle hollandi keele sõnastikke otsimas, aga selliseid pole olemas ja pole kunagi olnudki, ilmselt on hollandi keele huvilisi eestis alati lihtsalt liiga vähe olnud. Issi leidis mingi neti sõnastiku ja saatis Sulle selle aadressi, ehk leiad sealt mingitki abi. Apollo raamatupoes olid päris head vene-hollandi ja hollandi-vene sõnaraamatud, aga Sinu vene keel pole nii hea, et sellest mingit abi oleks. Ka ei näinud ma inglise - hollandi sõnastikke.

Issil oli kunagi mingi väike inglise keelne hollandi keele õpik algajatele, aga pärast remonti vaheesikus oli ta selle ära visanud, mõeldes et seda ei lähe niikuinii kunagi kellelgi vaja. Kahjul Nii et katsu kuigagi hakkama saada.

Mis oli aga ilmunud, oli prantsuse keele grammatika, ja veel issi ülikooliaegse sõbra Anu Treikelderi kirjutatud, kes on TÜs praegu vanaprantsuse keele õppejõud. Nad on meil Lepikul käinud õnu korjamas, muidu elavad Tartus, ma ei tea kas Sa neid mäletad, neil on väike poeg Toomas ja Anu mees Ülo töötab TÜ raamatukogus.

Nad on sellised humanitaarid (õppisid mõlemad prantsuse filoloogiat), kes ülikooli esimestel kursustel lahendasid oma rõõmuks kõrgema matemaatika ülesandeid, et ajud rooste ei läheks. Kui Sa tunned, et üks pr. keele grammatika raamat Sulle marjaks ära kuluks, siis anna teada, selline on nüüd olemas.

Muidu on meil siin juba talv, lumi ja puha. Eile ilmatest vaatasin et Brüsselis on 15 kraadi sooja! Ma tahaks ka et oleks soem ja ennekõike valgem. See talve alguse sombune taevast teeb päevad nii pimedaks, et keset päeva peab ka lambi põlema panema, kui tahad tööd teha.

Mina sain oma Narva lasteaegade õppematerjalid lõpuks valmis ja sõidan homme Narva koos Peeter Tulviste ja Elle Kulliga, sest seal toimub värvimisraamatu "Minu esimene põhiseadus", mis on vene lastele Eestis, esitlus ja selle pildid on ka minu joonistatud.

Siis neljapäeval hakkam uuesti suure hooga Linnateatrile kipsist jõulukaarte tegema ja laupäeval sõidame Lepikule, kus vanaema tähistab oma 75. sünnipäeva, mis tegelikult on 1. detsembril. Ole siis tubli lapselaps ja pea ka seda sündmust postkaardiga meeles. Üldse oleks tore, kui leiaksid ehk aega kirjutada ka Sauna tanavale paar rida, neil on hoopis teine asi leida oma postkastist üks kaart, kui see et mina jutustan Sinu elust või viin arvutist prinditud kirja. See oleks personaalne ja soe. Ja ma arvan et jõuluks võiks klassile ka üks väike kaart olla. No nüüd lugesin justnagu moraali, ja ma usun et Sul on väga kiire, aga ehk leiad kõigeks selleks veidi aega ja kui Sa kõik selle kohe ära teed, saad korraga posti panna ehk.

Kõndlasti unustasin praegu midagi, aga eks ma kirjutan teinepäev jälle. Mulle sobib see ikka paremini kui MSN, nagu isegi näed, kuigi on tore Sinuga vahetult suhelda.

Ole siis tubli pois edasi,
 lumiste tervitustega,
 emme
 ps Musi-kalli muidugi ka, kuidas muidu

24.02.2004

Anu Kalm

From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
Sent: 27. november 2003. a. 19:48
Subject: emmelt

tere kallis Kusti,

ja aitäh tore da kirja eest! Kanni ka siin joriseb, justnagu tahaks tervitada. Lesib teine nii rahulolevalt Sinu sohval. Täna küsisin Rahva Raamatust ja öeldi et hollandi-eesti, eesti-hollandi said pool aastat tagasi otsa, telliti juurde, aga kirjastusel oli tiraaz otsas. Helistasin Tartusse Piretile, et tal paluda homme Tartu poodidest vaadata, aga Piretit polnud veel kodus. Proovin hiljem uuesti, laupäeval saame kõik vanaema sünnipäeval kokku. Hulda tuleb ka meiega, mis on veidi tüütu, aga elame üle.

Narvas oli väga tore, raamat oli suht ilus ja inimesed väga sõbralikud. Elle Kull ei viitsinud tulla, aga Peeter Tulviste oli väga tore. Koolid, kus käisime, olid üllatavalt ilusti korras ja puhtad, hiljaaegu remonditud. Kogu üritus oli hästi korraldatud ja lapsed julged ja sõbralikud. Koju jõudsin õhtul hilja ja olin rampväsinud.

Täna õhtusöögiks lauda kattes pidin peaaegu juba küsima, et ega keegi ei tea, mis kell Sina koju jõuad. Vaat niisugune Totu olen vahel.

Ja tegelikult ega mul suurt midagi asjalikku polegi kirjutada, lihtsalt tahtsin Sulle Sauna tn vanaema tervitused edasi saata. Käin seal praegu kipse tegemas ja tundub et nad on heatujulised.

Helga ütles et ta ei hakanud Erkit ainult nende kinnaste pärast tülitama. Ma ostsin Sulle uusi lipukesi ka, kui me need sõnastikud leiame, siis saadame kellegagi kõik asjad koos. Mis saab Sinu venna kingitusest? Mul töttõeldida pole ühtegi head mõtet. Mis Sa arvad, kas tahad et saadaksime jõuluks verivorste, kas need on erilised või süüakse seal ka midagi niisugust. Saksamaal ma olen kuulnud et süüakse.

musi-kalli siis tänaseks jälle, igatsev emme

24.02.2004

Turgi rahvaste panus maailmakirjandusse on suur. Aserite, turkmeenide, kasahhide, kirgiiside, tatarlaste, türklaste ning teiste turgi rahvaste mõtlejad, poeedid ja kirjanikud on loonud väljapaistvaid teoseid. Maailma poeesiavaramut on võimatu ette kujutada usbeki päritolu Umar Hajjami säravate rubaiideta või aserbaidžaani Nizami ja tema žanriloova hamsata – poemid "Saladuste varamu", "Hosrov ja Širini", "Leili ja Mädznun", "Seitse iludust", "Iskander-name", millest igaüks on innustanud sadu poeete looma *nāzirā* sid¹. Siinkohal ei saa märkimata jätta, et Nizami "Saladuste varamut" on Haljand Udami poolt tõlgituna avaldatud *Vikerkaares* 1995, nr 3 ja ühe paljudest *nāzirā* dest "Hosrovi ja Širini" teemadel, nimelt Ališer Navoi "Farhadi ja Širini" on vanausbeki keelest tõlkinud Ly Seppel ja Andres Ehin. Aeg-ajalt eestindatud kasinad katked turgi rahvaste rikkalikust kirjanduspärandist ongi suuremalt jaolt nende literaatide tänuväärse tõlketöö vilid.

Sedapuhku aga ei tule juttu mitte turgi rahvaste kirjanduse suurkujudest, vaid rahvaloomingust, täpsemalt aserite eeposest ehk dastaanist "Minu isa Gorgudi raamat". Oguusi kangelaspärimuste põhjal koostatud ja umbkaudu 1300 aastat tagasi esimest korda kirja pandud "Minu isa Gorgudi raamat" on aserite ja üldse kõigi turgi rahvaste ainus keskaegne kirjalik eepos. "Isa Gorgudi raamatu" tõlked paljudesse keeltesse on pannud aluse pikale uurimistraditsioonile, sest oma unikaalsuses annab teos rohkesti ainet nii kirjandusteaduslikele kui ka mitmesugustele interdistsiplinaarsetele uuringutele. Vormistatud ja kanoniseeritud 15. sajandil osmanitürklaste riikluse kujunemise aegu vanade käsikirjade koopiate järgi islami ideoloogiat kandvaks raamatueeposeks, elas see tekst eri variatsioonides edasi ka suulises traditsioonis. Nii mõnedki eepilisest tsüklist välja jäänud pärimuslood on meieni jõudnud ozaanide vahendusel. Tänapäeval on muistsete oguuside etniliste järeltulijate – kolme turgikeelse rahva – aserite, turkmeenide ja türklaste suulises rahvaloomingus oguusi pärimuse edasikandjaks rahvalaulikud ašugid.

Kesk-Aasia steppides, Taga-Kaukaasias ning Väike-Aasia regioonis tuntud pärimused Isa Gorgudist ja võimsate oguuside beidest avastas Euroopa enese jaoks alles 1815. aastal, kui saksa orientalist Heinrich Diez tõlkis kaheksanda loo Dresdeni raamatukogus leiduvast käsikirjast "Minu Isa Gorgudi raamat oguuside hõimu keeles". 1482. aastasse dateeritud manuskript on kirjutatud keeles, mis kõigist turgi keeltest enim sarnaneb tänapäeva aseri keelele – asjaolu, mis annab uurijaile alust kinnitada, et oguuside hõimu keel, milles "Isa Gorgudi raamat" kirja pandi, on just aseri keel. Diez avaldas oma tõlke kui uue versiooni eurooplastele juba tuntud kreeka Polyphemose-loost.² Ühtlasi tegi ta Dresdeni käsikirjast koopia, mis asub Berliini riiklikus raamatukogus. Teose tervikteksti andis Berliini koopia põhjal esimest korda välja Kilisli Muallim Rifat 1916. aastal Istanbulis.³ 1938. aastal andis Orhan Şaik Gökay

¹ Aseri k *nāzirā* – kirjanduslik improvisatsioon lähtepoemiga samal teemal. *Nāzirā* üheks žanritunnuseks olid austusavaldused lähtepoemi autorile teksti alguses.

² Vt H. F. Diez, *Denkwürdigkeiten von Asien*. Bd. I–II. Berlin, 1811–1815.

³ K. M. Rifat, *Kitab-i Dede Korkut*. Istanbul, 1332 (=1916).

välja selle kordustrukü, asendades araabia kirjaväisi uue, latiniseeritud türgi tähestikuga.⁴ 1950. aastal avastas itaalia orientalist Ettore Rossi Vatikani raamatukogust veel ühe käsikirja. See sisaldas küll vaid kuut lugu kaheteistkümnest, kuid see-eest leidis seal parandusi ja kommentaare, mis võimaldasid selgust tuua Dresdeni käsikirja hämarkohtadesse ning ennetada edasisi tõlkevigu. Rossi avaldas Vatikani käsikirja faktsiimilena, lisades selle eepose itaaliakeelsele väljaandele.⁵

Aserbaidžaanis oli üks esimesi "Isa Gorgudi raamatu" uurijaid Ämin Abid. Tema artiklid "Süllaabilise rütmi ajaloo", "Seldžukkide riigi ajaloolisest struktuurist", "Pilguheit türgi kirjanduse algäläteile" jt, kirjutatud 1920. aastate lõpus ja 1930ndate alguses, erinesid suuresti tollal Aserbaidžaanis valitsenud folklooriuurimise traditsioonist. Mõõda ei saa minna ka Hämid Araslõ ja Mähämmäd Hüsesein Tähmasibi tööd. Venekeelse tõlke 1962. aasta akadeemilise väljaande kommentaarid on ette valmistatud suuresti tuginedes nende uurijate parandustele ja tõlkekriitikale 1950. aasta väljaandes.⁶ Eesti lugejail ongi seni olnud võimalus tutvuda eepose venekeelse tõlkega 1962. aasta väljaande vahendusel.⁷ "Isa Gorgudi raamatu" tõlkis 1922. aastal vene keelde oma aja väljapaistvamaid turkolooge Vassili Bartold, võttes aluseks Dresdeni käsikirja, millest ta Th. Nöldeke õhutusel oli koopia teinud juba Saksamaal veedetud õpiaastail.

"Isa Gorgudi raamat" on erakordselt huvitav tekst oma eri ajakihistuste ning žanrilise ja maailmavaatelise sünkretismi poolest. Eepose lõplik formeerumine toimus umbes 15. sajandil Taga-Kaukaasias ja Anatoolias, vanimad tekstikihid aga viitavad märksa varasematele aegadele ja teistele geograafilistele piirkondadele, lubades rekonstrueerida türgi rahvaste rändeprotsesse ning andes aimu pärimuse kujunemisest. Azad Nābijevi sõnul võib isa Gorgudi nimega seotud pärimuste algusaegadeks lugeda 3.–5. sajandit.⁸

Ajalooallikates mainitakse oguusi hõime esimest korda 6.–8. sajandil seoses türgi rändrahvaste moodustatud võimsa hõimuliidu nn türgi kaganaadiga, mille keskus asus Lõuna-Altai ja Mongoolia loodeosas. Teejuhtideks sajandite sügavusse, uurimaks oguuside kaugminevikku, on olnud arheoloogilised leiud Jenissei ülemjooksul – oguuside hauakivid ja neisse raiutud kirjad. Raidkirjade järgi võib oletada, et oguusi hõimud ajuti liitusid kaganaadiga, ajuti aga seisis sellega vaenujalal. 9.–10. sajandiks olid oguusi nomaadid rännanud Kesk-Aasia steppidesse. 11. sajandil vallutasid nad eesotsas Seldžukkide soost sultanitega Iraani, Taga-Kaukaasia lõunaosa ja peaaegu kogu Väike-Aasia.⁹

⁴ O. Ş. G ö k y a y, Dede Korkut. Istanbul, 1938.

⁵ E. R o s s i, Il "Kitab-i Dede Qorqut". Racconti epico-cavallereschi dei Turchi Oguz Tradotti e annotati con "Facsimile" del Ms. Vat. Turco 102. Vaticano, 1952.

⁶ Книга отца моего Коркута. Пер. В. Бартольда. Текст подгот. Г. Араслы и М. Тахмасиб. Баку, 1950.

⁷ Книга моего деда Коркута. Пер. В. Бартольда. Изд. подгот. В. Жирмунский и А. Кононов. Москва-Ленинград, 1962.

⁸ A. N ä b i y e v, Qährāmanlyq eposumuzun ölmaz abidäsi. Rmt-s: Kitabi-Dädä Qorqud. Bakı, 2000, lk 4.

⁹ В. Ж и р м у н с к и й, Тюркский героический эпос. Ленинград, 1974, lk 523.

Anu Kalm

From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
Sent: 26. jaanuar 2004. a. 12:17
Subject: emme

Tere kallis Kusti,

vanaisa iga kord kui arvutis olen, küsib kas Sinult on uudiseid. Homme on tal viimane ravipäev siin, siis läheb natukeseks koju, et varsti keemiaravi protseduuridele tulla. Kui Sul oleks natuke aega, äkki viitsid talle paar rida oma elust kirjutada, prindin talle ja vanaemale välja.

Täna käisin nets www.koolielu.ee lk.l, seal üleval ääres oli link, kust sai ühe poisi kodulehele, kes on YFU vahetusõpilane Shveitsis sel aastal, see oli väga vahva. Ainult ma ei leidnud selle aadressi, ja ma ei tea kas Sa saaksid seda oma vanamoelisest arvutist ka vaadata. Tal oli seal programm oma talvest, mis jooksis nagu vanaaegses mustvalges telekas. See oli väga tore minu meelest.

Muidu suuremaid uudiseid pole. Sauna tn vanaisa oli haige, aga paraneb ja Helga käis nädalavahetusel Jõhvis Noorteparlamendiga. Seal oli ka Erik Proman!

Tahtsin veel küsida et mida ma võiksin issile ja Helgale kaasa panna Sinu jaoks kui nad tulevad? See aeg pole üldse kaugel enam. Ja Sina mõtle, mida tahad koju saata. Puhhi raamatu võibolla näiteks.

Kuidas Sinu hollandi keele õpingud sujuvad? Kas on väga raske?

Musi-kalli,
 emme

24.02.2004

Anu Kalm

From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
Sent: 15. veebruar 2004. a. 19:51
Subject: emmelt

Tsau kallis,

Helga ja issi stardivad hommikul kohutavalt vara, lennuk Helsingisse väljub juba 6.20, kell 7 on nad Helsingis ja sealt edasi 7.35 - 9.15 Brüsselis. Nii et umbes pool kümme hommikul kohaliku aja järgi on nad juba kohal. Siis kiiruga hotelli ja issi omi asju ajama. Helga ilmselt jalutab linna. Kui Sul kool läbi saab, siis messa või helista talle. Sul oleks ilmselt nende sealoleku ajaks mõistlik vana (radiolinja) sim kaart tagasi telefoni panna, nagunii on teil omavahel vaja kontakteeruda kogu selle nädala jooksul.

Olge siis tublid ja hoolitse palun võimaluse piires hästi oma väikese õe eest!

Musi - kalli,
emme

24.02.2004

“Isa Gorgudi raamat” on oгуuside ajalugu heroiseerivate eepiliste laulude ja mütoloogiliste süžeede kirjanduslik töötlus, kus islamielse patriarhaalse kogukonna ideoloogia ristub uue usuga. Tsükklisse kuulub sissejuhatus ja 12 lugu. Neist üheksas jutustatakse võitlusest uskmatute gjauridega – grusiinide, abhaaside ja Trapezundi kreeklastega; kahe loo keskmeks on mütoloogiline motiiv ning üks lugu vestab oгуusi hõimude vahelisest vaenutsemisest. Sissejuhatus, mis kujutab endast mehaanilist komplatsiooni rahvasuus levinud vanasõnadest, on eepose koostanud tundmatu autori loomesaadus ja erineb oma stiililt kõigest ülejäänud lugudest. Nagu eespool öeldud, ringleb oгуusi kangelaslugusid suulises traditsioonis palju enam, kui neid raamatueeposesse on mahtunud. Sellest annavad tunnistust nn kangelaste kataloogid, mis on sootuks ulatuslikumad kui eeposes tegusid tegevate sangarite hulk. Mõned näited kangelaste loetelust: Raudvärava Derbenti bei, kes paneb džigiti kisendama oma pilliroost piigi otsas ega küsi heitluses ta nime; Aigörgözlü vetes ratsut ujutanud ja viiekümne seitsme kantsi võtmed võtnud Iläk Godža poeg Düläk Vuran; Jagrõntšõ poeg Ilalmõš, kes kahest tornist kukkudes jõudis lendu lasta kasepuust noole; Togsuni poeg Rüstäm, kel veri silmasse valgub, kui ta kolm päeva vaenlast ei näe; Šer Šämsaddin, kes luba küsimata löi tagasi Bajandõr-khaani vaenlase jt.

Eepose tegevusruumiks on keskaegse Aserbaidžaani territoorium – linnad Gjändžä, Bärda, Alõndža kindlus Nahhitševani lähikonnas, Derbent (Därbänd) Lõuna-Dagestanis jt praegugi olemasolevad ning sama nime kandvad linnad ja maakohad, mille järgi võib kaardistada oгуuside asuala. Ühtlasi mainitakse mitmeid linnu ja kindlusi, mis asuvad tänapäeva Gruusia, Abhaasia ja Türgi territooriumil, kuhu oгуusid rüüsteretki sooritasid. Tegevusaeg, nagu eepostes ikka, on müütiline ja “Isa Gorgudi raamatus” määratletakse seda kui “oгуuside aastasada”.

Eepilisse tsükklisse kuuluvail lauludel puudub ühine süžeeiline üldplaan ning kronoloogiline suhestatus, iga lugu on omaette tervik. Kesksete kangelaste – võimsate oгуusi beide – omavahelised sugulussuhted ja hõimuisene hierarhia aga on tervikteksti siduvaks lõimeks. Oгуuside eesotsas seisab müütiline Bajandõr-khaan, kellele Isa Gorgud oma lugusid justkui jutustab, juhatades end sisse sõnadega “nõndaks, minu khaan”, ning tegelaste kõnetiraade sõnadega “kaeme, mu khaan, mida ta ütles”. “End sisse juhatama” ei ole siin juhuslik määratlus. Tegemist on huvitava ja teatud mõttes psühhoatilise narratiivse skeemiga, kus Isa Gorgudil on topeltfunktsioon. Ta on ühtaegu nii konkreetne Jutustaja kui ka jutustuse objekt kolmandas isikus ning tema sekumisele sündmustikku eelneb klišeeline väljend “tuli minu isa Gorgud”. See tähendab, et tegelikult ei jutustata lugu mitte Jutustaja, vaid nimetu ozaani vaatepunktist. See narratiivne vastuolu on teatud määral seletatav hilisemate luulenduste poliitiliste motiividega.

Bajandõr-khaani nimi sugenes pärimuslugudesse turkide *Ağ qoyunlu*¹⁰ hõimuliidu sõjalis-poliitilise hegemoonia ajal 14.–15. sajandil, mil valitsev dünastia oli bajandõride soost. Žirmunski märgib, et üks keskseid kangelasi Salur Gazan, kes eeposes esineb Bajandõr-khaani väimehena, oli enne bajandõride võimuletulekut valitsenud khaanide khaan. Bajandõr-khaanil samahästi kui puudub oma eepiline süžee, küll aga

¹⁰ Aseri k ‘valgete lammastega, valgeid lambaid omavad (inimesed)’.

on suur osa kangelaslaule seotud Salur Gazani tegelaskujuga.¹¹ Ühes Bajandör-khaani tõusmisega hierarhia tippu taandus Salur Gazan oma kohalt ning temast sai Bajandör-khaani väimees, kelle epiteediks on “sangarite peamees”. Salur Gazani naisest, siredest Burla-hatunist, sai Bajandör-khaani tütar ning Isa Gorgudist õuelaulik.

Isa Gorgudi roll Bajandör-khaani õuelaulikuna on osalt ka tema isiku demütologiseerimise tagajärg juba islami usu tekke ja leviku varasemal sajandeil. Tollal hakati teda nimetama prohvet Muhamedi kaasaegseks. Arvatakse, et samasse aega (7.–8. sajand) võib dateerida legendid isa Gorgudi surmast.¹² Kui Isa Gorgud on eeposes oguuside palvemeheks kõigevägevama jumala palge ees, siis islami misjonäriks on Ämän Bägdüzide soost. Kuid hoolimata Ämäni isiku kultuurilis-religioosest tähtsusest islami kontekstis on süžeedes talle eraldatud vaid episoodilised rollid ning tema misjonäritegevus leiab passiivse väljundi püsivormelis: see, kes oli näinud prohveti palet ning saanud tema kaasvõitlejaks oguuside seas. Islami ideoloogia ja islamieelse patriarhaalse kogukonna usuliste ettekujutuste vahekord teoses ei ole päris selge. Huvipakkuva näite, mis viitab religioosle sünkretismile, on toonud Anar Rzajev. Nimelt väidab ta, et jumala (*Allah, Allah-taala*) sünonüümiks olev sõna Tanrō (*Tanri*), mis tekstis esineb (peaasjalikult tegelaste kõnedes), on tegelikult turkide iidne taevajumala nimetus.

Allahi kiitev Isa Gorgud on šamanistlikku päritolu patriarh. Vanade suuliste pärimuste järgi oli Gorgud esimene laulik, šamaan, kes andis inimestele kobzaa, lõi põliskeele. Kui sõnad ja mõisted olid valmis saanud, jäi isa Gorgud mõttesse, et osa asju tulnuks märkida teisiti. *Ayran*, mis sai hapupiimajoogile ja on tulnud sõnast *ayirmaq*, tähendades ‘lahku viima’, pidanuks osutama mõrsjale, kes lahutab poja tolle perekonnast. Nüüd aga on mõrsja *gālin* ja selle sõna sisu on ‘tulge kõik siia’, mis tegelikusele ei vasta. *Ayran* ise pidanuks olema *doyran*, mis tähendab ‘toitev’. *İynā* ehk ‘nõel’ oleks tarvis ümber nimetada sõnaga *tikan*, mis tähendab ‘ehitav’, ‘õmblev’. Kuid *tikan* sai hoopis okkale, mis ometi ei ehita ega õmble, vaid lõhub, ja talle olnuks kohasem *sökān*, mis tähendab ‘lahti harutama’, ‘lõhkuma’.

Eepose lugudes on Isa Gorgud patriarh, kes annab sangareile õnnetoova nime, seekub oguuside palvet mööda sündmustikku; on laulik, kes, ilmudes iga loo lõpus, kiidab kangelast, loob laulu, ülistamaks tema tegu, ning palub jumalalt õnnistust. Eepose sissejuhatuses nimetatakse Isa Gorgudi oguuside seas esimeseks inimeseks, kes kõike teadis ja kelle ettekuulutused, mida kõigevägevam jumal ta huulile tõi, kõik täide läksid. Peale sissejuhatuses sisalduvate vanasõnade omistatakse talle ka ennustus Osmani dünastia tulevasest võimsusest ja suurusest.

Paljud eepose motiivid on pärit arhailise ühiskonna maagilis-religioossetest praktikatest. Liikudes mööda tekstiridu, võib märgata tugevaid animistlikke ja totemistlikke uskumusi. Üks eredamaid episoodide, kus väljendub oguuside maailma animistlik

¹¹ В. Ж и р м у н с к и й. Тюркский героический эпос, lk 530.

¹² Isa Gorgud, kes nägi unes, et talle kaevatakse hauda, põgenes järgmisel päeval teise ilmaotsa. Ka seal ilmus talle sama uni ning Isa Gorgud põgenes taas. Käinud sel moel läbi kõik neli ilmakaart, jäi Isa Gorgud keskele pidama. Teades, et seal, kus kõlab muusika, pole surmal võimu, võttis ta kätte oma kobzaa ning rõõmustas inimesi oma lauludega veel palju aastaid, kuni viimaks uinus ja suri.

mõõde, on II loos “Salur Gazani maja riisumisest”. Gjauride poolt vangid võetud Uruz, Salur Gazani poeg, ähvardab ära needa lojuste tōurastamiskoha puu, kui too laseb Uruzi konksudega enda külge riputada. Totemismi ilminguid on näiteks oguuste genealoogilistes pärimustes. Bajandōr-khaani üheks epiteediks on “Tülū linnu lemmik”. Pärimuse kohaselt oli kõigil kahekümne neljal oguusi hōimul oma tootemlind. Tootemlikku päritolu arvatakse olevat ka motiiv VIII loo alguses, kus oguusi sangarite poolt kaotatud poisikest toidab oma piimaga emalōvi. Lugu ise on oguusi versioon kōikloobi-loost, mille erinevaid sūzeelisi variante vōrdlev kirjandusteadus tunneb rohkem kui kakssada. Oguuste kōikloobi-sūzee on pōimunud Kesk-Aasia mütoloogiliste jutustustega linnaisest kui ūrgemast.

Vanade maagiliste rituaalidega on seotud ka usk sõna jõusse. Eepose sissejuhatus teatab, et “oguuste aastasajal oli beide õnnistus tõeline õnnistus ja needus tõeline needus”. Usk sõna jõusse oli nii tugev, et teose kangelased uskusid õnnistuse (*alqış*) ja needuse (*qarğış*) määravat rolli oma saatuse kujunemisel. Basati poolt vōidetud kōikloop Tāpāgōz arvab, et tema silmale on hukatust toonud “valge habemega vanameeste sajatused”.¹³

Needused nagu “mädanegu su keel”, “kuivagu su käsi” osutuvad tõhusatoimelisteks. “Bamsō-Beirāki” loos Dāli Gardžari käsi kuivabki kohemaid, kui isa Gorgud needuse välja on öelnud. Needust vāarata saab vaid jumal. Isa Gorgudi õnnistused ja nimeandmised kangelastele on sõnalise rituaali abil läbi viidav initsiatsioon džigitiikka. Mōnikord on õnnistused ja needused, kui nad pole esitatud klišeedena, tekstis suhteliselt raskesti märgatavad. Eriti tõlketeksti puhul, sest selle auditooriumi folkloorne kogemus erineb ju nende rahvaste omast, kelle keskelt tekst on vōrsunud. Näiteks Tāpāgōzi ūtlus “kukkunuks mul ennem kivi pāhe ja ma koolnuksin” oma pealtnāha lihtsa ja loogilise pōhjus-tagajārg-struktuuriga on tegelikult mōtteline parallelism, kus oma osa on ka metafooril. Abdullajevi järgi on needus “kukkugu sul kivi pāhe” seotud haudadele kivide asetamise kombestikuga.¹⁴

Kui vōrrelda oguuste eepilise tsükklisse kuuluvaid sūzeid teiste rahvaste folkloorse materjaliga, siis pole alati pāris selge, mil määral on tegemist areaalsetest kontaktidest tingitud mōjutustega, rāndsūzeedega vōi eepose tūpoloogiliselt sarnase arenguga eri rahvail. Näiteks on vāga ebatōenäoline, et Tāpāgōzi-lugu oleks kujunenud kreeka Polyphemose-sūzee mōjul, kuigi on teada, et 7.–8. sajandil olid oguusidel tihedad sidemed Būtsantsiga. Halōk Koroglō, kes uurinud Kesk-Aasia kōikloobisūzeid, mār-gib, et sealsete pärimuste pōlisusest annavad tunnistust lugude taustaks olev maaviljelus- ja karjakasvatuseelne arhailine ūhiskond. Mūūtilise ūkssilma tapjaks pole aga keegi muu kui jahimees. Unustada ei tohtivat ka Herodotose vāidet, et kōikloobisūzee olevat Kreekasse jõudnud Idast, see aga on kõigest hūpotees.¹⁵

¹³ Б. А. Абдуллаев, Азербайджанский обрядовый фольклор и его поэтика. Баку, 1990, lk 80–83.

¹⁴ Sealsamas, lk 94.

¹⁵ Х. Королы, Из восточно-западных фольклорных связей. Темяглаз (Депегё) и Полифем. Rmt-s: Типология и взаимосвязи средневековых литератур Востока и Запада. Москва, 1974, lk 287.

Seevastu hoopis suurema kindlusega võib öelda, et V lugu (“Duhha-Godža pojast Däli Domrulist”) on uus kreeka folkloorsete süžeede – võitlus surmainliga ja naise eneseohverdus oma mehe eest – kontaminatsioon. Võimalik, et oma päritolult üks vanimaid oguusi eepilisse tsüklisse kuuluvaid lugusid on III lugu (“Baibura pojast Bamsõ-Beiräkist”), mis jutustab kangelaslikust naisevõtust. On teada, et sellesarnased lood olid turgi rahvaste seas levinud kogu Kesk-Aasia piirkonnas. Lugude kangelane Alpamõš suundub kosjasõidule “maale, kust pole tagasiteed”. Ruumiline lokaliseerimine sõltus juba konkreetsetest turgi hõimudest, kes oma lugu põlvest põlve edasi andsid. Üks iidsemad teadaolevaid versioone on aga altai versioon, pärit oguuside asuala (Altai eelmäestik) otsesest naabrusest. Võrreldes köpitsakkide “Alpamõšiga” on “Bamsõ-Beiräk” mitmes mõttes tugevasti moderniseerunud, kuid samas on “Bamsõ-Beiräkis” säilinud arhailine kangelase ja tema mõrsja vaheline võitlussteen (“Alpamõšis” võitlevad omavahel kaks rivaali).¹⁶ Tekkelt pisut hilisemasse aega kuulub II lugu (“Sellest, kuidas rüüstati Salur Gazani maja”), kus võib näha kajastumas oguuside ja petšeneegide vahelise võitluse ajaloolist motiivi Sõrdarja alamjooksul 9.–10. sajandil.¹⁷

Poeetilise narratiivi vanemaile tüüpidele on iseloomulik luule ja proosa segavorm, kus tegelaskõne antakse edasi laulude või luulena, jutustavad fragmendid ja kirjeldused aga proosana. Säärane teksti arhitektoonika säilib ka eepose vanimais vormides. Kangelaseepos kui žanr kujunes suulise traditsiooni põhjal ning paljud raamatueeposed on säilitanud jälje suulise improvisatsiooni tehnikast.¹⁸ “Isa Gorgudi raamatu” lood on samuti üles ehitatud luule ja proosajutustuse vaheldumisel. Luules antakse edasi tegelaskõne, mõned erandid välja arvatud – näiteks I loos (“Dirsä-khaani pojast Bugatš-beist”), kus hommikukirjeldus on luulevormis. Võimalik, et tegemist on vanemat liiki eepilise klišeega, mis teistes lugudes kaotsi läinud.

“Isa Gorgudi raamatu” värsskõne on õigupoolest pikad tiraadid, kus puudub stroofiline kompositsioon. (Näiteks aserite hilisemas romaaneeposes “Koroglus” on juba selgelt stroofiline luule, korrapärase rütmi ja riimiskeemiga.) Rütmiinstrumentaariumiks on süntaktiline parallelism, mida sageli saadavad ka sõnakordused või morfoloogiliselt samaste sufiksrite riimumine värsirea lõpus. Kanoniseeritud riimiline luule tekkis turgi keeltes alles hilisemal kokkupuutel araabia-pärsia riimiteooriaga. Süntaktilise parallelismi tagajärjeks, võttes arvesse turgi keelte struktuuriisearasusi (fikseeritud sõnajärjekord, sõnalõppude samasus ühesuguste grammatiliste vormide puhul), on paralleelsetes ridades vertikaalteljel asuvate sõnade riimumine, iseäranis värsirea lõpus, kus sageli paikneb tegusõna, ning seal, kus paralleelsetes ridades on ka võrdne arv sõnu, on loodud eeldus stullaabilise luule tekkeks. Tänapäeva turgi stullaabilises luules (*barmaq hisabi*) on pikk silbiline värss 11–12-silbiline ja lühike värss 7–8-silbiline.

¹⁶ В. Ж и р м у н с к и й, Тюркский героический эпос, lk 581–582, 584–586.

¹⁷ С. Н е к л ю д о в, Исторические взаимосвязи тюрко-монгольских фольклорных традиций и проблема восточных влияний в европейском эпосе. Rmt-s: Типология и взаимосвязи средневековых литератур Востока и Запада, lk 229.

¹⁸ Е. М е л е т и н с к и й, Введение в историческую поэтику эпоса и романа. Москва, 1986, lk 62.

“Isa Gorgudi raamatus” on see diferentseerumine veel toimumata ning ühe tiraadi piires võib silbiarv värsireas kõikuda 4–16 silbini. Turgi eepilisele luulele iseloomulik süllaabilise põhimõtte eiramine on eriti silmahakkav ka seetõttu, et suulise traditsiooni üleskirjutusel puudub hädavajalik muusikaline saade – asjaolu, mis tingib suulis-poeetilise rütmi rikkumise. Poeetiliseks kaunistuseks on eepose värsitehnikas alliteratsioon, mis suurendab teksti stilistilist ekspressiivsust. Riimi ja alliteratsiooni kohtab ka proosajutustuses, kuid siin on fraasi struktuur vabam ning riimi ja alliteratsiooni ülesandeks on rõhutada esituse vaba retsitatiivset rütmi.¹⁹

Loodetavasti hõlbustab see põgus ülevaade lugejal tutvumist talle võõras kultuurikoodis “Isa Gorgudi raamatuga”, millest oleme siin mõned lood eesti keelde ümber pannud – julgustatuna kultuuriloo kogemusest, et võõrast võib ajapikku saada sõber.

---

¹⁹ В. Ж и р м у н с к и й, Тюркский героический эпос, lk 617–620, 628.

HASSO KRULL

VIIS LUULETUST

Muusika labürindis iga öö. Kui männid
tulevad nähtavale, valgus segab pimedust, hämar
helesinine valge videvus tekitab
ruumi ja täidab selle oma ebamäärase
summutatud küsimusega, siis ka mina tulen
labürindist nähtavale
ja vaatan maailmale otsa poolsuletud
laugude vahelt.

Valgus unevärviline. Unede värvi hommik. Mind
torgatakse läbi, naelutatakse
seina külge, ma olen muutunud rongiks ja
lagunen vaguniteks, ukse taga müttavad
kassid, pean tõusma ja tõusma ja tõusma
avama ust, iga kord tuleb tuppa täpselt üks kass
ja üks läheb välja. Niisugune taktimõõt.

Kui kõik kassid
on uuesti õue läinud, või nad ei lähegi enam,
magan. Helesinine valge
kadunud, silmade vahelt pressib sisse
kreemikas valge. Ma
ei vaata seda.

Unes ma nüüd näen ja labürindis
kuulan, sama, männid on tulnud tervenisti
välja ja valitsevad suurte kobaratena
kõike, tüved kumavad päikeses punaselt.

* * *

Liblikas. See oli kollane
ja teine valge, ja kolmandat
mina ei näinudki.

Tõtt-öelda mina ei näinud
kumbagi liblikat. Minule
näidati liblikat, kollast

ja valget, kiikasin aknast
kaugele, kikerdasin kaela, no ei
näinud mina ühtigi. Eile

käisime Peetriga Minski poes,
seal on Essentuky ja Borjomi
veed, voolavad kassaaparaadi juurest

kaugele, kakerdasime kaubavirnade
vahel ja lõpuks ei jäänudki muud üle
kui usaldada das Kunstwerk igaveseks

kassapreili hoolde. Ma ei näinudki,
kas ta oli suur või väike, noor või vana,
brünnett või blond. Liblikas oli

brünnett või blond, ja tedagi mina
ei näinud, ei näinud kevadet,
aga nägin väikest last,

dionysosekarva, valge talgi
puudri all vägevalt õhetamas.

* * *

Kondid. Kõik olid laotud ilusti riita,
säärecondid, sõrmekondid, ribikondid, reieluud,

pealuude virn veel omaette, teistest uhkem
ja suurem, avara kandilise augu põhjas läikis

natuke vett. Vees aga peegeldus võllamäe taevas,
rahutu, siiruveeruline, äikese-eelne loojangu-

taevas, tõmmu noor bokser lasti vahiputkast
lahti, kümme inimest seisis kondikuhjade vahel ega

liigutanud. Valetame valvurile, ütles keegi, valetame,
et meie olime siin väljakaevamistel, arheoloogia

praktikandid, tulime tagasi tööst vabal ajal
ja läheme kohe ära. Seda juttu kuuldes nuhtas bokser

õhku, puristas, vahtis lollakalt ringi ja asutas end tagasi
vahiputka poole. Pettunud valvurid

pidasid omavahel nõu, tegid värava lukust lahti
ja soovitasid meil ära minna. Aeglaselt, mõtted, pilgud

ikka veel kondihunnikul, tehtigi seda, võllamäe värav
kolksatas kinni, mädajärv jäigi leidmata,

see, kuhu visati ärarebitud ihuliikmed, keeled, silmad,
soolikad, maharaiutud käed,

muudki, mis üle jäi, kui keegi jälle oli rattale
tõmmatud või neljaks kistud, küllap veelgi võimalusi oli,

aga äraveetud mäe õõnsa kandilise aseme peale
kerkis kõrgete mustade seintega, esinduslik läikiv pank.

* * *

Mesi. Tulen ikka Väino juurde
Nõmme turul, valima kanarbikumett,
see on siiruvääruline, kullakarvaline,
kosmose kärede maitsega.

Aga täna on Väino leilis ja peab
kõnet. Tema ümber seisab kolm memmekest,
“võtke võtke, see on hea mesi,” ütleb üks, aga
eks ma olen ju ennegi ostnud.

Väino seisab sirgelt meepottide taga, silmad
kumamas, lai hall habe nagu tomahook
ettepoole sirutatud, ja hüüab: “Miks
saatis Parts märulipolitsei oma rahva vastu?”

Kõik vaikivad. Ümberringi kaubeldakse
õunte ja ploomide, kurkide ja tomatite,
melonite ja paprikaga. Turu tasane sumin
otsekui mesitaru. Väino jätkab: “Ma tean

küll! Politseil on vaja treeningut. Küllap
hakkavad teised ka varsti midagi nõudma,
siis on jälle vaja gaasi, kilpe ja kumminuiasid.”
Osutan meepotile. “Sada krooni kilo,

see siin on üheksasada. Hea mesi.”

Võtan rahakotist sajase, Väino vaatab mind
ja jätkab: “Miks neil oli vaja
Iraagile kallale minna? Ma tean küll!

Relvatootjad ju nõuavad! Kogu aeg tehakse
uusi relvi, vaja on järele proovida,
kui hästi need tapavad.” Meevanamees
tõmbab hinge. Panen kotti kuldse purgi.

“Kes on terrorist number üks? Bush!”
Eidekesed noogutavad, keegi ei vaidle
vastu, mina eemaldun tasakesi
langetatud pilguga ja mõtlen,

et olen ju nõus, nagu ma ikka olen olnud,
ka siis, kui Väino väga vaikselt istub
oma meepottide taga, pilgus kannatlikkus,
lai tomahoogi moodi habe

rahulikult rinnal, pikad juuksed
vesihallid, kaabu mõnusalt lontis,
jah, siis olen alati olnud Väinoga nõus,
ja olen ka täna.

* * *

Dionysos
on tõusnud
maa seest,
jumalatest
parim.

Maa on nii
paljas, ta
suur kohev
vitt vaatab
uksest ja aknast
ühtmoodi
vastu.

Häbi tal
ei ole.
Aga need,
kellel on,
hakaku heaga
astuma, juba
kohe praegu,
maa pealt
ära, vasakule
ära, paremale
ära, ära ära
mulla pealt ja

siit meie seltsist,
kas või
kuu peale
ja kui kuu
neid ei taha
(ja ta tõesti
ei taha),

siis mööda Dionysose
lõputut türa
kaugele-kaugele
Linnutee taha,

seal võib siis oodata
kõikide suundade
lõppu.

MEHIS HEINSAAR

INSENER PAAVELI ARMASTUSE EESÕU

Insener Paaveli armastuse eesõu oli uhke ja avar. Seda võisid kõik möödudjad juba eemalt näha. Insener Paavel ise aga nõjatus õueväravale nagu mõne rikka restorani šveitsler, ja kui siis mõni töölekiirustaja või turuleruttaja kuuldekaugusse ulatus, hakkas insener teda kohe hõikuma ning sisse kutsuma.

Ja oli ka ju, mida näidata!

Insener Paaveli armastuse eesõuel leidis igasuguseid huvitava kujuga puid ja põõsaid, kummaliselt lõhnavaid taimi, võõdilisi kasse ning ropusi röökivaid kirevaid linde. Nõnda et möödudjal, ükskõik kuhu ta ka parasjagu ei kiirustanud, tekkis vägisi himu seda kõike lähemalt kaeda. Ja kui insener Paavel sinnajuurde veel kutsuvalt naeratas ja salapärase käeviipega mõista andis, et õue kaugemas sügavuses asi veelgi põnevamaks läheb, ei suutnud uudistaja enam ahvatlusele vastu panna ning avas õuevärava.

Insener Paavel oskas säärast julgust hinnata. Ta kummardas uudishimuliku külalise ees kõigepealt maani, esitades talle seejärel mõne köitva laulu- või tantsupala, ning pakkus kandikult ploome. Siis palus ta külalisel enesele järgneda ning üheskoos suunduti nüüd tutvuma insener Paaveli armastuse sisehoovidega.

Ja tõsi ta oli, üsna lühikese aja jooksul muutusid insener Paaveli armastuse õued veelgi huvitavamaks. Peale poole tunnist jalutuskäiku võis näha juba üksikuid palme taeva poole sirutumas ja flamingosid meenutavaid roosasid linde, kes patseerisid ringi madalas tiigivees. Palmide vahele tõmmatud pesunõõridel kuivasid aga lõputu roduna pilvelvalged linad. Ja isegi kõrgelt nõlvakult allanirisev allikavesi ei puudunud, rääkimata pärlmuttersinistest põrnikatest või sisalikest. Nii ei jäänudki külalisel üle muud kui aina käsi kokku lüüa ja imestada, et küll mõnel inimesel on alles huvitav armastus.

Aga pärast seda, veelgi kaugemale minnes, uusi üllatusi enam miskipä-

rast ei järgnenud. Pigem hakkasid üllatused hoopistükkis kahanema, kuni lõppesid viimaks päris ära. Nõnda et korraga polnudki enam ümberingi näha muud kui vaid lõputuid liivalagendikke ja kolletanud rohuhupmaid.

Külalist kurvastas säärane maastikumuutus väga, ta vaatas nõutult ringi, küsides siis insener Paavelilt, et kas säärane ongi tema armastuse lõpp.

Kuid insener Paavel, lüües pilgu hetkeks punastades maha, raputas ometi vaikides pead. Käega ebamääraselt ettepoole osutades andis ta külalisele mõista, et kusagil eespool, kõrbe südames, siiski nood õiged armastuse maastikud alles ees ootavad. Ja kui külaline seepeale veel umbusklikuks jäi, sooritas insener Paavel tema veenmiseks ühe ootamatu ja kaasahaarava lootustantsu, andes sel kombel mõista, et tagasipöördumine oleks sulaselge rumalus. Seepeale külalise rõõmus tuju ja huvi enamasti taastusid ning üheskoos jätkati rännakut läbi kõrbe.

Ometi ei ilmnenud maastikus enam erilisi muutusi. Tuline päike kõrvetas järjest palavamalt rändajate lagipäid ja kurk hakkas üha enam janutama. Madalad kõrbetaimedki kadusid, asendudes kuivanud puudega ja liivast välja turritavate pleekinud luudega. Säärased muutused inseneri külalist muidugimõista ei rõõmustanud. Ta pöördus mõne aja pärast uuesti insener Paaveli poole, küsides temalt vargsi, et kas poleks ehk viimane aeg tagasi pöörduda, kuid nüüd polnud inseneril enam tahtmist külalisega vestelda. Napilt ja tusaselt vastas Paavel tema ärevatele küsimustele, hüpitades pesulõksu oma peopesal või jälgides üle pea lendavat kõhna varest.

Nõnda liikusid nad edaspidi jälle vaikides edasi ja kohkumusega pani külaline tähele, et kõrbeliivas aina rohkem valgeks pleekinud luid vedeleb. Mõne skeleti ümber oli näha veel riideräbalaidki ja ühel kolbalael vedeles lustakas sonimüts.

Siis lõppes temagi jaks. Kurnatuna ja meeleheitele viiduna vajus külaline liiva sisse kummuli, keeldudes edasi minemast. Ja kui nüüd insener Paavel seepeale talle otsa vaatas ning külalise pilgus vaikivat etteheidet nägi, ei osanud ta muud teha kui vaid nõutult õlgu kehitada. Või millega saigi ta oma külalist veel aidata?

“Ta peaks ju teadma, et armastuse maastikud on muutlikud ja tujukad,” mõtles insener ohates, “iial ei tea, kuhu neis paikades välja võid jõuda. Mitte iial...”

Ja sättides oma külalise veidi mugavamasse poosi lebama, asus ta vaevaliselt jalgu järele vedades tagasiteele.

KÕHKLEJA BERNARD

Kõhkleja Bernardi iseloom on sedavõrd vastuoluline ja mitmetahuline, et enamasti ei tea Bernard isegi, mis omadused temas kõik peituda võivad. Ta küll aimab nende omaduste olemasolu, kuid päris kindel ta neis siiski pole. Tegelikult pole Bernard mitte milleski kindel. Ta ei suuda otsustada ei millegi poolt ega millegi vastu ning vahest just seetõttu pakub ta iseenesele pidevat ja lakkamatut huvi.

Enamasti lebab Bernard oma hämara kööktoa võrkkiiges, meeliskledes pingsalt, mida ta parasjagu kuskil korda saata või kus ringi uidata võiks. Ja ikka koguneb erinevaid ja vastakaid võimalusi tema pähe sedavõrd palju, et lõppude lõpuks ei suuda Bernard neist ühelegi keskenduda. Ta jääb pigem hõljuma erinevate meeolude ja võimaluste vahepeale, ainult riivates neid eneses, ja õieti öelda meeldibki säärane konkreetseste-vahe-line triivimine talle kõige enam.

Vahel harva, kui mõni külaline Supilinna sattub ja Bernardi poolt läbi astub, on ta juba ette kindel, et Bernardi sel viisil mõtisklemas leiab. Silmad poolsuletud laugude all elavalt ringi vilamas, vaikne naeratus suul. Ja külaline teab, et säärases olekus pole Bernardit õige segada. Sellest sünniks ainult tüli ja segadust. Nõnda keedabki külaline enesele ise vaikselt teed, sööb seda, mis kapist leida on, vaatab läbi tolmu akna tänavale ja mõtleb: "Või siis sedamoodi on lood Bernardiga."

Kuid siiski ja mitte alati pole see nii. Mõnikord võib juhtuda, et Bernard end iseeneselegi ootamatult rippmadratsilt üles ajab, veidi kohkunud ja uniste silmadega ümbrust vaatama jääb ning siis otsustavalt teutsema asub. Ta peseb puhtaks näo ja käed, löikab kääridega küüned ja habeme, paneb selga oma ainsa hall-võidunud ülikonna ning väljub, kilekott näpus, tänavale. Seal seisatab ta korraks õnneliku näoga, ahmib kopsudesse värsket õhku ning asub siis linna poole teele.

Kuid juba esimesel tänavanurgal, Oa ja Kroonuaia ristumispunktis, jõuab kõhklus talle järele.

"Nii-nii. Kas suunduda nüüd vasakule ja minna jõe äärde parte toit-

ma või valida pigem parempoolne tee ning kiirustada zooloogiamuuseumisse?” arutleb Bernard.

Kuna mõlemad kavatsused tunduvad Bernardile võrdselt ahvatlevad, siis jääb ta tänavanurgale nõutult kukalt sügama. Vastupandamatu vajadus teha ühekorraga mõlemat aga muudkui kasvab. Olukord muutub koguni sedavõrd väljapääsmatuks, et Bernard võtab ette meelegeitliku sammu eemalduda mõlemas suunas korraga, ja kuna vastassuunalised tahtmised on jaotunud temas täiesti võrdselt, siis – imelugu küll! – anabki Bernardi keha justkui ohatel järele ning laseb Bernardil minna... nüüd juba kahe erisuunalise Bernardina. Mõlemad Bernardid on väga õnnelikud, et raske olukord neile nõnda soodsalt laheneb.

Kuid säärane õnn ei kesta kaua. Juba järgmisel tänavanurgal tunneb Bernard *teine*, et samavõrd kui zooloogiamuuseumi, tahaks ta külastada ka oma nooruspäevade armastust ning jällegi tabab teda võimetus otsustada kummagi suuna kasuks. Õnnetu näoga käsi laiutades seisab ta seal seni, kuni vastupandamatu tung kahte eri suunda minna teda jällegi poolduma sunnib. Ja nõnda astubki Kloostri ning Kroonuaia nurgal Bernard *teisest* välja juba Bernard *kolmas*, kel samuti seljas hall ülikond ja käes kilekott, milles vanad rootsi käärid ja poolik leib. Mõlemad Bernardid kiirustavad tagasi vaatamata oma teed. Mõlemad Bernardid on ühtlasi väga õnnelikud, et olukord nõnda soodsalt laheneb.

Ent ei möödu kuigi palju aega, kui nii Bernard *teine* kui ka Bernard *kolmas* end sama täbarast olukorrast leiavad. Nimelt avastab Bernard *kolmas* Taara ja Näituse tänava nurgal, et niisama suur vajadus kui külastada oma nooruspäevade armastust, on tal ka tung Zavoodi jalutada ning juua seal ära järjepanu kolm tassitait kanget kohvi. Umbes samaaegselt jõuab aga Bernard *teine* A. Haava ja Näituse tänava nurgal selgusele, et tegelikult oleks tal vaja paralleelselt zooloogiamuuseumiga seista ka ühes Kүүtri tänava kuuris, juua seal vaikides õlut ning mõtiskleda asjade näivuse üle.

Vastupandamatu vajadus hargneda nüüd juba neljas suunas korraga on nii Bernard *teise* kui ka Bernard *kolmanda* puhul seegi kord nõnda tungiv, et Bernardi tahtejõuetu organism jälle ohatel alla annab. Ja nii ruttavadki mööda linna ringi nüüd juba viis Bernardit, kõigil seljas võidunud ülikond ja näpuotsas tilpnemas kilekott rootsi kääride ning pooliku leivapätsiga.

Ometi pole Bernardi probleemid sellega veel kaugeltki lõppenud, kuna juba ülejäämistel tänavanurkadel avastavad nii Bernard *teine*, Bernard *kolmas*, Bernard *neljas* kui ka Bernard *viies* end taaskord keskkahevahelolekut. Nimelt meenub Bernard *teisele* Kastani ja Tõnissoni tänava nurgal, et samaaegselt zooloogiamuuseumi külastamisega peaks ta algust tegema ka Tartu raudteejaama uudistamisega, et näha, kaugel seal asjalood remonditöödega on ja kas neid ülepea veel alustatud on. Ning just nagu kiuste turgatab samal hetkel Bernard *neljandale* J. Liivi ning K. E. von Baeri tänavate ristumiskohal meelde, et samavõrd kui ta vajab mõtisklust asjade näivuse üle, peab ta ka ilmingimata ära käima jalgrattapoes, et osta oma rattale uus sisekumm. Samal ajal leiab aga Bernard *kolmas* end Kuperjanovi ning Õpetaja tänava nurgal veelgi keerulisemast olukorrast, kuna näeb seal vastu jalutamas luuletaja Lembit Kurvitsat, kelle seltsis tal avaneks harvaesinev võimalus laskuda süva-intellektuaalsesse vestlusse, kuigi samaaegselt peaks ta ju ka edasi oma nooruspäevade armastuse poole kiirustama. Ja kui mainida veel omakorda Bernard *viieandat*, kes juba otsaga Zavoodi ukse ees seisab, siis turgatab tolele äkki meelde, et kui ta tahab veel täna Kүүtri tänava antiigipoodi hiiglasuurt teesamovari imetlema jõuda, siis on tal küll tagumine aeg ots ümber keerata. Aga kuhu jäävad sel juhul kolm kanget kohvi?

Nii ei jäägi Bernardi tülisid mitteamastaval organismil muud üle kui sooritada neljal eri tänavanurgal seekord juba kaheksa erisuunalist hargnemist, mis pärast mõningaid kärsituid lahtirabelemiskatseid ka õnnestub. Nõnda jalutab veerand tundi pärast kodunt väljumist juba üheksa Bernardit linna peal. Vile suul, kilekott pooliku leiva ja kääridega näpus, suundub igaüks neist omi asju ajama ning kõik Bernardid on rahul, et olukord nende jaoks nõnda soodsalt lahenenud on.

Kuid tänavanurki on Tartus teatavasti palju ja seal, kus tuleb mingi kindla suuna kasuks otsustada, satuvad taas kõik üheksa Bernardit kimbatusse. Sest pea igal tänavanurgal meenub neile veel üks ilmne ja edasilükkamatu asjatoimetus. Ja nõnda hargnevad Bernardid järgneva veerandtunni jooksul veel omakorda kaheksateistkümmele eri tänavale.

Kaheksateist Bernardit teel oma edasilükkamatuid asjatoimetusi ajama, kõigil seljas hall-luitunud ülikond ja näpuotsas kilekott leiva ning kääridega. Kaheksateist Bernardit, kes samas peaks ju ikkagi olema seesama ja üksainumas Oa tänava Bernard...

Vägisi tekkib küsimus, et milline neist on siis see tõeline Bernard. See Bernardite Bernard? Ehk on olemas võimalus, et ta viibib praegu kõigi nende linna peale laiali jaotunud Bernardite mõttelises keskpunktis, see tähendab seal, kus teda tegelikult ei ole. Ehk meeldibki talle säärane mit-teolu kõige rohkem? Või siis vastupidine võimalus, et ta on jaotunud kõigi erisuunaliste Bernardite vahel nõnda võrdselt, et igaühes neist on ühtlasi ka kaheksateistkümnendik tõelist Bernardit. Sel juhul langeks metafüüsiline küsimine Bernardi järele justkui ära...

Ent kiirustagem! Selle lühikese aja jooksul, mis sai kulutatud tõelise Bernardi otsingutele, on neid linna eri servadesse hargnenud juba tükki kolmkümmend kuus. Ja kõigil neil on juba käsil või siis kohe ees ootamas väga vajalikud ning edasilükkamatud asjatoimetused.

Nõnda võime Bernard *esimest* kella poole nelja ajal tõesti näha Ema-jõe ääres parte toitmas, Bernard *teist* zooloogiamuuseumis topiseid uudistamas ning Bernard *kolmandat* oma nooruspäevade armastuse pool vanu fotosid vaatamas.

Ja Bernard *kahekümne kolmandat* Vabaduse puiestee juuksuriäris oma järjekorda ootamas.

Ja Bernard *neljateistkümnendat* Ilmatari ja Hiie tänava nurgal paaniliselt millegi üle pead murdmas.

Ja Bernard *üheteistkümnendat* ühes Variku tänava korteris andmas kellelegi Eeva Oravale vene keele eratunde.

Ja Bernard *kahekümne viiendat* Jalaka tänava nurgal eneselt küsimas, kas siin toimekate surelike ilmas üldse millelgi perspektiivi on.

Ja Bernard *viiendat* Gildi tänava antiigipoes hiiglasuurt tuula samovari uudistamas.

Ja Bernard *üheksandat* kiirustamas Kalevi tänaval kuhugi ainult talle teadaolevas suunas.

Ja Bernard *seitsmendat* koos Lembit Kurvitsaga Rüütli tänaval laulmisega raha kerjamas.

Ja Bernard *viieteistkümnendat* Vikerkaare kohvikus kohupiimakorpe sisse vohmimas.

Ja Bernard *kolmekümne kuuendat* ühes Sangla tänava mahajäetud maja keldris kuutõbisena päevalalgust kartmas.

Ja Bernard *kolmekümne kolmandat* ühe töötü rätsepaga hiljuti toimunud maavärina üle vestlemas.

Ja Bernard *üheteistkümmendat* Kompanii ja Gildi tänava nurgal mee-
leheitlikult pead murdmas selle üle, kuidas oleks ühel ja samal ajal või-
malik raamatukogus värskaid ajalehti sirvida ning Karlova pargis mõt-
tessevajunult õlut rüübata.

Ja...

Kuid siis lööb raekoja kell veerand viis ja kui üks mees katkestavad
Bernardid oma tegemised, kuna neile meenub õhtune teejoomisaeg.
Kõik nad asuvad nüüd linna eri servadest koduteele, silme ees terenda-
mas videvikutund, kus pihkude vahel auramas tass kuuma teed ning
päevatööst väsinud pilk kaemas kustuvat sügisvalgust.

Nõnda võib järgmise paarikümne minuti jooksul Kalevi ja Salme, Jä-
nese ja Mäe, Pihlaka ja Kirsi, Hõmmiku ja Veeriku, Koidu ja Tähe ja
veel paljude tänavate ristumispunktides näha haruldast vaatepilti, kus
eri tänavaid pidi lähenevad joostes üksteisele hall-võidunud ülikonda-
des mehed, tänavanurkadel kohtudes äratundva naeratuse vahetavad
ning seejärel ühte sulavad, et juba järgmisel tänavanurgal omakorda
kohtuda järgmise hall-võidunud ülikonnas mehega, talle samamoodi
naeratades ning temaga samuti ühte sulades. Sel moel liginevad ja vä-
henenevad Bernardid aegamisi ühise keskmee suunas, tolle ainsa ja viima-
se Bernardi suunas, keda pole küll veel silmanähtvalt olemas, ent kes
ometi juba järgmisel minutil Oa ja Kroonuaia tänava nurgal lõplikult
iseendaga kokku saab, nõnda et nüüd pole linnas enam ainustki seesu-
gust Bernardit. See viimane ja ainus, hall-võidunud ülikonnas haigutav
ning päevastest toimingutest väsinud Bernard astub nüüd veidi roidu-
nul, kuid ometi õnnelikul ilmel koduuksest sisse. Lükkab kingad jalast,
paneab teevee tulele ning heidab rippmadratsile pikali.

Veekahinat kuulates ja tubaste asjade vaikset hämardumist jälgides on
Bernardil nüüd aega ka möödunud päeva tegemistele mõelda, ent kum-
malisel kombel ei meenu talle neist muud kui üksainus lõputu mälestus
– kuidas kastani vari aegamisi piki kollast majaseina paremale nihkub,
nagu oleks ta mõni hiiglasuur tigu.

MIHKEL SAMARÜÜTEL

unemütsike

liisa

kuskil kaugel paistab midagi. ma pean sinna minema

“liisa”

mida

“liisa, ärka üles”

kus ma olen

“ah. mida”

“tõuse püsti, mis sa magad tervet päeva maha”

“mida”

haigutasin veel üks kord, ema seisis uksel ja vaatas mind etteheitvalt, mida ma jälle valesti tegin

“mida sa tahad”

“tõuse üles ja mine käi vanaema juures ära”

“miks sa ise ei lähe”

tahaksin veel magada, puhata end välja, kaotada kõik halva mõtetes

“miks mina miks mina, kas sul ei ole jalgu või. mul ei ole lihtsalt aega et kõigi eest muudkui hoolitseda, niigi pean madise õpetajaga kohtuma mine-ma”

pilt selgines. veel haigutus

“miks siis madis ei või minna. ja alles ma seda vanaema nägin, mida ta jälle tahab”

“tõuse nüüd üles, kaua sa voodis vedeled, kavatsed seal terve elu vedelda. vanaema pole mitu päeva telefoni vastu võtnud, võibolla on temaga midagi juhtunud, vanainimestel ikka juhtub”

“ei ole tal häda midagi, niisama teeb end tähtsaks”

“tõuse püsti”

vannitoa peeglis vaatas mulle otsa üks ütlemata väsinud nägu. pesin seda külma veega, natuke värskendas. unest oli suhu jäänud vastik maitse, selle peletamiseks asusin hambaid pesema. ma lihtsalt ei viitsi minna

ema ei pistnud siis ka nägu köögist välja, kui ukسلukku avasin. ja kui ukse sulgesin. keegi oli trepikojas suitsetanud, ootasin lifti ja see vastik lehk pani südame pööritama. liftiuks avanes ja sõitsin maa peale

kiskusin bussipeatuses suitsu, kuid see ei teinud mind värskemaks. hetkeks mõtlesin minna mõnda kohvikusse tukkuma ja siis koju tagasi, aga ei, kindlasti proovib ema õhtu läbi vanaemalt kinnitust saada, et ma seal ikka käisin. puhusin suitsu välja, see lendas ühe vanamuti poole, kes krimpsutas pahaselt nägu. haigutasin ja vaatasin kuhugi eemale

mida ma viimati unes nägin

buss tuli. lõpuks. ronisin peale. istuma ei saanud. rippusin käepuu küljes ja püüdsin millelegi positiivsele mõelda. et mitte ainult neid vingus nägusid näha. uni tikkus peale

viimaks sain bussilt maha. kõndisin parki, istusin märjale istepingile ja otsustasin veel ühe suitsu teha. ainult kaks suitsu järel. pean vanaemalt raha küsima

tuul puhub suitsu eemale. siin on külm. ei, ma pean suitsu korralikult ära tõmbama, ei saa viimaseid suitse niisama raisata

uni tikkus uuesti peale. poistekamp kogunes naaberpingile õlut jooma. ma ei tohi siin tukkuda. püüdsin suitsu sõrmede vahelt eemale nipsutada, see kukkus vaevalt meetri kaugusele. ma lihtsalt ei viitsi sinna minna

kõndisin trammipeatusse. vastikult haisvad pudelikorjajad tuikusid ees, püüdsin neist võimalikult kiiresti mööda saada. trammipeatuses seisis

järgmine pudelikorjajate kamp. tahtnuks suruda kõrvaklapid pähe ja mõneks minutiks siit eemale saada

üks vanamees seisis kõrval ja vaatas mind kuidagi imelikult, vastikult, ei, ma ei taha, et sa tuled end minu vastu hõõruma ja mind käppima. nihkusin natuke eemale, ikka ta jälgis mind, sulgesin hetkeks silmad, väristasin õlgu

krigisev tramm ilmus lõpuks nähtavale, jah, see on õige, vastik vanamees läks esimesest uksest sisse, jooksin järgmise ukse juurde ja surusin end sisse. jälle ei saanud istuma, kuid ei oodanudki seda

kesklinna inimesed tormasid tänavatel. imestasin, et ise suutsin veel püsti seista. pidin üha uksest eemale liikuma, et inimesi mööda või sisse lasta, vihm haises nende riietel ja nägudel ja juustes, tundsin, et varsti pole enam ühtki vaba õhu lapikest, kõik on täidetud sellest vihmalehast

vanamees seisis ikka trammis, vahel tundus, et ta jälgib mind. täiesti tundmatu nägu. vihm voolas akendel. tramm kriuksus ja krigises ja vilises ja rappus edasi. edasi vanaema poole. telefon helises, jah, muidugi minu, kindlasti ema uurib, kas olen juba kohal, napsasin telefoni taskust, juba vaatas mind paar pahast inimest, oligi ema, vajutasin kiiresti kõne kinni ja lülitasin telefoni hoopis välja. pistsin tasku tagasi. ma võtan sinuga ise ühendust

viimaks lähenes õige peatus. trügisin väljapääsu poole, vaba ja värske õhu poole, jõudsin ukseni, veel sada meetrit ja tramm peatuski. sain lõpuks välja. seisin peatuses ja vaatasin ümberringi. peatuse teises otsas seisis see rõve vanamees ja vaatas mulle otsa

otsustasin teha eelviimase suitsu enne vanaema juurde sõitmist. bussipeatusesse umbes viie minuti tee, jäin ühe trepikoja ette seisma ja süütasin suitsu. see vanamees lähenes. mul ükskõik

“tere kaunitar, kuhu minek”

“mida”

“kuhu kaunitar läheb”

“vanaemale pannkooki viima”

silmitsesin teda lähemalt. võibolla viiekümneaastane, võibolla natuke noorem. vastik tiirane kõbi. suitsetasin edasi ja vaatasin kuhugi eemale

“sul ei ole kottigi, kus sul need pannkoogid on”

“kuule jäta mind rahule, ma tõesti ei viitsin sinuga juttu ajada”

eemal kõmpis üks politseipatrull. ei, nemad ei näe midagi

“tahad, ma viin sind autoga kohale”

üritasin esile manada nii põlglikku nägu kui võimalik

“mida”

“tellime takso ja ma saadan sind vanaema juurde. koos pannkookidega”

“haige oled või et ei saa naljast aru”

“mis naljast”

“ei no ei midagi, eks”

viskasin suitsu maha ja kõndisin kiiresti bussipeatuse poole. politseipatrull oli osanud rahumeeli kuhugi peitu lonkida. korra selja taha vaadates tundus, et ta ei järgne mulle

haigutasin ja haigutasin. veel viis minutit ning ma sõidan tagasi, ma ei jaksa lõputult peatustes vedelda. hetkeks tekkis tahtmine viimane suits ära tõmmata, aga ei, parem enne vanaema juurde jõudmist. vanamees polnud bussipeatuse juurde ilmunud. õhk puhas, ainult vihma sajab. suitsu tahaks teha. pretty badly

akendel voolavad vihmapiisad. buss liikus peatusest minema. vihmapiisad ei peatunud. kõht on tühi, vanaema võiks mulle kooki valmistada, just samaugust nagu ta kunagi mulle tegi. ei, nüüd on ta vana, nüüd ta ei jaksa midagi teha, võibolla ta isegi ei mäleta, kuidas kooki küpsetada. buss peatus, keegi astus maha, inimesed tulid asemele, keegi toetus mu istmele, see on natuke ebamugav, justkui seisaks ta käsipidi minus

buss peatus. üks avanes. järgnesin teistele. hetkeks seiskusin bussipeatuse varjus, vajan suitsu, kuid ei tahtnud hiljem inimestelt suitsu lunima hakata, see on nagu kombeks, et noorele ja kenale tütarlapsele ei pakuta suitsu, ja kui pakutakse, siis ma peaksin nendega kaasa minema, ei, tänan ei. mina ei ole selline. kõndisin edasi. siia majade vahele, ja siis edasi, järgmised majad, mine sisehoovi ja nurga peal elabki vanaema, minu vanaema

“kuule kui palju kell on”

“ma ei tea”

kõndisin kiiresti edasi. veel sada meetrit. ei vaadanud selja taha. minu vanaema elab seal, ma pean teda nägema

jõudsin trepikoja varju. vastik vihm rikkus juukseid. olin nii tüdinud, et isegi unistasin vanaema juures väikse uinaku tegemisest. kui ainult suitsuhäda nii suur ei oleks. meenutasin minu vanaema numbreid

vajutasin. kuus ja kaheksa. üks vastiku häälega mees vastas peale kolmandat vajutamist. ei ütelnud rohkem midagi. vastik vihm langes asfaldile ma ei taha

siis mõistsin, milles viga on. vajutasin millegipärast kuus ja kaheksa, miks kaheksa, ma ei tea, ju mulle ei meeldinud kaks korda järjest äärmisele nupule vajutada, tundus kuidagi imelik. ei, see seletus ise on ebanormaalne. vajutasin kuus ja üheksa. ootasin. ootasin. vaikus. ei midagi. kas ta ei kuule ka enam. vajutasin kuus ja üheksa. ärka üles, kuradi vanamutt

lõpuks kuulsin kobinat. vanaema kõhatas. hetkeks ei midagi

“halloo”

“halloo”

“ähh”

“mina siin, vanaema, liisa, ma ootan all”

“mäh, liisa”

“jah, mina, liisa, lase mind sisse”

“jah”

lukk klõpsatas. midagi oli vanaema hääles imelikku. võibolla ta ei mäleta mind enam, vanake on lõplikult ära pööranud. astusin sisse. üks sulgus. ei viitsinud ta postkasti kontrollida. kõndisin lifti juurde. vajutasin nupule. üks avanes

vajutasin nupule, mis pidanuks tähistama kuuendat korrust. üks sulgus

vanaema oli imeliku häälega

tahaks suitsu teha

miks mina pean alati vanaema vaatama minema

ei viitsinud liftiseinteltekste lugeda. lift peatus. lõpuks avanes uks

astusin välja. kindel pind jalge all

avasin koodiga vanaema boksi ukse, pidin peaaegu jalgratta otsa koperdama. seisin ukse taga. vajutasin uksekellale. vanaema sammus ukse juurde. hetkeks seisatus. vist piilus mind ukseilmast. lukud ragisesid

ja siis

ma ma ei suutnud end pidurdada alla suruda avasin ukse ja virutasin täie jõuga talle näkku tundsin kuidas ta nina vajus mu rusika all vastu nägu kukkus pikali justkui aegluubis ei suutnud end end tagasi hoida keha rappus värinatest ei suutnud end tagasi hoida ta lamas põrandal ei liigutanud enast kõik unedemaale tirisin ta tuppa hoidsin hellalt käest kinni ma ma ei suutnud end tagasi hoida ma teen asju mida teha ei tohi lohistasin ta vanaema kõrvale vaatasin neid minuti võibolla keegi hingab keegi ei vaatasin veel minuti kere võibolla otsustasin alata otsisin kohvrast punase rätiku sidusin selle tüdrukule pähe päris päris kena nagu ingel nagu haldjas unedemaalt silitasin ta käekest pehme nahk libises näppude all surusin noa talle kõhtu keerasin seda ringi nii igaks juhuks keha tõmbles korraks nagu eelmine kord katsin kõhu padjaga natuke voolas verd mööda külgi diivanile aga ega see ei häiri mind ei ei häiri ma ei suutnud end pidurdada võtsin koti sealt suure põlle maasikaga pajalapid ja halli pearäti ilustasin kallist vanaema vanaema suguseks nagu õige vanaema olema peab astusin kaks sammukest neist eemale te olete täpselt sellised nagu mina mina tahan teid näha armastav hoolitsev vanaema ja tema kallis armas tubli punase mütsikesega tüdruk keha keha rappus ikka värinatest ma ma ei suutnud end pidurdada laskusin tugitooli vaatasin neid ja naeratasin õnnelikult kõik on täpselt nii nagu mina tahan mul hakkas soe värinaid ei suutnud ikka veel alla suruda aga aga mul on mul on hea olla lõpmata hea olla vaatasin seda armast vanaema ja tema abivalmis tüdrukukest nii on nii on hea pistsin käe kotti sobrasin leidsin tõmbasin noa välja sirutasin käe välja tõstsime silmade kõrgusele natuke roostes tera vaatasin noa vahelt vanaema ja punase mütsikesega tüdruku poole

kõik on korras kõik on korras tõusin püsti astusin sammukese diivani poole vaatasin ainiti halli vanaema ja selle imetoreda tüdrukukese poole nii on hea jah nii on hea nii on hea virutasin noaga kõhtu valu tahtis silmi peast peksta virutasin teist korda endale kõhtu ja end avada kõik see välja lasta suutsin veel suutsin veel kord kord

17.08.–3.09.03

[ ]

palju päevi, palju öid. oldi liikvel.

“hei noored mehed, kuhu te töttate.”

“ega sina pole näinud noort kuningatütart ja teda röövitud koletist.”

“ei, ei ole näinud.”

liigume edasi.

ma hakkasin jälle hingama. tegin silmad lahti. koletis jõllitas mind pahuralt. kõik meenus. loss, allikad, ballid, vapper kuningas ja vallatu kuninganna. mina olen nende tütar. koletis liigutas saba. ma hakkasin jälle hingama.

kinnikasvanud teed. pimedad metsad. hüljatud hurtsikud. me liigume su poole, oo kuningatütart, me päästame su, oo kuningatütart. põhjatud jõed. kriipivad tuuled. otsatud laaned.

koletis sulges hiiglasliku kivimürakaga koopaavause ja kadus kuhugi. kuningatütart vaatas ümberringi. palju päevi, palju öid. ja ma suren. võibolla koletis ei tulegi tagasi, olen igaveseks maetud siia igihämarusse.

“peatu, hea mööduja.”

pidurid kriuksatasid, tolmutpilv ummistas raudrüü.

“ega sina ei ole näinud imekaunist kuningatütart ja ta alatult röövitud koletist.”

“mida. ei mina ei tea mitte kui midagi.”

kas või päevade lõpuni, aga me otsime teda ja viime tagasi teda ootavale

kuningale ja kuningannale. meie antud sõna kohustab meid.

kuningatütar ringutas end magusalt, raudkettide kõlin liigutas teda unedest. “suudle mind, kallid, armatse minuga, kallim.” need olid küll valed sõnad. koletis jälgis teda huvitult.

suur, ilmatu suur ja enneolematu äikesetorm lähenes, tõmbasime vihast välkuvad mõõgad tupest välja, see on nurjatu koletis, kes röövis kuningatütret. seisime troostitul mäekünkal, löögivalmis mõõkadel äikesesähvatused välkumas.

“oo hirmus koletis, siin ootab sind su kuulsusetu lõpp, ütle ainult, kus kuningatütar on ja kas temaga on kõik korras.”

ei mingit vastust, torm lähenes ja lähenes, aga meie südames polnud kartusekübetki.

koletis viskas käekoti mu jalgade ette. krahmasin selle käte vahele ja võtsin käekotist peeglikese, muidugi oli nägu must ja räpane, õudusega märkasin veel ammuseid meigiriismeid. kuningatütar sobras kotis, ja proovis siis end taas lummasaks muuta. koletis järas jõledaid kitsepäid, väljas möllav torm lennutas koopasuu praost veeprintsmeid sisse. kaunis kuningatütar ootas kannatamatult kangelaslikke päästjaid.

torm vaibus. seisime ikka liikumatult mäekünkal, valmis salakavala koletise päid raiuma, kuid ei midagi, seekord oli ta meist kavalam. otsing jätkub.

telefon hakkas helisema. koletis urises ähvardavalt, kuningatütar ei julgenud telefoni käekotist võtta. telefon helises ja helises. veel kord. vaikus. koletise urin lõppes, imeilus kuningatütar sirutas aeglaselt käe, võttis telefoni, kallid mamma oli helistanud. pani telefoni käekotti tagasi. koletis jälgis teda poolavatud silmadega.

lõpuks jõudsime sellel üksildasel kõnnumaal ühe väikese ja armetu kõrtsi juurde. pime öö oli algamas, palusime lombakalt kõrtsmikult öömaja ja kõhutäidet. kõrtsmik juhatas meid trepist üles, näitas räpast haisvat tuba. küünlavalgel paistis see arvatavasti lohutum kui päevavalgel, kuid pärast väsitavat päevateed oleks kas või põhus maganud.

“hea kõrtsmik, ehk oled sina näinud või kuulnud jultunud koletisest, kes röövis meie kõrgelt austatud kuningatütre.”

“mõhh. ei tea ma midagi.”

pakkusime talle raha. ähvardasime peksuga. lubasime talle pealinnas tulusa koha leida. ei midagi. mitte midagi. justkui võluvägi oleks matsirahva meeled pimestanud. ei midagi. mitte midagi.

kui koletis koopasuult kivi eest tõstis, nägi kuningatütar, et pilkane ja külm öö oli saabunud siia jumalast hüljatud maanurka, ta väristas õlgu ja tõmbus kõssi. koletis vaatas teda, viskas siis haisva karunaha printsessi jalge ette, kaunis neiu tõmbas selle enda peale.

“palun, kas oleks võimalik koopasuu kinni katta, mul on nii külm.”

koletis seisis mõne hetke liikumatult, justkui mõtles, lükkas siis ilmatu kivi-lahmaka koopasuu ette. hetkeks jäi koobast täitma vaid kahe olendi hingamine.

hommikul maksime peremehele korralikult, koputasime veel viimast korda ta armetule südametunnistusele, aga ei midagi, see mühakas ei nõustunud midagi ütleva. lõime siis tal pea otsast ja vägistasime naised ja lapsed, ning tapsime hoiatuseks needki. otsustasime suunda muuta, liikuda edasi põhja, nende lõputute ja hallide kõnnumaade poole, vaevatud kuningatütar ootab kangelaslikke rüütleid.

rohmakas kalliskividega ilustatud pokaalis oli vaid puhas allikavesi, kuningatütar oli küll vihjanud, et hommikuti jookks ta meelsasti kohvi koorega, kuid koletis ei saanud vihjest aru. karunaha vastik hais on mulle vist nahapooridesse imunud, vastik, ma haisen nagu metsloomad, ükski prints ei soovi enam mu voorusvööd lahti harutada ja mind endasse nuusata. koletis kratsis karvast kõhtu ja püüdis sealt kirpe või täisid.

terve päeva ei kohanud kedagi, meid ümbritses penikoormate kaupa külmast vihmast ja tuulest räsitud rohukõrb. korraks nagu märkasime kaugel kaugel eemal justkui suitsuvinet, aga arvatavasti lihtsalt tuul keerutas kõdu üles. surusime hambad kokku ja ratsutasime edasi, ikka edasi.

ma tahan koju. tagasi lossi, sulevoodisse, katuseakna alla unelema. kuningatütar ei mõistnud ikka veel, mida kuri koletis temast tahab ja miks pole seni

ühtki vaprat ja kuulsusjanulist rüütlit lohega võitlema tulnud. nii ei ole kombeks.

kössitasime lõkktule ümber, mis viskles jõuetult märgade puuokste vahel. lõpuks vaibus seegi. mattusime pimedusse. peale päevast lõputut tumma vaikust oli kauguses kuulda üksikuid harvu kriiskeid. hoidsime mõõku pihkudes, valmis vaenlast tagasi tõrjuma, valmis viimse veretilgani au eest seisma.

lõdisev kuningatütar tõmbas selle vastiku, kuid soojendava karunaha veelgi enda ümber. koletis oli taas lahkunud, paistis, et ta käis pärastlõunal või õhtul jahiretkel, alati saabus ta pimeduses tagasi ja viskas mõne jälgi elaja jäänused koopa põhja katva liiva sisse. kuningatütar tonksas kauni jalakesega haisva lihakäntsaka eemale, tänan ei, ma olen dieedil.

hommikul avastasime, et kustunud lõkkeasemele oli roigastest rist moodustatud. see on märk taevastelt jõududelt. või vastupidi, me oleme ära neetud. otsustasime edasi põhja liikuda, tundub, et oleme õigel teel, teel huku või pääsemise poole, kuningatütar ootab meid, vist.

näljast nõrkenuna ainult puhtast allikaveest ei aita, vaevatud kuningatütar sirutas end välja ja haaras selle enne põlatud lihakäntsaka peenikeste sõrmede vahele, ma ei nuusuta, ma ei vaata seda, ja hammustas, püüdis mäluda, siis sülitas vastikusega suust välja. koletis näpitses ikka andunult kõhtu.

“kuuled, koletis, nii ei lähe, sa pead mulle hõbekandikutel süüa ette tooma, ma pean peekritest magusat veini jooma, kuuled, ma pean end pesta saama, et olla ilus ja graatsiline, kui vaprad rüütliid mind lõpuks päästma saavad, kas sa kuuled mind, sa pead mind andunult ümmardama, muud mõtet sul ei ole.”

kähisev hääl sumbus kiiresti koopas. koletis langetas uuesti pea ja jätkas täidega krõmpsutamist. heitunud kuningatütar peitis pea käte vahele ja tihkus nutta.

vihma tilkus ja tilkus ränkhalli kuhjunud taevast alla, tund tunni järel, varjutades meid ümbritsevat, aga me ei võinud peatuda, koletis võib iga hetk kuningatütret jumalatele ohverdada, me ei tohi lasta sel juhtuda.

äkitselt helises telefon. koletis tormas kuningatütre käekoti kallale, rebis telefoni sealt välja, vajutas nupule ja mõirgas midagi vihaselt, seejärel viskas telefoni koopa seina vastu puruks. vihased mõirged täitsid kogu koopa, õhuväriinest kukkus pragudest liiva ja kivikesi kuningatütre peale, ta sulges kõrvad ja proovis mõelda millegi hea peale, näiteks, et tal oligi vaja uut telefoni.

kuskilt, kuskilt kandusid meieni nõrgad helid, justkui mõirged, koletise mõirged, aga me ei suutnud suunda tabada, liig nõrk ja samas kõikjalolev oli see õõvastav hääl. sundisime hobuseid kiiremini edasi kappama, kaunist kuningatütart ähvardab oht. kella järgi oli valget aega vaid tunniks, pooleteiseks.

mõirgamise ja kätega vastu rindu trampimise lõpetanud, astus lõõtsutav koletis kuningatütre ette, kummardus ja vaatas silmadesse. kuningatütär võttis kogu hingejõu kokku ning püüdis vastu vaadata, sellesse karvakestega kaetud määrdunud lõusta, nendesse vihastesse silmadesse ja seda suunurka kangestunud ilaniret. koletise väävlane hingeõhk mattis kuningatütre hingamist.

“mida sa tahad. võta mind, kui sa tahad. ära ainult piina mind niimoodi, ma ei kannata enam.”

koletis puuris silmadesse edasi. kuningatütär ei pidanud enam pingele vastu ja vajus kokku.

pimedus jõudis ikkagi meist ette, olime sunnitud peatuma, süda kloppis valusalt, kuid parata polnud midagi, me ei suutnud enam sellises tahkunud pimeduses edasi liikuda, me ei teadnud enam, kuhu üldse edasi liikuda, selleks ööks pidime saatusele alla vanduma, ehk viimset korda.

ärgates oli koletis kadunud, õigemini polnud koopapimeduses muud kuulda kui kuningatütre hirmunud hingamist. praegu on siis õhtu või öö, kodus oleksin kindlasti kuskil ballil või vastuvõtul, külalised imetleksid mu ilu ja teravmeelsust, ma oleksin seltskonna keskpunktis, minu tantsukaart oleks broneeritud nädalaid ette. ma ei saa aru, miks ükski rüütel pole mu pärast võitlema tulnud, kus nad on, mis neid tagasi hoiab, nii ei ole õige. kuningatütre meeli täitis vaid lootusetus ja meeleheide, tundus, nagu oleks ta kogu elu mõttetult lagunenud eimillekski.

seegi öö ei suutnud lõket kaua elus hoida, eelmisest peatuspaigast kaasavõetud vettinud puuroikad polnud päeva jooksul karvavõrdki kuivanud, istusime visiseva lõkkeaseme ümber ja üks hetk oligi tuul tule porisse litsunud, see tihke pimedus vajus me peale, meil oli külm ja südames mure kuningatütre pärast, on ta elus, on ta ilus, ehk on ta juba vabastatud ja me jääme siia kõnnumaale lõputult ekslema, nõrkemiseni, kuni tulevad ööhundid ja murravad meid unustuses maha. vaikus pinises heitunult kõrvades.

läbi kivide, läbi liiva kuulsin linnu siristamist, nõrgalt, aga siiski linnulaul on siia läbi murdnud. seal on vabadus, seal kuskil, lähedal, kuningatütre silmad olid nädalate või päevade jooksul pimedusega harjunud. kõik on sama, ainult koobas muutus üha räpasemaks, kõigi nende raipejäänustega, koletis ei kuulunud sinivereliste hulka. lõputud päevad mööduvad ja ma mõtlen ainult ühest.

olime jõudnud viimase kurnatuse piirini, aga ikka ei peatunud. meil ei olnud selleks õigust. meil on visioon. kõigil ei ole au rüütel olla. ja kel on, sellel on ka kohustused. me oleme rännanud kõikidel maadel ja meredel, me oleme võitnud kõiki koletisi, meie pangaarved lubaksid kümmet jõudeelu elada, aga ei, veri vemmeldab, ausõna kohustab. tühi kõnnumaa lirtsus lõputus vihmasajus me jalge all, aga miski ei peata meid.

koletis tõusis jalgadele ja sammus mu juurde, olin lakanud teda kartmast, mis juhtub, see juhtub, saan ma siis päästetud või ära õigitud, see ei ole minu teha. ta kohmitses mu ahelate kallal, ei osanud midagi oodata, vaatasin kurbusse oma peeneid käsi, kunagi olid need kuningriigi hinnatuimad, kaugelt saabusid printsid ja väejuhid ja kaupmehed mind ja mu peent pihta imetlema, nüüd siis olen selle haisva ja limase koletise oma. endamisi urisev koletis võttis kõik ahelad kuningatütrelt ära, see küürutas ja ei liigutanud ennast. koletis mühatas ja loivas tagasi oma nurka ukse ääres. mida ma nüüd tegema pean, mõtles väsinud kuningatütar, mida mu isand soovib, et ma teeksin. koletis asus end kratsima.

nägime unes kurje nõidasid üle maa lendamas, häda ja viletsust toomas, valu ja vaenu jagamas. seekord tõusime varem, korjasime asjad kokku ja jätkasime otsingut.

alles mitme tunni möödudes liigutasin end. kuidagi tõusin jalgadele, kuid siis kukkusin uuesti maha. magav koletis piilus mind hetkeks silmanurgast, siis nohises edasi. ma olen nii vaevatud.

tuul tõusis. seiklused ja hädaoht on lähedal. surusime hambad kokku.

koletis ärkas, kohmitses natuke, ja kadus. ma ei jaksanud end liigutada.

kaugel kerkis tuulispask ja liikus me poole. see on nagu need unede nõiad, ükskõik, meie oleme valmis.

lamasin, aina lamasin, ikka üksi selles vastikus koopas, aga ma ei suutnud ise põgeneda.

tuulispask läheneb. keha täitub adrenaliiniga.

hea, et mul hetkel peeglit käeulatuses ei ole.

tuulispask läheneb. tule, meie oleme valmis.

lossis tõuseksin ma praegu voodist, haigutaksin, natuke nautlevalt, pikk ja mõnus öö on selja taga, olen päris puhanud, üks ilus päev täis meelelisi elamusid on ees. kõik see on läinud. ja mida tund edasi, seda vähem usun selle kordumisse, olen igaveseks siia kivide ja liiva alla mõistetud, keegi ei päästa mind, keegi ei tahagi mind päästa, olen vaid hetkega unustatud mälestus. äkitselt hakkas koopaseinte pragudest liiva kukkuma, juba oligi koletis koopasuet katva kivilahmaka kallal, hetkeks paistis päevavalgust, kuigi sombust, aga siiski päevavalgust, hetk vabadust. kõik mattus hämarusse. kuningatütar vaatas väsinud koletist, see ei soovinud kommunikeeruda.

tuulispask möödus, jäi penikoormate kaugusele lõrisema. tundsiime pettumust, olime rängaks võitluseks valmis. coitus interruptus. kiristasime vihaseks hambaid ja pidime rasked mõõgad tagasi tuppe suruma. seisime ja vaatasime selja taha jääva tuulispasa märatsemist määratul kõnnumaal. siiski, kuningatütar ootab, ootab, ootab. kui ta pole muidugi juba päästetud.

kõndisin koopa eesosas ringi, mööda koobast edasi minna ei julgenud, liig õudne tundus tuttavale kohale järgnev, ainult pimedus, täitmatu pimedus. koletisel oli minu kõndimisest täiesti ükskõik, ainult koopa avausele lähenedes hakkas ta ähvardavalt urisema. lõpuks istus kuningatütar tagasi oma kohale. natuke tervislikku toitu ja ma tunnen end taas inimesena.

palusime jumalalt kaitset nõrkadele ja rõhututele ning rühkisime edasi.

jumal, aita mind. jumal, anna mulle jõudu. jumal, anna mulle meelejulgust. jumal, anna mulle juhatust. jumal, päästa mind. lase mind päästa. vastikud kirbud äratasid kuningatütre harrastest mõtetest.

väsimus murdis meid õhtul, nagu oleks meil võigas nõidus kallal. peale tuulispaska ei juhtunud midagi. me aina rühkisime ja rühkisime edasi, kuid ei midagi, ikka sama luitunud maastik, ei ühtki märki jultunud koletisest ega ta nurjatustest. enne unne vajumist tajusime veel tuule tugevnemist, kuid me ei suutnud end liigutada ja vajusime päästvasse unerüppe. andke meile paar tundigi puhkust.

kuningatütar püüdis taas ja taas mõistatada, kus kandis võiks koletise urgas paikneda. röövimisest ja tulekust ei mäletanud ta midagi, meelemärkuse kaotamises võis osaliselt süüdistada koletise hingeõhku, see oli märkimisväärselt uimastav, niisugust meelemürki õukonnas ei tuntud. oli kuulda tuule ulgumist, kuid koopasse see ei pääsenud. mis maa see on, kus on sellised koopad ja tuuled. mind on vist tõesti kaugemale põhja viidud, kas see ongi maailma äär või olen juba teisel pool. kuningatütar vaatas magavat koletist, ma tahan teda tappa, kõigi nende kannatuste eest, mis ta mulle siia-toomisega tekitas.

hommikuvalgus sundis silmalauge avama. korjasime laagri kokku, pärast pikka ja tuima peksmist liikusid hobused edasi, mõneti tundus, et peagi kukuvad nemadki kokku. varsti kindlasti.

juuni 2003

KÄDI TALVOJA

KIRJAD KODUST

Anu Kalmu “Kirjad kodust” sündis Tallinna XIII graafikatriennaali tarvis. Seekordne triennaal kannab nime “Maapagu” ning on üles ehitatud teemanäitusena, mis aitab maha võtta graafikatehnikate olemusvõitluse pinged ja laseb rahumeeli süüvida vormi asemel teoste sõnumitesse. Eksiiliteema on raamistik, mis määrab ühe võimaliku viisi, kuidas töid analüüsida. Selle kõrval on aga ka palju teisi, mitte vähem olulisi lugemisvõimalusi.

Kalmu töö aluseks on tema e-kirjad 17-aastasele pojale, kes viibis aasta vahetusõpilasena Brüsselis võõras peres ja keelekeskkonnas. Tegemist ei ole küll klassikalise sundeksiiliga, omamoodi maapaos viibimiseks võib seda pidada siiski. “Kirjade” valdavaks emotsiooniks on õrnus, seda tundetooni rõhutavad ka kirjalehti ühtseks tervikuks põimivad roosakad dekoratiivsed lillekujutised. Kergelt traagilise värvingu annab teosele aga tähelepanek, et põhipõhjus, mis täna sunnib kodust lahkuma, on eelkõige meil üldkehtiv edukusenõue. See suunab veel traksipükstes ja valgetes põlvikutel lapsi mõnikord tegema valikuid, mis arvestavad hilisemate karjäärivõimalustega ja millest näib sõltuvat kogu tulevik. Teisest kultuuriruumist saadav kogemus on loomulikult vajalik, kuid äärmiselt tugev ühiskondlik surve, mis üha nooremana kodust minema suunab,

ei lase neid valikuid päris süütute ja vaba-tahtlikena kirjeldada. Anu Kalm siin siiski otseselt kriitilisi seisukohti ei võta, käsitledes situatsiooni eelkõige üldnimlikust aspektist, võõrsil viibivat poega igatseva emana.

Igatsusmeeleolude ja isiklike kogemuste kõrval võimenduvad “Kirjades kodust” ka mitmed aktuaalsed ühiskondlikud protsessid. Aasta-aastalt on eesti telemeedias aina rohkem *reality show*’sid, mis inimeste privaatteritooriumile sisse sõidavad. Vastavalt formaadile toituvad sellised nihestatult argised ja samas dramatismile pretendeerivad saated sageli fabritseeritud skandaalidest ja inimestevahelistest intriigidest. Ka Anu Kalmu äärmiselt intiimne, isiklikku eraelu paljastav töö lähtub põhimõtteliselt sarnasest strateegiast, kuid see ei taotle skandaali ega intrigeeri – “... *Eestis pole midagi põrutavat ka juhtunud, kõik kulgeb pisitasa (õnneks, tuleb vist öelda)*” (Kiri 8. dets 2003). Kirjad on rahulikud ja argised, pigem kirjeldavad, koduseid sündmusi dokumenteerivad kui analüüsivad – need on lihtsad killud argipäevast, sümboolsed tükikesed kodust, mida ema oma pojale tema koduigatsuse leevendamiseks saadab.

Anu Kalm ei ole oma loomult agressiivne probleemikunstnik – töö põhiline intriigi seisnebki viisis, kuidas kollasele

ajakirjandusele omaste vahenditega edastatakse hoopis armastuse sõnumit. Pere-kond ja lapsed on olnud Kalmu tööde kesk-punktiks juba pikka aega, samamoodi ka emotsioonide dokumenteerimise printsiip. “Kirjad kodust” on selles suhtes veelgi kontsentreeritum ja samas teatud määral lähedasem neile probleemidele, millega paljud tänased kunstnikud nii Eestis kui mujal tegelevad. Privaatse sfääri ava-likustumine on kahtlemata nähtus, millele kunst kohati lihtsalt konstateerivalt, kohati aga ka üsna valuliselt reageerib. Anu Kalm esitleb end “Kirjadega kodust” kui roman-tilist optimisti, kes usub headusse, üks-kõik kui eskapistliku või kohati ehk vana-moelisena selline kunstnikupositsioon ka ei tunduks.

Pehmete väärtustega tegelemine ei ole ilmselt kunstnikule lihtsaim viis tunnustust teenida. Võiks ju eeldada, et pärast ägedat rapsimisperioodi läbi põlenud ja otsekui pohmelust põdev eesti ühiskond teeb pa-nuse traditsioonilisele emarollile ja suhe-tele lastega. Riiklikul tasandil, emapalga ja lastega tegelemist propageerivate reklaa-mikampaaniate kaudu suunatakse töepoo-lest vaikselt pereväärtustele toetumist. Tea-tud sotsiaalkriitiliselt meelestatud ühiskon-nagruppides aga taunitakse selgelt tradit-

sioonilist peremudelit kui väikekodanlikku ideaali. Nii et kunstnikult nõuab suurt jul-gust ja enesekindlust positsioneerida end oma loomingu kaudu eelkõige emarollis ning portreteerida “esimesse Eestisse” kuuluvat elustiili. “Kirjad kodust” töötabki eelkõige sotsiaalse perekonnaportreena, mis kuidagi ei kinnita ülimalt elujõulist klišeed kunstnikust kui egotsentrilisest persoonist, kes valib oma elustiili alati al-ternatiivsete, seiklusi ja inspiratsiooni pak-kuvate võimaluste hulgas. Siin on märk-sõnaks pigem turvalisus.

Alternatiivsus seostub Anu Kalmu pu-hul eelkõige vormiga. Teatud reservat-sioonidega võib “Kirjad kodust” liigitada *mail arti* ehk postikunsti alla. Kuid Anu Kalm ei jaga selle 60-ndatel sündinud uue kunstiliigi strateegiat – keskendumist ri-tualiseeritud žestidele. Siin on lihtsalt kirjade väljatrükid, mille kunstivorm on kujunenud graafikavõtete ja anonüümse *ready-made*-tehnikaga ühendamisel. See ühendus reedab inimlikku puudutust, hinge ligiolekut ja usku, et sõnum kan-nab ka ilma suurema manuaalse vaevata. Nii tehnika- ja materjalitundliku kunstniku puhul, nagu seda on Anu Kalm, tasub sel-les otsida kontseptuaalset *statement*’i.

INTERVJUU

Healoomuline multikulti üleüllus Intervjuu Hasso Krulliga

Eepose üks tunnustest peaks vist olema, et see esindab mõnd kindlat rahvast, etnilist rühma, inimgruppi. Missuguse inimgrupiga kuulub kokku “Meeter ja Demeeter”?

“Meeter ja Demeeter” on rohkem selline multikulti- kui mingi ühe kogukonna eepos. Mõte oli panna kokku nii palju erilaadseid kosmagooniaid ja veeuputuse-lugusid, kui mahub ühte piiratud suurusega, piiratud ridade arvuga teksti. Omavahel rööbituvad vanad lood aga aitavad luua sidet meie ajaga. Eepose esimene osa paigutubki kas enam-vähem praegusesse aega või üsna lähedasse tulevikku.

Aga see inimeste grupp, see kogukond, kellega “Meeter ja Demeeter” on seotud, on lihtsalt lugejad – valitud seltskond, kuid see seltskond valib ennast ise. Kuigi vanad lood, mida ma oma eeposes kasutan, on iseenesest autentsed – ma ei ole neis midagi oluliselt muutnud, rohkem kui jutustajad tavaliselt muudavad – on “Meeter ja Demeeter” sellisel moel kokkupanduna tänapäevane kirjandusteos, kunsteepos.

Eks selles mõttes on ka “Kalevipoeg” “multikulti”, et ta kirjutati Lääne-Euroopa

mallide järgi. Kuid “Meeter ja Demeeter”, kus on segamini indiaani mütoloogia, vanad eesti lood, vanakreeka kangelased, Kaplinski luuletused ja mis kõik veel, on muidugi “Kalevipojast” märgatavalt multikultim. Nii eeldab ta ka tänapäevast multikulti-lugejat, kelle jaoks indiaani mütoloogia võib olla palju südamelähedasem kui “Kalevipoeg”, olgugi et tegemist on eestlasega.

Minu eesmärk ei olnud meile tundmatute, kaugemate lugude või traditsioonide lähedaseks ning meie oma traditsiooni, oma kosmagoonia kaugeks muutmine. Ühest eeposest selleks ei piisaks ka. Ma mõtlesin ja tahtsin pigem just avada sellist ruumi, kus tuleksid välja võimalikud sarnasused, ühisus lähedase ja kaugel vahel. Multikulti mitte selles mõttes, et luua võõritusefekti, vaid selles mõttes, et suurele maailmale, kogu maakerale ringi peale teinuna jõuaks ikkagi oma traditsiooni juurde tagasi.

Sest minu veendumus on – ja miski ei ole seda kõigutanud –, et Eestis oma vana traditsiooni ei tunta. Osalt muidugi ka selliste teoste tõttu nagu “Kalevipoeg”. Sa ütlesid, et ta on multikulti, aga ta on seda sel põhjusel, et ta on loodud midagi esindama – müütilist muinasaega, mida päris sellisel kujul, nagu ärkamisajal taheti, ei olnud. Ometi on “Kalevipoeg” huvitav

Intervjuu on algselt tehtud Vikerraadio “Kultuurikaja”-saate jaoks.

tekst ja seal on tõesti palju ka vanadest kosmogoonilistest pärimustest, aga minu arvamine on siiski, et tõeline eesti kosmogoonia on seal laiali hajutatud. See kosmogoonia, mis on teljeks meie kõige vanematele lauludele – mitte üksi loomislugudele, vaid tegelikult kõikidele lauludele, ainult et seda telge peab oskama lauludest välja lugeda. Nagu ka igast väiksemastki kohamuistendist või pärimusest, lugudest vanapagana või mõne muu tegelase kohta – kust iganes, niisuguseid lugusid on Eestis üles kirjutatud sadu ja tuhandeid. Aga seda kõike ei ole suudetud lahti mõtestada antropoloogilise jõuga. See on põhjus, miks ka mina tegelesin nende vanade traditsioonidega universaalselt või multikultipinnal. Kui me võõraid ja kaugeid traditsioone ei tunne, siis oma vana traditsiooni ja kosmoloogia juurde me kunagi ei jõua. Aga see oleks väga vajalik, sest praegune ühiskonnatüüp ja globaalne korraldus on sellised, et vähegi kindlamal pinnal ning oma kultuuris püsimiseks ei piisa meile enam senikehtivast 19. sajandi ärkamisaegsest mudelist.

Meil rõhutatakse vahel väga seda, et peamiseks ohuks meie püsimisele on meie väike arvukus. Eesti kultuur ei ole iseenesest üldse väike. Võrreldes üle kogu planeedi asuvate tuhandete teiste kultuuridega, mis on tõesti väga väikesed ja paikondlikud, on eesti keele kõnelejaskond suhteliselt suur ning territoriaalselt küllalt levinud, meil on teatav identiteedipinnaline ühtsus, on üleskirjutused – kogu potentsiaal on olemas, aga sellel kõigel kipub puuduma teadlik telg. 100–150 aastat tagasi nõndanimetatud ärkamisajal püüti seda telge luua ning sellel siis ratsutati veel

enne ja isegi kaua aega pärast Teist maailmasõda, aga see telg, see kooshoidev hoone oli niisugune, mis oli ikkagi püstitatud ajutiselt. See arvestas oma ajaga, 19. sajandi kontekstiga, ja siis ta käibis ning toimis hästi, aga praegu see kohe kindlasti ei tööta. Seda ei saa enam niimoodi kasutada ja sellepärast tuleb seos oma traditsiooniga, oma minevikuga, kaasa arvatud müütiline, kosmoloogiline minevik, kehtestada uuesti kuni selleni välja, et panna uuesti paika kõik seosed kogu oma kultuuri ja keelega ning nõnda leida kindlam pind.

Selle projekti seisukohalt saab ühe väikse raamatu funktsiooniks olla ainult avangu üritamine. Otsa lahti tegemine. Nii olen ma mõelnud. Sellele ma püüdsin ka oma raamatus viidata, aga kõik see, mis tuleks teha, ei ole minu ega ühegi teise üksikini-mese töö. See nõuab palju pikemaajalist, palju suuremat kollektiivset tegutsemist. Ja mõtlemist.

Ei tea, kuhu see telg meil siis kadunud on. On ju meil üks suuremaid rahvaluulekogusid maailmas. Kas see on jäänud ühe kitsa kildkonna erahuviks?

Nende kogude mõistmine ja mõtestamine on raske – selsamal põhjusel, et meie mõtlemist juhib too 19. sajandi ärkamisaegne mudel. 19. sajandil pandi eesti kultuuri oma enesejaatus paika suhtes saksa kultuuriga ja ka kogu 19. sajandiks välja kujunenud euroopa kultuurikooslusega, aga selle kaudu ei saa tegelikult meie vana pärandit ega isegi ka meie keelt mõista ega mõtestada. Vene ajal, kui inimestel oli palju aega selliste asjadega tegelemiseks,

mis nõuavad rahu, süvenemist ja pikki jõudehetki, ei olnud antropoloogilist perspektiivi. Meil küll oli ja on paeguseni väga tugevaid folkloriste, entsüklopeedilise vaimuga inimesi, kes on tegelenud pärimustega, näiteks rahvalaulu antoloogiatega koostaja Ülo Tedre, ja on ka neid, kes on pärimust uuesti mõtestanud: muusikas näiteks Veljo Tormis. Kuid veneaegses suletud õhkkonnas ei olnud mingit võimalust leida folkloristikale laiemat antropoloogilist kõlapinda, sest antropoloogia ei olnud ametivõimude silmis soosimist väärt ega healoomuline ettevõtmine. Õieti ei tulnud antropoloogia kellelegi pähegi. Võimalikud seosed ja paralleelid liikusid üksikute kunstnike, kirjanike ja kultuuriinimeste peades, aga see kõik jäi mingi läve taha pidama.

Nüüd on viimane aeg see lävi ületada, sest mingit takistust ei ole ja ületamiseks on koguni igas mõttes õige aeg, sest eesti kultuur on praegu nii rahvusvaheline, nii multikulti, nagu ta sajandeid ei ole olnud. Viimati oli meil nii multikulti-olukord umbes tuhat aastat tagasi, veel ka saksa vallutuse algupoolel aastatel 1300–1400, kui kõik tuuled siit läbi käisid ja valitses kiire kultuurivahetuse, täieliku avatuse olukord. Kuid pärast seda tulid järjestikku sulgumise ja sumbumise perioodid ja ega 19. sajandi ärkamisaeg ei olnud ka täielik, vaid pigem osaline avanemine, osaline enesekehtestamine. Aga praegu ollakse kõigele lahti ja eesti kultuurile on omane see, et avatus ise on muutumas peaaegu et ohuks või eneseituseks. Kõik on küll avatud, aga varsti ei ole enam, mida ja mille jaoks avada. Võime küll kõik ukсед ja aknad lahti teha, aga kui maja enam ei

ole, siis kuidas ja millele teda avada. Sellespärast ongi praegu tähtis kasutada sellist multikultihoovuste ülekülluse, isegi liiasuse olukorda ning leida teid, kuidas neid pöörata kasulikult ja healoomuliselt meie eneseleidmise teele tagasi. See kõik on täiesti võimalik.

Kui niimoodi meie oma kultuuriteaduse järele kindlamale pinnale saaks, oleks ka meie poliitilisel iseolemisel Euroopa Liidus tunduvalt rohkem mõtet. Siis ei oleks EL enam pelk varjupaik kurja maailma ja ida barbarite eest, selline mõru pill, mis neelatakse alla, kuna midagi muud teha ega kuhugi mujale minna ei ole. Me võiksime ELis kui multikulti-laadises koosluses edukalt toimida palju tugevamalt ennast jaatades ja näidates seda, mis me oleme, pakkudes niimoodi koguni teistelegi välja olemisevõimalusi, mida nad siis võivad kas võtta või jätta.

Missuguseid konkreetseid tegevusi siis eriti harrastama peaks, et sinu nägemuse kohast mineviku taasavastamise projekti ellu viia? Kas tegelema näiteks algupärase regilauluga?

Pärimuslikust kultuurist ei saa välja lõigata mingit üht osa, näiteks regilaulu leelotamist või oma keele ajaloo tegelemist, arvates, et see või too osa on kõige tähtsam. Ükski neist osadest ei anna veel kogu pilti ja eks nende osadega eraldi on juba tegeldud ka. Tähtsam on just viia eesti vana pärimuse kosmoloogiline aspekt laiemasse konteksti. Seejuures tuleb ära unustada kõik need korrektiivid, mis vahepeal on tehtud selle aspekti paremaks sobitamiseks 19. sajandi euroopa kultuuriga või

üldse kristliku pärandiga, üldse monoteis- miga. Tuleb vaadata, milline meie kultuuri kosmoloogiline alus tegelikult on. Siinkohal on oluline, et see on tekkinud kuskil nooremal kiviajal või üldisemalt öeldes pärast jääaega, kui Eesti asustati. Kindlasti on see hiljem omajagu ka muutunud, aga väga paljud asjad on samaks jäänud, sest neid ei muudeta kunagi, neid antakse suulise traditsiooni sees edasi võimalikult samakujuliselt. Need jäljed, põhilised jõujooned, põhilised kosmilised nägemused on võibolla ka veel praegugi samasugused kui tuhandeid aastaid tagasi, sest paljusid asju, mis meie maailmanägemist mõjutavad, me õpime ebatraditsiooniliselt koos emakeelega, teadmata ise ka, mispärast nad nii on ja kust nad on tulnud. Ainult tunnistatakse, et jah, meie jaoks see on nii, aga keegi ei tea täpselt, miks.

Ja selleks, et neid jälgi leida, on vaja tunda võimalikult palju teisi vanu kultuure. Nii oleks suund vastupidine sellele, mida meil seni au sees on hoitud. Lähtuda ei tuleks mitte sellest, et meil on 19. sajandi ärkamisaegne kultuur, "Kalevipoeg", Hurda kogutud laulud ja natuke veel mingeid väljaandeid ning nüüd me püüame neid asju maksu mis maksab teistele võimalikult ilusaks teha, välja pakkuda millegi luksusliku või vägevana, mis loodetavasti kõik teised üle trumpab, ja kui ei trumpa, siis on paha lugu ja parem hoiame seda kuskil oma nurgas varjul, paneme ta mõneks ajaks kalevi alla. Vastupidi, lähtuda tuleks sellest, et kõigepealt maailmas ringi vaadata, milliseid vanu traditsioone üldse olnud on, minnes julgelt välja ka euroopa kultuuriruumist ja avades kanalid meie ja maailma vahel.

Seejärel tuleks vaadata, mida meil on kõigepealt meie endi, mitte teiste jaoks. Nii tekibki väga palju sarnaseid nägemusi.

Loomislugudega tegeldes on mul ette tulnud väga palju selliseid olukordi, et mõnest täiesti tuttavast detailist eesti muinasjutus või laulus olen ma äkitselt hakanud aru saama palju paremini, olles lugenud lugusid pärimustest, mis on pärit hoopis Austraaliast või Põhja-Ameerikast. Need on täiesti kauged kultuurid, kellega meil ei ole isegi geneetilist seost, aga nad pärinevad sellest samast nooremast kiviajast, mil kosmogooniad suuremalt osalt tekkisid, ning neis kultuurides tulevad nähtavale niidid, mis võivad väga tõenäoliselt olla olnud olulised meie oma väga vanas, võibolla tõesti mäletamatus traditsioonis ja millest on meil praegu järel rohkem või vähem monumentaalsed fragmendid. Miks, näiteks, meie vanades muinasjuttudes loomad ja linnud räägivad? Millepärast on nii, et mingisuguse triki abil on võimalik omandada lindude keel või mõjutada oma lausumisega, näiteks ussisõnade abil, teatud olendite käitumist? Kust see kõik tuleb? Me võime küll öelda, et see on universaalne vana pärimus, mis on omane paljudele kultuuridele, aga kui me neid paljusid kultuure tõesti tundma õpime, siis võime äkitselt leida kuskilt mõne loo, mis *seletab*, millepärast on arvatud nooremast kiviajast peale, et loomad on keel. Või seda, et keel ei ole lihtsalt kommunikatsioonivahend, vaid tal on maagiline jõud, mistõttu ongi võimalik näiteks teatud olendite käitumist lausumisega mõjutada. Niimoodi paralleele otsides ja leides me küll ei saa kätte omaenda müüti või oma vana seletust, kui see peaks unu-

nenud olema, aga me saame teiste pärimuste kaudu aru, mispärast meil on olnud sellised pärimused ja kuidas toimisid meie esivanemate mõtteskeemid. See on antropoloogilise lähenemise mõte.

“Meetri ja Demeetri” globaalsus peaks taotlema ühisjoonte, universaaliate leidmist kõige erinevamate traditsioonide vahel. Kuid kas ei peida sinu eepos endas ka sinu maailmavaatelist hoiakut? Eepose esimeses osas kuulutab Meeter, et on kõigi meetrite etalon, teises osas, pärast veeputust ja uue loomise algust, aga ütleb Demeeter, et “uus meeter on ümmargune”. Kas võiks “Meetrit ja Demeetrit” lugeda Lääne-vastasena, mingis ukumasinglikus mõttes?

Lääs on üldse üks problemaatiline mõiste. Me võime alati küsida, kui kaugelt me võime minna, olles ikka veel Läänes. Samuti võib küsida, kui kaugel idas on ikka veel Ida. Kas Jaapan on veel Ida? Kui on, siis kas California on Ida?

Aga selles olen ma muidugi veendunud, et Euroopa kultuuri eneseküllasuse aeg on täiesti läbi. Mis üldisesse hoiakusse puutub, siis mina ei armasta suuri imperiaalseid traditsioone ei idas ega läänes, põhjas ega lõunas, mitte kuskil. Nii et selles suhtes ma kindlasti ei kirjutaks eepost või ükskõik millist teksti või teost, mis püüaks õigustada ja põhjendada mingit suurt imperiaalset traditsiooni. Vastupidi, ma tahan selliseid traditsioone lammutada ja mulle meeldib paljuski, mulle meeldivad väikesed traditsioonid ja ma arvan, et maailm püsib paremini koos, kui ta on organiseeritud pigem muistse India

kastisüsteemi sarnaselt. Seda süsteemi on väga palju kritiseeritud Lääne demokraatliku mudeli seisukohalt, aga tegelikult oli kastisüsteem väga efektiivne vahend väikeste kultuuride säilitamiseks. Ta oli mõeldud väga healoomulisena, kuigi igal suurel süsteemil on ka omad puudused.

Asjaolu, et “Meetris ja Demeetris” on palju lugusid väljastpoolt Euroopa kultuuri piirkonda, on tingitud veel ka sellest, et müütilise ja religioosse mõtlemise juured on nooremas kiviajas. Nii nagu araabia maailmas on neid juuri oluliselt katkestanud islam, nüümoodi on Euroopas teinud kristlus. Monoteistlik kultuur on püüdnud end neist juurtest lahti rebida, kuid selle lahtirebimisega kaovad tegelikud seosed minevikuga, kaob kaugem, esialgne kosmoloogiline alus ja inimene jääb maailmas natuke imelikku olukorda. Kosmoloogilise aluse kadumist hakatakse siis kompenseerima mitmesuguste abivahenditega. Näiteks kristluses on teadmatusel põhineva, mingit sorti emotsionaalse laengu ülespiitsutamist tavaliselt nimetatud usuks. Aga oma tumedamates vormides võib kosmoloogilise aluse puudumise kompenseerimine väljenduda Lääne kultuuris hästi laialdasest alkoholitarvitamisest ning igasugustes muudes enesehävitamisviisides.

See kõik on tõesti midagi niisugust, mille suhtes ma olen väga suurel distantsil. Mujalt maailmast olen ma lugusid võtnud just sellepärast, et seal on monoteistliku kultuuri mõjud olnud väga hilised ja vähesed. Sellepärast saame sealt ka teistsugust müütilist pärimust. Ma ei ajagi taga autentset või ehtsust, see ei ole mulle nii oluline ja on teistsuguse teaduse huvifäär, kuigi selle, missuguse kosmoloogilise hoovuse

ja põhitraditsiooniga üks või teine motiiv seotud on, tunneb minu poolt eeposse pandud vanade lugude juures hõlpsasti ära. Eesmärgiks ei ole niivõrd teatavate kronoloogiliste astmike ja põlvnevuste kehtestamine hüpoteesidena kuivõrd kirjandusliku, kultuuriloolise ja lõpuks antropoloogilise tegevuse abil selle aimamine, kuidas meie esivanemad kosmoses elasid, ja küsimine, kas see võiks ka meie olemist tänapäeval veel toetada. Selle küsimine, kui kaugale me oleme tegelikult tulnud ja kui palju meis võib olla sellist, mis meie eneste teadmata on pärit tõesti suhteliselt kaugetest aegadest. Mitte absoluutselt kaugetest aegadest, sest lõppude lõpuks oli noorem kiviaeg tuhandeid, mitte miljoneid aastaid tagasi.

Selle eeposega olen ma piiratud kultuurikäsitusest väljunud ja mind tõesti üldse ei huvitagi üks või teine väike kultuurikooslus, olgu ta Euroopa või Põhjamaade või soomeugri või mis tahes kultuur. Ma arvan ka, et tahtlikult fookust piirates tänapäeval eriti kaugale ei jõua ja midagi head see kaasa ei too. See võib ainult kaasa tuua veel uusi fundamentalisme või muid ebamääraselt sõjakaid ja maailma suhtes suurte tõlgendamiskustega ideoloogiad. Ühesõnaga, see võib ajada veel rohkem segadusse.

Tsentrism, olgu euro- või mingi muu tsentrism, on niikuinii möödani, me ei ela enam sellises maailmas. Kanalite avamine meie ja muu maailma vahel on peaaegu igal kultuuritasandil niikuinii käivitunud, isegi kui see meile ei meeldiks. Näiteks populaarkultuuris on see juba ammu toimunud. Populaarkultuuris jäävad need protsessid, tõsi küll, poolele teele pidama, sest

populaarkultuur ei saa tegeleda niisuguste toodete müügiga, mis viitaksid võimalikule arengule, ta peab alati tegelema rohkem sellega, et esitada homse päevana eilset, kuna toode müüb just niimoodi. Olulised jõujooned ja tendentsid tulevad populaarkultuuris küll tihtipeale väga hästi välja, aga teatava astmeni. Näiteks jazz jõudis 1960.–70. aastatel sinnamaani, et algas suur kultuuriline koore purunemine, väljamurdmine, kõige segunemine. Aga see on nüüd klassika, me võime seda kõike võtta eeskujuks, see toimib mingites vormides edasi, aga kõige levinumates populaarkultuuritoodetes me seda edasitoimimist ei näe. Kuigi populaarkultuur on paljud tendentsid käima lükanud ja nähtavale toonud, peab edasi liikuma mujal kui populaarkultuuritasandil.

Kuid popkultuur võib toimida ka vana maailmanägemise konserveerijana. Nii nagu meie poliitikud ja muudki inimesed, kes esitavad end rahvuslikena, peavad rahvusluse all silmas mingit 19. sajandi saksa populaarse mõtteviisi tunnustega nähtust, nii tundub kohati, et ka meie praegustele noortele läheb saksalikkus väga hästi peale – kõik need preisi ordnungi hõngulised street rave'id, techno, Rammstein... See saksa asi istub meis väga sügavalt sees.

Ega ei peagi lahti saama seesugusest kultuurikomponendist, mis on täiesti olemas ja seisab omil jalgel. Saksa laeng on olnud tõesti nii tugev, et ta siia maani konstitueerib paljusid asju ja ma arvan, et see on ka edaspidi või vähemalt veel kaua aega samamoodi. Aga teisest küljest on oluline osa sellest täiesti ära uhitud. Niisugust

aega, nagu oli umbes sada aastat tagasi, kui enamik eesti intellektuaale võis ühtviisi vabalt lugeda eesti ja saksa keeles, niisugust ühiskonda, nagu siis oli, ei tule enam mitte kunagi. Kõik saksamõjuline on eesti kultuuris eilne ja üleeilne päev. See on teatav lähimineviku, aga tegelikult ka terve viimase aastatuhande kultuuriline arheoloogia. Teisest küljest see tähendabki, et saksa pärand on üks osa multikulti-mudelidest, mida Eesti kultuurikooslus tegelikult endast kujutabki. Sellisele germanofiiliale ma vastandun küll selles mõttes, et sellega piirdumisel, sellele eriliselt keskendumisel pole minu meelest mingit perspektiivi. Sellise orientiiriga me kaotame aina enam pea. Kuid see on nähtus, millega tuleb arvestada ja mida tuleb osata hästi kasutada. Eks me kasutame seda niikuinii – tänu saksa pärandile on meil kasutusel näiteks ladina tähed, ja kokkuvõttes tegelikult kõik see meie kultuuripärandis, mis viitab – ütleme otse välja – Rooma impeeriümile, mille lagunemise ühe arenguna germaani hõimud pärast kristluse omaksvõttu ja levikut jõudsid ka siia üles meie juurde.

Kuidas paigutada “Meetrit ja Demeetrit” sinu enda senise loomingu taustal? Varem tegelesid rohkem uuema Euroopa mõtte- loo nii või naamoodi Eestisse vahendamise- ga, kuid näib, et just viimastel aastatel on sind hakanud rohkem huvitama eri kul- tuuride mütoloogia. Need erinevad huvid peegelduvad ka su luuleraamatutes, olgu “Luuletustes 1987–1991”, “Kornukoopias” või “Meetris ja Demeetris”. Kas huvi mo- noteismieelsete mütoloogiate vastu lähtub mingil määral ka neist teoreetikutest, keda sa palju lugenud või tõlkinud oled – Derrida, Foucault, Nietzsche...

Muidugi on see kõik aidanud ja mina ise siin mingit vastuolu ei näe. Kui seda kõike peab sõnastama mingi isikliku arengu või biograafilise nurga alt, siis võiks öelda nii, et ma ise muidugi tunnen, et mind on enam-vähem kogu aeg huvitanud ühed ja samad asjad, aga teisest küljest on inimene kahekümneaastasena ja neljakümneaasta- sena siiski kaks erinevat olendit. Mingi- sugune teekond, liikumine on paratamatu. Mida noorem olla, seda olulisem on maa- ilma avastamise, isegi vallutamise tung. Ja peale selle veel väga raske enesekehtesta- mise töö.

Esimene raamat, mis mul kunagi var- junime all ilmus, koosnes tekstidest, mis olid põhijoontes eelmise sajandi alguse, veidi juugendi- või sümbolismi-maigulise eesti luule põhjal tehtud stilisatsioonid, mille vigur seisnes selles, et nad süvendasid sajandialguse luule äärmuslikke jooni pai- sutamise teel veelgi. Tegelikult oli see muidugi ebateadlik püüd omandada mi- dagi sellest noorelaste kultuurilaengust, mis 20. sajandi alguses ärkamisaja-järgse eesti kultuuri käima lükkas. Minu jaoks oli noorena väga tähtis osata kõiki keeli, milles lugesid raamatuid ja osalt ka suht- lesid Noor-Eesti kirjanikud. Pärast ma sain muidugi teada, et mõned neist oskasid palju vähem keeli ja et keeltetundmine oli isikuti üsna erinev, aga põhiliselt võib siiski öelda, et osati saksa, prantsuse, vene ja põhjamaade keeli ning natukene tunti ka vanu keeli. See kõik määras minu jaoks palju ja ma tahtsin sellist haaret samuti omandada. Minu jaoks oli sel ajal kindlasti oluline ka see, mis eesti kultuur ise on, mida see kooslus endast tegelikult kujutab, aga 20 aastat tagasi tähendas niimoodi küsimine minu jaoks selle omandamist,

mis juba kehtib ja mis on leitud.

Kui see oli omandatud, tahtsin ma teada, mis toimub mujal maailmas, ja hakkasin otsima jälgi sellistest mõtteviisidest, mis oleksid mulle kuidagi lähedased, mis võiksid mulle olulised olla. Ma tahtsin käituda samuti, nagu käitusid Noor-Eesti tegelased, ning tuua kõik selle, mida ma väljastpoolt leidnud olin, omale kohe koju kätte. Mitte lihtsalt toorainena, tunnistades, et on sellised ja sellised voolud ja liikumised, ning jäädes ise nende suhtes mingile ebalevale seisukohale, samas ikkagi pead painutades, et mida mina ikka teha saan, et suured saksad niimoodi arvavad, vaid mujalt hangitud toorainet juba ka töödeldes, valmistades oma tooteid. Lähenesin leitule agressiivselt, nii aktiivselt, kui oskasin. Siit liikusid huvid veel edasi ja ma ise tajun seda kõike väga loogilisena. Samamoodi on eesti kultuur paljudest eri allikatest kokku voolanud.

Nietzsche ütleb ka, et inimene võib olla küll algusest peale tema ise, aga ta võib saada veel rohkem eneseks, võib enese juurde veel rohkem tulla ja ennast tugevamalt jaatada. Samamoodi saab ka kultuur tulla veel rohkem iseenda juurde, ennast veel paremini jaatada. Selles suhtes läheb minu praegune mõtlemine küll Nietzschest lahku, et ma ei arva, et rohkem eneseks saades ja end jaatades peaks püüdma teisi kultuure või teisi isiksusi kõrvale tõrjuda või tühistada. Praegu olen ma küll täiesti kindel selles, et parem on just vastupidi toimida. Mulle tundub, et nii üksikisiku kui kultuuri loomulik areng on selline, et mida tugevamaks ta saab, seda rohkem on tal enesejaatuse jõudu ning seda julgemalt võib aktsepteerida teisi,

sest teised ei ähvarda ju siis iseolemist. Teiste tühistamise ja vähendamise tung tundub mulle nõrkusena.

Sinu eeposes leiab lähitulevikus aset veeuputus, mida võiks tänapäevaselt sõnastades nimetada ökokatastroofiks ja millele järgneb uus maailmaloomine. Kuidas on sinu jaoks seotud ühelt poolt muistsed kosmoloogiad ja meie juured, teiselt poolt aga ökoloogiline eluhoiak? Kas sa tahad viidata, et muistne, monoteismi-eelne maailmapilt oli mõistlikum, alalhoidlikum, ökoloogilisem?

Veeuputus on mõnes mõttes ökokatastroofi vastand. Ökokatastroof tähendab ju eluslooduse hävimist, kas suuremas või väiksemas ulatuses, ja kui pöördumatult hävib küllalt suur hulk loodust, siis on see katastroof lõplik. Veeuputus nõnda ei tee, ta hävitab kõigepealt ühiskonna, olemasolevad suhted, palju kahejalgseid, neljajalgseid, kuuejalgseid jne. Maa ise jääb puutumata, ja kui ta ükskord vee alt välja tuleb, võib kõik hakata otsast peale.

“Meeter ja Demeeter” on seega kujuteldav stsenaarium, kuidas ökokatastroof võiks pooleli jääda. Tõsi, Antarktika sulamine on praegu toimuvate protsesside üks osa, aga eepose uputus ei koosne ainult sellest, vihmahood vallanduvad ikkagi jumalanna tahtel. Nii et seda võib ökoloogilise eluhoiakuga siduda küll, aga tingimata ei pruugi – see on lugeja vaba valik.

Eepose esimeses osas on muuhulgas juttu John Cage'i loengust “Overpopulation and Art”. See on küll poliitilise ja ökoloogilise sisuga tekst, olen seda lugeanud palju kordi ja seal on kirjas hulk asju,

mis langevad minu arusaamisega kokku. Eeposes tsiteerisin ainult üht oma lemmikkohta. Mul pole erilist usku, et ainult ökoloogilise teadlikkuse tõstmisega saaks meie tsivilisatsiooni, kapitalismi ja kogu seda kupatust ähvardavast hävingust päästa. Võib-olla oleksid mõned piiratuma ulatusega tagasilöögid isegi kasulikud, selles mõttes, et sunniksid mõtlemist muutma ja tegema ühiskondades ümberkorraldusi. Aga praegu tundub siiski, et sõjahüsteeria jõuab loodusvapustustest ette ja lähemal ajal on kõik muudatused Põhjas ja Lõunas, Idas ja Läänes seotud sõdade ja sõdadeks valmistumisega. Seda nimetatakse “terrorismiks” ja “terrorismivastaseks võitluseks”, sellega lähevad kaasa kõige erinevamad kihid ja ummik on käega katsuda.

See on rõsi küll, et monoteistlik kosmoloogia on soodustanud üksikõikset laas-

tamist rohkem kui muud. Aga väljaspool monoteismi on väga palju maailmapilte ja kosmoloogiaid, niihästi muistseid kui moodsaid, mida ei saa üksteisega võrdsustada. Monoteism on ju masstoode, midagi MacDonaldsi keti sarnast, mille põhitoodet püütakse igal pool pakkuda võimalikult sarnasena. Muistsetes kosmoloogiates leidub väga palju sarnaseid sümbboleid ja müütilisi motiive, seal hoiti neoliitilisi juuri teadlikult alal, aga need kultuurid ise on olnud kommete ja rituaalide poolest siiski väga erinevad. Seepärast ma oleksin siin üldistustega ettevaatlik. Kõik algab ikkagi sellest, kuidas inimene ennast maailmas ja kosmoses tunneb. Mõistlikkuse ja ökoloogilisuse üle tuleb otsustada igal üksikjuhul eraldi, hoolimata sellest, missugust eeskuju me endale parasjagu tähtsaks peame.

Usutles Sven Vabar

KATRE TALVISTE

RAIPED TEETÄHISTEKS.

KAUGEMATEST JA LÄHEMATEST BAUDELAIRE'I LUGEMISTEST

1.

Sel sügisel võib rääkida uue Baudelaire'i-ajastu algusest Eestis. Meie baudelaire'istika viimane suur pöördepunkt jääb muidugi aastasse 2000, mil ilmusid Tõnu Õnnepalu "Kurja õied" – sada aastat eesti kirjandust võlunud ja vaevanud luuletaja kogu esimene täielik eestikeelne versioon. Baudelaire'i jõudmine tervikliku tõlkeni ühe tõlkija sulest oli ühe prantsuse luuletaja kohta Eestis tähelepanuväärne, ehkki mitte päris pretseedenditu saavutus. "Raipe" uus versioon Ain Kaalepilt *Vikerkaare* septembrinumbris on aga märk veel haruldasemast olukorrast: ehkki Baudelaire on juba "olemas", ei arvata siiski, et ta oleks "valmis".

Baudelaire'il on olnud eesti kirjandusruumis õnn kujuneda mõistatuslikuks embleemiks, mistõttu ta meie muidu tööjõunappuses vaevlevas tõlkepraktikas on ligi tõmmanud enneolematu hulga tõlkijaid. Seepärast ongi tema puhul võimalik see, mis tegelikult on tõlkekirjandusele põhimõtteliselt ja paratamatult omane (ja mida ei tohiks unustada ka siis, kui see reaalselt olude tõttu välja ei tule): tõlkijad pöörduvad üha uuesti algupärandi juurde tagasi, eri versioonid seavad seda uude

valgusse ning astuvad omavahel dialoogi. Ning mitte ainult omavahel, vaid ka teiste tekstidega oma uues kirjandusruumis, selle ruumiga üldse. Nende dialoogide kaudu saavad lugejad juurde ligipääsuteid ja liikumiskanaleid.

Põhimõtteliselt kirjutas Baudelaire muidugi 19. sajandil, prantsuse keeles, kontekstis, mida me eriti ei tunne, kui spetsiaalselt ei uuri. See Baudelaire, keda paljud Eestis tegelikult tunnevad, kõneleb aga hoopis Orase, Sanga, Laabani, Kaalepi, Õnnepalu või veel kellegi sõnadega ja mõnes hoopis teises olukorras, ilma et ta lugeja jaoks oleks kuidagi vähem Baudelaire. Kristiina Ross on meenutanud: "Kooliajal õppisin näiteks vaimustunult pähe Sanga tõlkes "Raipe". Pidasingi seda Baudelaire'iks."¹ Mina õppisin kooliajal pähe Baudelaire'i "Vampiiri", millele mu prantsuse keele oskus jõudis järele alles aastatega, ning sedamööda, kuidas mälu- se jäänud stroofid sõnavaralise ja grammatilise katte leidsid, muutus luuletuse kujundimaailm mitu korda märkimisväärselt, ja ma pidasin kõiki neid "Vampiire" järgemööda Baudelaire'iks. Ja ehkki kõik eestikeelsed "Raiped" juhtumisi libisevad rohkem või vähem mööda sellest, mida ma praegu Baudelaire'iks pean, kuuluvad

¹ K. R o s s, Kolm Baudelaire'i. *Sirp*, 19.01.2001, lk 14.

nad sellegipoolest kõik minu Baudelaire'i juurde. Autorid (mitte oma füüsilises, vaid diskursiivses olekus) ongi lugejate jaoks sellised mosaiiksed olevused.

Ka iga tõlge fikseerib momendi sellise lugejamosaiigi moodustumisest. Igaüks loob endale autorikujundi – luulelembede koolitüdrukud küllap lihtsamalt, vahetumalt ja implitsiitsemalt kui tõlkijad või kriitikud, kes enda loodu formuleerivad ja vaatamiseks välja panevad ning seeläbi muidugi ka teiste omi mõjutavad. “Uskumus, et Sanga tõlge ongi Baudelaire, polnud ju päris petlik,” arutleb Ross sealsamas edasi, ehkki pole enam lihtsalt luulelembede koolitüdruk, vaid tõlkija ja kriitik, kes teab, et need asjad on keerulisemad. Aga keerulisemad nüanssides, mis ei tühista seda, et Sanga “Raibe” on päriselt olnud mitme põlvkonna Baudelaire, nii nagu Aaviku “Raibe” oli sõjaeelsete eesti lugejate Baudelaire (ja saab näha, kelle “Raibe” jääb tulevaste eesti lugejate Baudelaire’iks). Ja ehkki ükski neist pole “seesama”, mis Baudelaire’i “Une Charogne”, ei peta tõlkijad meid oma “Raibeid” välja pakkudes ja lugejad ei pea häbenema, kui nad mõnda “Raibet” Baudelaire’iks peavad. Clive Scott hoiatab oma Baudelaire’i-tõlkimise kogemusi vaagides liiga kergekäelise võrdluse eest originaali ja tõlke vahel, nentides, et võib ju ka fotot tegelikkusega võrrelda, aga kahe ontoloogiliselt nii erineva asja puhul oleks sobimatu ütelda, et üks on parem kui teine. Foto on sama autentne kui tegelikkus, aga ta on midagi muud.² Aga see ei tähenda, et tegelikkusel ei või olla omadusi, mida inime-

ne hindab, aga mida ta fotodelt ei leia, ning samuti on tõlgetega. Mina ei tea, kelle “Raibe” on parem või halvem Baudelaire, aga seda küll, mis minu Baudelaire’i juures tähtis on ning kust see välja tuleb ja kust ei tule, ja milleks see kasulik võib olla, et ei tule. Ühe asjana on see kasulik selleks, et näha, kuidas lugejad peavadki Baudelaire’iks millegi poolest erinevaid asju ja sellest hoolimata me suudame omavahel ühest ja samast autorist rääkida.

Muuseas, “Raibe” (või raibe) Baudelaire’iks pidamine on läbi aegade eesti tõlgete varal sama hästi funktsioneerinud kui omal ajal prantsuskeelse originaali puhul. Just see tekst kipub avaldama kõige sügavat muljet nii Baudelaire’i loomingut enam-vähem vastu tahtmist õppima sunnitud kooliõpilastele, kes suudavad “Raibe” viidata ka siis, kui neil üldse midagi muud meelde ei tule, kui ka pedagoogidele endile. Veel hiljaaegu märkis kooliõpetaja Heiki Raudla Alli Lunteri “Maailmakirjanduse õpikut” arvustades: “Mulle meenus, kuidas üks Lunteri õpilane Jakobsoni koolis luges ligi 30 aastat tagasi luuleõhtul Baudelaire’i luuletust “Raibe” sedavõrd sugestiivselt, et kuulajail jooksid sipelgad mööda keha.”³ Mälestus aastakümneteks ja sama spontaanne mõtteseos kui näiteks 1925. aastal, mil pastor Voldemar Kuljus manitses Ado Jürgensteini kunsti- ja moraaliküsimuste vahel vahet tegema: “Kas Teie julgete näiteks Prantsuse lauliku “Raibe” (...) kohta öelda, et ta ebaesteetiline on? Teie segate moraali ja esteetika mõisteid. (...) Ent sümbolistlik “Raibe” ei ole ebamoraalne. Minule on tema

² C. S c o t t, *Translating Baudelaire*. Exeter, 2000, lk 250.

³ H. R a u d l a, Viljandis valmis maailmakirjanduse õpik. *Sakala*, 02.08.2003, lk 5.

surnute-püha jutlus. Piibli “ropu suu” tagant ei otsi Teie ometi roppe mõtteid, vaid piibel on Jumala sõna. Miks on teil muu kirjanduse suhtes isekriteerium?”⁴ Pastor Kuljus on Eestis üks esimesi ja üldse väheseid, kes (avalikult) mõista annab, et raibe kujundil võib mingi mõte olla, ehkki iseenesest ei tule seda mõtet, mille ta välja toob, ju kaugelt otsida. Claude Pichois viitab Euroopa kirjanduse ja kunsti pikkadele traditsioonidele – klassikalisele vaimu ja mateeriat vastandavale idealismile ning barokkuule *emento mori* motiivile⁵ –, millest Baudelaire’i luule lähtub palju sagedaminigi kui ainult “Raipes”. Ning kultuurilised traditsioonid pole kujunenud asja ees, teist taga, vaid rajanevad probleemidel, mis inimestele ja mitte ainult iseäralikele luuletajatele korda lähevad. Samal aastal, kui “Raibe” Eestisse jõudis, kirjutas Rilke “Malte Laurids Brigge ülestähendustes”: “Mäletad Sa Baudelaire’i uskumatut luuletust “Une charogne”? Võimalik, et mõistan seda nüüd. Tal oli õigus, välja arvatud viimane salm. Mida ta tegema pidi, kui see talle osaks sai? See oli tema ülesanne neis kohutavates, näiliselt üksnes eemaletõukavates asjades näha seda, mis on, mis ainsana on oluline kõiges olemasolevas.”⁶

“Raibet” sama uskumatuks pidanud eesti Baudelaire’i-lugejate hulgas on selgemat väljaütlemist leidnud veendumus, et kohutavate ja eemaletõukavate asjade hulgas ei

ole eriti midagi olulist. Õpetaja Kuljusele vastanud Karl August Hindrey irvitab üsna tigidalt:

*Seepärast usun ma, et ülesanne ei vääri
jõukulutust, ette tuua Baudelaire’i
ja tema raibet kui kunstilist varandust,
olguigi see poeem kui morbiidim õis
kõdunevast ajajärgust laitusetat töö,
mida ainult meister Baudelaire luua võis,
kui ta kõndis läbi oma tundmuste öö.*⁷

Suure algustähe ja jutumärkide kadumine sõna *raibe* puhul pole tähtsusetu. Hindrey samastab Baudelaire’i “tema raibega”: raiped on ropud, järelikult on ropp neist rääkida ja see, kes räägib, on üsna nõme inimene. Üsna sama meelt on Aleksander Antson oma Baudelaire’ile pühendatud epigrammis:

*Aed üleni õites ja sina magad!
Kuis kõikjale sa nõnda hiljud,
et astud aeda sügishilja
ja näed vaid koltund lehti
ning mädanema läinud vilju?
Metsas mornilt seisad ja raipes sorid.
Kus, vana skeptik, sa eile olid?
Nüüd mandumise mõttes norid!
Laip tänane – loom elav oli üleile.
Me sõpra, surma liiga koledaks
sa püüad teha meile.*⁸

⁴ V. K u l j u s, A. Jürgenstein ja õpetaja Kuljus. *Vaba Maa*, 17.10.1925, lk 5.

⁵ Vt Ch. B a u d e l a i r e, *Œuvres Complètes* I. Paris, 1975, lk 889.

⁶ R. M. R i l k e, Malte Laurids Brigge ülestähendused. Tlk T. Relve. *Loomingu Raamatukogu* 1989, nr 32–35, lk 39.

⁷ H o i a R o n k [= K.A. Hindrey], Õpetaja Kuljus ja Baudelaire. *Päevaleht*, 25.10.1925, lk 2.

⁸ A. A n t s o n, Üheksa epigrammi. *Varamu* 1937, nr 1, lk 89.

Antson näib küll natuke leebem ja näeb rehabiliteerimisvõimalusi, lahendusi, mis Baudelaire'i raibe küüsisst päästaksid, aga raibe aktsepteerimine jääb meie poeetilistes reaktsioonides palju hilisemasse aega, mil Peep Ilmeti Baudelaire'i-luuletus laseb aimata võimalust aktsepteerida ilu, sensuaalsuse, kaduvuse ja surma võrdset reaalsust, ehkki ikka küllalt harjumuspärasel väärtusskaalal:

*Hõrk kallim silitan su sametsooje rindu
ning meeles kummitab haud-külmalt*

hõnguv laip

*kui kaunidusest jäänud jäle roiskuv laip
siis mõtteis meenutan üht kuldset*

imelindu.⁹

Järjekindlus, millega laip lugejate meeles kummitab, on hämmastav. "Raibe" on salakaval luuletus – üks agressiivsemaid, aga ka üks klišeelikumaid kujundeid, mille kütke jäämise üle Paul Verlaine juba 19. sajandi lõpus nina kirtsutas¹⁰ ning mis vaheldumisi masendas ja muigama ajas ka Baudelaire'i ennast. 1859. aastal kirjutas ta oma sõbrale Nadarile: "Mul on raske taluda seda, et mind Raipevürstiks peetakse."¹¹ Nadari enese joonistatud karikatuurilgi vedeleb Baudelaire'i jalus raibe, rääkimata siis võõramate ja õelamate lugejate tõlgendustest. Raamatus "Baudelaire oma kaasaegsete ees" toob Claude Pichois pea-

tükis "Baudelaire-raibe" ära terve hulga pressis ilmunud torisemisi ja ilkumisi ning tsiteerib, kuidas Baudelaire vaimustusega kaasa elas inimestele, kes avastasid, et raipeluuletaja ise polegi päris jäle olevus: "Ühel päeval ütles üks naine mulle: "See on hämmastav, te olete täitsa korralik; mina mõtlesin, et te olete alati purjus ja haisete." Ta kõneles legendi põhjal."¹² See on provokaatori vaimustus kahekordsest saavutusest – inimeste õrritamisest ja šokeerimisest ning kujunenud ootuste petmisest pealekauba. Õrritada on lõbus, aga õrritaja võib sageli ise lõksu langeda: kui inimesi kollitada, ei ole ime, kui nad arvavad, et tegu ongi kolliga. See tegelikult heidutab Baudelaire'i. Hilisematest, lõpetamata jäänud Belgia-mälestustest võib näiteks lugeda, kuidas ta belglastele enda kohta uskumatuid jaburusi kokku rääkis ja seda kurjemaks sai, mida kergemini teda usuti. Ka "Raibe"-teemalistest märkustest aimub, et Baudelaire tahaks lugejat, kes oleks valmis ehmatusteks, aga kes ei laseks ennast lihtsameelselt ära kohutada. Tõepoolest, kui luuletaja provokatsioonile mitte järele anda või sellest üle saada, on "Kurja lilledes" raibest palju võimsamaid ja liigutavamaid kujundeid. Aga "Raipessegi" ei pea seepärast kergelt suhtuma – provotseerimine tähendab tõe rääkimist, kui tõe on skandaalne.¹³ "Raibe" on skandaalne, ja Baudelaire'il on "Raipega" tõsi taga.

⁹ P. Ilmet, Baudelaire. *Looming* 1983, nr 8, lk 1073.

¹⁰ P. Verlaine, Charles Baudelaire, avec Obsèques de Baudelaire et une lettre à Deschamps. La Rochelle, 1995 [1890], lk 5.

¹¹ Ch. Baudelaire, Correspondance I. Paris, 1973, lk 573.

¹² Baudelaire devant ses contemporains. Témoignages rassemblés et présentés par W.T. Bandy et Claude Pichois. Paris, 1957, lk 16.

¹³ J. Bore, Archéologie de la modernité. Paris, 1999, lk 213.

2.

“Iga loodud vorm, isegi inimese loodud, on surematu. Sest vorm on sõltumatu materiat ning mitte molekulid ei moodusta vormi,” kirjutas Baudelaire raamatus “Mu süda alasti”¹⁴, jätkates sellega refleksiooni, milles üheks vahepeatuses oli olnud ka “Raibe”. Vahepeatusel kõnelemine on ilmselt siiski eksitav, see loob kujutluse lineaarsusest, samas kui Baudelaire’i refleksioonid on refleksioonid sõna tõsisel mõttes: sisepeegeldused endas ja kummitavas teemas, alati varieeruvad, uue rakursi ja murdumisnurga otsingul, alati ka enesekohased, äratuntavad ja äratundvad.

“Raibe” tematiseeribki enesekohasust. *Rappelez-vous l’objet que nous vîmes*, nõuab luuletaja esmalt. Tegemist ei ole otsese, vahetu nägemisega, vaid projektsiooniga ajas. Me ei vaata asja, vaid seda, kuidas me seda vaatame. Seda sellepärast, et asjade tähendus, üldse nende olemine ei ole neis endis, vaid selles, et me neid vaatame. “On’s sel tähtsust, milline on reaalsus väljaspool mind, kui see on mul aidanud elada, tunda, et olen ja mis ma olen,” küsib Baudelaire proosapoeemis “Aknad”.¹⁵ Objektid on tähtsad sedavõrd, kuivõrd subjekt end nendesse projitseerib, nad eksisteerivad seeläbi, et subjekt end nendesse projitseerib, samas subjekt ise teostab end nendes projektsioonides. See, mis raiepega juhtub, näitab just niisugust peegelduste ringlust:

*Les formes s’effaçaient et n’étaient plus
qu’un rêve,
Une ébauche lente à venir,
Sur la toile oubliée, et que l’artiste achève
Seulement par le souvenir.*¹⁶

Asi ise kaob, ning tekib just selle kadumise kaudu : verbile *s’effacer* ‘kustuma’ sekundeerib verb *venir* ‘tulema’, kahaneemisprotsessi *n’être plus qu’un rêve* ‘olema veel ainult unenägu’ paralleeliks saab *achever* ‘lõpule viima, teostama’. Seda mõõda, kuidas tegelikkus tuhmub, ärkab looming, objektide maailm teeb ruumi subjektivele, läbi mälestuse filtri tekib molekulide mõttetuse asemele pikkamisi surematu vorm. See on kunsti ülesanne ja kunstniku identiteedi alus: kunstnik, muuhulgas luuletaja, on see, kes nii teeb, kes oma elu surematutes vormides realiseerib. Baudelaire’i looming on selle äratundmise üha uus sedastamine – vaimustunud ja meeleheitlik. Maailm, mis saab alguse pilgust peeglist – iseendasse, minevikku, mälestustesse, kujutlusse –, annab pealtnäha piiramatuid võimalusi. Molekulide suhtes muidugi – me ei ole kohustatud neid nägema etteantud liigenduses ja tähenduses, vaid võime aktualiseerida ootamatuid nägemusi, hoomata võimsaid holistlikke kokkukõlasid seal, kus igaüks neid ei aima, küündida kaugetesse sfääridesse. Pilk, mille me asjadele heidame, teeb nad uueks – kuni saabub äratundmine, et uus, mis meile vastu vaatab, ongi

¹⁴ Ch. Baudelaire, Œuvres complètes I, lk 705.

¹⁵ Ch. Baudelaire, Väikesed poemid proosas. Tlk. M. Under. Tallinn, 1991, lk 83.

¹⁶ Vormid kustuvad ning olid veel ainult unenägu, unustatud lõuendile aegamisi ilmuv viisand, mille kunstnik lõpetab üksnes mälestuse abil.

meie oma pilk. See on kuri ja valus äratundmine, sest seal ei ole enam tõsiseltvõetavat tagasiteed. Keda on inimesel süüdistada, kui maailm, kus ta kannatab, on tema enese projektsioon, ning kuidas mitte kannatada, kui inimene on sunnitud tühimiseni iseendaga tõtt vahtima?

Eestis leiab see probleem väljaitlemist alles 20. sajandi viimastes Baudelaire'i-lugemistes, sedagi napilt. "Kuri ei sünni ju ümberringi, vaid mu enese sees," ütleb Tõnu Õnnepalu Kaur Kenderile.¹⁷ Mitte et enesesse vangistatuse ängi ei leiaks eesti luulest. Leiaks isegi luulet, mis sellest kõneleb ja seda läbi näeb, ehkki võib-olla mitte Baudelaire'i halastamatu ratsionaalsuse ja järjekindlusega, milles tema eripära suuresti seisnebki. Aga eesti luule(tajate)l algusest peale lasunud kultuurilis-ühiskondlik vastutus ei ole kriitikale viimaste aegade ni andnud eriti aega ja tahtmist süveneda luuletajate võitluse olemusliku "kuristikuga, mis teeb kommunikatsiooni võimatuks",¹⁸ mis eraldab inimesi üksteisest ja maailmast, kuidas nad ka ei pingutaks, ning sulgeb nad iseenese lõksu. Johannes Aaviku veendumuse kohaselt ei ole arusaamatuses, mis Baudelaire'i järgi on maailma toimimise alus,¹⁹ midagi olemuslikku, vaid kui luuletaja väljendub segaselt, tal ei ole midagi üheselt mõistetavat ütelda, tema "sõnad ei vasta hästi mõttelle",²⁰ siis tuleb see puhtast laiskusest.²¹ Aavik vaevalt on eesti luulekriitika esindusfiguure, aga kuna just Aaviku innu-

kast tööst sai alguse eesti baudelaire'istika, on tema üsna Baudelaire'i-kauge luulekontseptsioon kaalumist väärt. Seda enam et veidi vähem naivistlik-radikaalselt väljendas ootusi luule vahetu suhte järele maailma ja lugejaga 20. sajandi alguse kriitika Eestis üldisemalt.

See ootus on kandunud ka "Raibe" tõlgetesse ja kommentaaridesse. Raibest pimestatud Hindrey ja Antson ei pööra oma repliikides tähelepanu tõsiasjale, et raibe vaatlemise hetk on luuletuses juba möödas. Ning arvestades konkreetset teksti ja Baudelaire'i suhet loodusega üldse, on üsna hooletu paigutada subjekt metsa, pealegi raipesse sorima, nagu seda teeb Antson. Baudelaire ei kahma raipeid kätte ega omasta neid materiaalsel ja füüsilisel moel. Sel juhul poleks luuletust raibest. Luuletus ise ütleb meile, et kunst saab võimalikuks sel hetkel, kui objekt kunstniku ees hajub ning siirdub mälestuste ja unistuste valda. Armastus laguneb, elusolendid surevad, raiped kaovad. Nõnda hakkab neist kostma muusikat, olend muutub luuleks ning poeet saab kätte oma armastuse vormi ja jumaliku olemuse. Baudelaire ei kaebagi, et jäi hiljaks üleile veel elusat looma nägema, ega püüa ka surma koledaks muuta, vastupidi – mida enam raibe sureb, seda kaunimaks ta muutub. Raibe surm on surm, milles leitakse tõepoolest seda uut, mille otsingule kipub "Kurja lillede" finaali. "Raibe" on luuletus muutumisest ja teisenemisest.

¹⁷ K. K e n d e r, T. Õ n n e p a l u, Hävitus toob uue elu. *Postimees* (Arter), 29.12.2000, lk 7.

¹⁸ Ch. B a u d e l a i r e, *Œuvres complètes* I, lk 696.

¹⁹ Sealsamas, lk 704.

²⁰ J. A a v i k, Puudused uuemas eesti luules. *Eesti Kirjandus* 1922, nr 1, lk 5.

²¹ Sealsamas, nr 2, lk 44.

Aaviku tõlke ning sellele järgnenud pirtsakate reaktsioonide kaudu hakkab raibe aga stagneeruma. Objekt muutub üha lähedasemaks Baudelaire'i subjekti kujundile ning hakkab esindama lausa luuletajat ennast. Kaob ära aja- ja ruumidistants, mis võimaldaks liikumist, ning tekib püsiv staatiline kooslus Baudelaire'i ja raibe vahel. Ei minda päris nii kaugele, et ütelda, et Baudelaire ongi raibe, aga palju ei puudu. Ometi lõimub Baudelaire üha enam eesti kirjandustraditsiooniga, kriitikute kimbatuse ja ebasoodsate olude kiuste. Kimbatusse ajas kriitikatraditsioon ennast vähehaaval ise, juba päris algusest peale. Baudelaire'i 1905. aastal Eestis esimest korda tutvustanud Aavik seadis luuletajale otsustavalt külge "dekadentismuse" sildi, mille ees ta ise suurt nõutust tundis (nt samas albumis, kus 1909. aastal ilmus "Raibe", andis Aavik selgesti mõista, et dekadentlik luule ei ole enam tema maitse: jutustuses "Ruth", mille nimitegelast võiks mõneti pidada Aaviku vaimseks *alter ego*'ks, kirjeldab ta kangelanna raamatukogu, kus valitseb 19. sajandi realistlik proosa²²). Bernard Sööt selgitas "Raibe" varal juba vaat et tervet dekadent-siluulet: "Tähtsale kohale saab nn. inetuse-ilu harrastus (näit. Baudelaire'i "Raibe"), meelsasti tõstetakse esile vastikuid elunähtusi ning osutatakse jõhkruks."²³ Söödi sei-

sukoht on, et see väljendab dekadentide eluvõõrust. 1930. aastate keskpaigast oli Baudelaire'ist kujunenud selgepiiriline embleem, aga ühtlasi selgepiiriline märklaud kõigi moralistlike ja elutõejanuliste manitsuste jaoks. Isegi sõbralikust allikast (nt Baudelaire'i mõjualuseks nimetatud ja ennast ise nimetanud Heiti Talvikult²⁴) tulnud märkused annavad mõista, et inimese küpsedes ja aru pähe tulles läheb Baudelaire'i-huvi üle. Ühena vähestest ei häbene sellist huvi Mihkel Kampmaa, kes leiab "Kurja lilledes" mahedat, rõhuvrasket ja unelevat ilu ning "lökendavat vaimukust ja haruldasi omapäraseid pilte" neiski tekstides, mis on "saadanlikud" ning meelemürkidest mõjutatud.²⁵ Poeetika poole pöördudes näitab Kampmaa üht võimalikku teed Baudelaire'i sisulisest skandaalsusest üle saamiseks. Paraku süvendab see ühtlasi juba niigi kriitikas idanenud kalduvust teda ja tema kaasaegseid-järelkäijaid puhtalt vormitaiduriteks pidada.

Pärast Teist maailmasõda, stalinistlikul ajajärgul, maksis selline alternatiiv omakorda kätte. Dekadendid ja kunstiväliste taotlusteta autorid sattusid põlu alla, taas eetsas Baudelaire'iga, keda kusagil totalitaarsetes režiimides pole sallitud.²⁶ Dekadendid osutusid hitlerluse käsilasteks ja kaasaegseteks; dekadents ja formalism kapitalismi ideoloogide aretustöö viljaks, mille eesmärk

²² J. R a n d v e r e [= J. Aavik], Ruth. Rmt-s: Noor-Eesti III. Tartu, 1909, lk 55.

²³ B. S ö ö t, Stilistika ja poeetika koolidele. Tartu, 1935, lk 54.

²⁴ Vt nt Talviku vestlust A. Kaelasega ("Dekadendist klassikalise luule pooldajaks"), *Vaba Maa*, 25.03.1936, lk 8.

²⁵ M. K a m p m a a, Eesti kirjandusloo peajooned. Neljas jagu. Tartu, 1936, lk 28.

²⁶ Baudelaire'i käekäigust stalinistlikul Venemaal vt nt: A. W a n n e r, Baudelaire in Russia. Gainesville, 1996; natslikul Saksamaal: T. K e c k, Der deutsche Baudelaire, I. Heidelberg, 1991. Palju pole tegelikult rääkida kummalgi – neil perioodidel Baudelaire'ist ei kirjutatud ja tema teoseid ei avaldatud.

inimesi eksitada – arvutute raevunud rünnakute seas, mis materdasid üldjoontes kogu sõjajärgset kirjandus- ja tõlkepärandit (nooreestlastest said stalinistliku kriitika silmis kardetud esiformalistid, -dekadendid ja -natsionalistid – häirimatu paradoks, mis väärilis omaette harutamist), leidub otsesid torkeid ka “Raibe” ja Baudelaire’i-traditsiooni aadressil. “Viirastuslikud hauameeleolud, söestunud laip, kraaviporis külmunud joomar – sellest “laulab” Ain Kaalep, dekadent taskuväljaandes (...) Jõuetult põrnitsedes täisverelist ja päikeseküllast nõukogulikku elu matkib Ain Kaalep E. T. Hoffmanni, Ch. Baudelaire’i ja J. K. Huysmans’i salongidekadentsi, püüdes muuta luulet oma armetu isiksuse seegiks,” kirjutavad Tallinna Polütehnilise Instituudi õpilased tigesas arvustuses noorsoo seas ringelnud Kaalepi käsikirjade kohta (või igatahes kirjutavad nad tigesdale arvustusele alla).²⁷ Hindrey omaaegse mitte palju südamlikuma või sisukama ilukumise ning Baudelaire’ist juba kaugemale jäävate eestiaegsete kirjandustülide valguses ei saa ütelda, nagu oleks sellises retoorikas või sõnumis midagi täiesti enneolematut – peale selle, et Hindrey ajas oletatavasti omaenda valitud poliitikat ning neid, kes temaga nõus ei olnud, ei ähvardanud ohtlikud repressioonid. Ja selles on suur vahe.

Kuid Baudelaire’i seisukohalt ei ole see vahe väga suur. Baudelaire võeti paradoksaalsel kombel omaks autorina, kelle aksepteerimisega oli algusest peale raskusi. Sa-

masugusest “salongidekadendist” Huysmans’ist, kellega Aavik samuti inimesi kohutas, jäi üksnes ebamäärane kuuldus ja maine, Baudelaire aga kogus aina tuntust ja tähtsust. Vastuvõetava tõlgenduse leidmisega olid kriitikud enne sõda sama hädas kui pärast. Mõneti oli nõukogude ajal lihtsamgi – lubatud mudelid olid teada ning sedamööda, kuidas õpiti neid rakendama, sai “kadunud” kirjanikke tagasi kaanonisse aidata. Nii saab 1960. aastatel Baudelaire’ist lausa revolutsioonäär. Dekadentide, uusromantikute ja formalistide ekslikele vaadetele leitakse vabandus nende raske olukorra näol kapitalismi painavates tingimustes.²⁸ Baudelaire’i omaaegne eluvõõrus asendub omaaegse elutruudusega. “See pole enam romantikute ilutsev inetus – see on tõeline naturalistlik inetus, mille ta luulesse tõi,” kirjutab Ott Ojamaa.²⁹ Tä ei ole esimene, ehkki on küllap üks diskreetsemaid (rääkides siiski *naturalistlikust* inetusest, mitte lausa naturalismist), kes Baudelaire’i naturalistiks peab – luuletajat, keda tema ajastus loksama löönud positivism tülgastas ja kelle loominguga lähtepunktiks on veendumus, et maailm ei liigendu aprioorsete objektide, vaid nende käsitlemise põhjal.

Nii nagu Baudelaire õpetas nägema, et luule ei ole valmis repertuaar, vaid protsess, mis võib siirduda ka traditsiooniliselt “epa-poetistidele” aladele, õpetas ka Zola arusaama, et kirjandus on teatud meetodi rakendamine. Kõnealused meetodid ja prot-

²⁷ Tallinna Polütehnilise Instituudi Ettevalmistusosakonna õpilased [19 allkirja], Kosmopoliit taskuväljaandes. *Noorte Hää*, 30.07.1949, lk 2. (Taastr: *Vikerkaar* 1987, nr 10, lk 91–93.)

²⁸ K. L e h t, O. O j a m a a, Väliskirjandus. Õpik keskkoolile. Tallinn, 1965, lk 222–223.

²⁹ Sealsamas.

sessid on aga põhimõtteliselt erinevad – kui Zola kirjutas romaani, läks ta kõigepealt ja kuulas, kuidas lihunikud kõnelevad, või proovis järele, kuidas on raudteel sõita, analüüsis õpitut ning projitseeris tulemuse teosesse. Baudelaire asetab raibe endast ja lugejast sihilikult nii kaugele ja nii mitme filtri taha, et seal ei olegi midagi analüüsida, vaid tööle peab asuma sünn(es)teetiline kujutlusvõime, mille abil igatüki loob oma raibe. Naturalismis, positivistliku poeetika üliras edasiarenduses, on kinnisideeks asjade teadmine, tundmaõppimine, kindlaksmääramine, ning naturaliste innustanud ideede mõjul osutuvadki asjad nende jaoks kindlaksmääratuks ja deterministlikuks: see, kust me tuleme, otsustab, mis meist saab, väljapääsu ei ole. Baudelaire'il veel on – “Raibes” igatahes. Või täpsemini, lõks on mujal ja “Raibes” ei tule see veel välja. Eksisteerib küll teatav üldine materiaalne paratamatus: tekivad raiped ja need lagunevad. Aga see, mis tegelikult tähtis on, ei sõltu mateeriast isegi selles üldises mõttes (rääkimata üksikasjalikust geneetilisest ja sotsiaalsest determinismist), vaid toimub inimese vaimus, teadvuses, kunstis. Mateeriat ei saa me isegi suurt midagi teada – mis elukaga on tegemist, selgub väga ligilähedast: raibe on olnud selgroogne olemus, kellel on jalad, aga positivistliku teadmise preentsiooniga autor poleks niisugust umbmäärasust endale kindlasti lubanud. Baudelaire mitte ainult ei luba, vaid teeb meelega, sest ta on antinaturalistlik sõna tõsisel mõttes –

selle vastu, mis on naturaalne, vahetu ja iseenesest siginev. Baudelaire'i inimene on kultuuriolend, kujutlusvõime, refleksiooni ja moraali subjekt. Kui tal ei ole väljapääsu, siis sellepärast.

Kui autor ei ütle meile sedagi, mis olevuse raibest käib jutt, on naturalismist kõnelemine niisiis üsna hooletu. Ei ole ükskõik, kuidas kirjanik oma objektidele läheneb. Aaviku veendumused liikusid vastassuunas: “Ei ole ükskõik, mis ainet kunstteoses käsitletakse,” ütleb ta eesti luule hädasid vaagides kategooriliselt. “Muude tingimuste ühesugused olles on kõrgem ja väärtuslikum see teos, mille aine juba niisugusena on peenem ja ülevam.”³⁰ Selle taustal võiks küsida, miks Aavik “Raibe” levitamise nimel eesti lugejaskonna seas vaeva nägi, kui see ilmselt polnud tema lemmikluuletus, vaid tema äranägemise järgi noorele eesti kirjandusele üsna kahtlase väärtusega tekst? Näiteks Stefan George jättis “Raibe” ja veel mitu agressiivsete või erootiliste kujunditega rabavat teksti (millest mitmed on Eestis tähelepanuväärselt menukad olnud) oma 1891. aastal ilmunud saksakeelsetest “Kurja lillede” versioonist välja. George Baudelaire on üldse palju abstraktsem, platoonilisem ja pretiossem kui algupärane, Georgele ei meeldinud dekadent, vaid sümbolist.³¹

Nägime, et ka Aavikule ei meeldinud eriti dekadent. “Raibe” tõlkes liigub Aavik aga Georgega võrreldes täpselt vastassuunas: suurema konkreetse, materiaalse, rameduse poole. Hakatuseks jätab ta, sellele

³⁰ J. Aavik, Puudused uuemas eesti luules. *Eesti Kirjandus* 1922, nr 2, lk 54.

³¹ L. Furst, Stefan George's "Die Blumen des Bösen": a problem of translation. *Revue de Littérature comparée*, 2, avril-juin, 1974, lk 206–211.

kuidagi osutamata, luuletusest välja kaks stroofi, kolmanda ja kaheksanda. Need kärped kõrvaldavad kaks võtmemomenti, mis seovad seda luuletust Baudelaire'i ühe põhiteemaga: loomingulise motivatsiooni leidmisega kadumisest, mälestusest, sünesteetilistest vastavustest ning üleminekutest tajutava ja kujuteldava maailma vahel. Järele jääb raibe kirjeldus, mis isenesest on ka tublisti jubedam kui originaalis. *Objekt*, mida subjekt Baudelaire'i tekstis on näinud, muutub *pahaks saatuseks*, on *haisev* ja *jäletu*, toob kuuldavale *õudset* muusikat. Baudelaire'i liikumatu ja passiivne objekt muutub aktiivseks, ta *pakub õudset vaatust* ning *a'ab* jalgu õhku. Raibe on agressiivne. Milleks aga maalida kurja dekadentlikku tonti, kui endalgi selle ees hirm peale tuleb? Aavik on korduvalt rõhutanud ühte omadust dekadentsikirjanduses, mis teda tõesti vastupandamatult võlus ning paljutki vabandas – dekadentide panust keele uuendamisse. Keeleuuenduse nimel oli Aavik valmis igasugusteks mööndusteks ja radikaalseteks sammudeks, mis jahmatasid teinekord teisi nooreestlasigi. Geniaalse propagandistina oskas ta täpselt kalkuleerida inimeste ehmatamise funktsiooni ja mõjuulatust ning valida sobivat materjali.³² “Hirmu ja õuduse juttudele” sekundeerib Noor-Eesti publikatsioonide elitaarsemas kontekstis “Raibe” näol hirmu ja õuduse luule.

Võimas autorifiguur, mis sellest võrsus,

jäi Baudelaire'i retseptiooni kauaks sügavalt mõjutama ning püsis kanoonilisena meie kirjandusruumis vaatamata sellele, et tekitas kriitika silmis kõiki tüüpilisi probleeme, milletaolised on iseloomustanud mitmeid Eestile lähedasi või meie omaga sarnanevaid kultuuriruumi. Ungaris näiteks loeti Baudelaire'i esialgu rahvusliku ja moraalse ideoloogia valguses ning kriitika nägi temas kuni 1920. aastateni taunimisväärtset “dekadenti” ja “immooraalset” luuletajat.³³ 19. sajandi Venemaal konkureeris Andrejevski ja Merežkovski konstrueeritud dekadentlik kuvand Jakubovitši sotsiaalselt tõlgendatud Baudelaire'iga tekstivaliku ja poeetika tasandilgi,³⁴ kusjuures mõlemast on peegeldusi eesti varases baudelaire'istikas, ehkki mässav Baudelaire (“Aabel ja Kain” näiteks ilmus esimest korda 1917. aastal ühes töölislehes üsna tendentslikus muganduses) jäi dekadendi varju. Ideoloogilised ja poeetilised konfliktid, mis Euroopas kuhjasid sellal juba arvutult tõlke(valiku)id ja kriitikat, elati meie tagasihoidlikumate ressursidega kultuuriruumis läbi isiklikumal ja implitsiitsemal tasandil. Aavik, kes nagu suurem osa eesti asja ajavaid intellektuaale oli sunnitud korraga ajama mitut erinevat “asja”, oli arusaadavalt kimbatuses. Modernse luule kriitikuna palju tõsiseltvõetavam Semper ei paista ennast palju mugavamalt tundvat. “Baudelaire raius oma spliini marmorisse

³² Vt P. E r e l t, Propaganda osatähtsusest Johannes Aaviku keeleuuenduse edus. Rmt-s: EÜS Veljesto 1920–1995. VIII koguteos. Tallinn, 1995.

³³ I. F o d o r, Baudelaire en Hongrie. Rmt-s: Études baudelairiennes II. Neuchâtel, 1971, lk 147–148.

³⁴ A. W a n n e r, Baudelaire in Russia.

ja see jättis mind külmaks,” meenutab ta oma üliõpilasaegade lugemisi.³⁵ 1925. aastal tõi just Semper Baudelaire’i tagasi kõige prestiižsemasse avaldamiskonteksti ning tema tõlkevalimik *Loomingus* sisaldab muu hulgas ka “Ilu”, mis keskendub ühele marmorisseraiutumale kujundile “Kurja lilledes” (“Ma ilus nagu kivist unelm ebamine...”).

See ehk ongi olnud üks Baudelaire’i funktsioone eesti kirjanduses: haarates kinni mõnest julgustavast motiivist, püüdes meie luuletajad-tõlkijad (Baudelaire’i tõlkinute nimekirj on pikk ja aukartustäratav) tema tekstide kaudu poeetilisse maailma, mida päriselt omaks võtta ei sõandata või ei suudeta. Aga eemale tõrjuda seda ka ei saa, osalt veetluse ja väljakutse tõttu, mis selles maailmas peitub (meenutagem näiteks Ain Kaalepi luuletust “Charles Baudelaire’i lugedes”, mis sõnastab selle pinevuse, mida Baudelaire 20. sajandi eesti lugejates ilmselt äratas³⁶), osalt seetõttu, et Baudelaire on niisama hästi kui eesti kirjanduse kohustuslik osa.³⁷ Vist isegi mitte lihtsalt klassik, vaid iseenesestmõistetavalt skandaalne klassik, ametlik “võõras”. On ju üks krestomaatilisemaid Baudelaire’i tekstegi Eestis veel enne “Raiet” tõlgitud proosapoeem “Võõras”, mis seab lugeja vastamisi igasugustest inimlikest ja maistest suhetest väljunud poeedikujuga, inimesega, kes armastab üksnes

kaugeid pilvi. Vestluskaaslane luuletuses esitab talle tollase eesti lugeja jaoks küllap üsna südamelähedasi küsimusi: mida armastab see, kel pole ei perekonda, naist ega kodumaad? “Võõras” avab seega eesti Baudelaire’i-traditsiooni sümboolse dialoogiga uudishimuliku lugeja ja kummalise luuletaja vahel. Meenutagem, et võõras ise peab teksti lõpus vastuse andma, see ei kuulu tema vestluskaaslase repertuaari, kelle kujutusvõime on üsna otsakorral.

3.

“Raipe” tõlgetestki on näha, et baudelaire’lik armastus tuleb kuidagi “kodustada”, et seda mõista. Viimases stroofis väljendub selles küsimuses muidu üksteisest ajas ja poeetikas üsna kaugel seisvate tõlkijate vahel märkimisväärne üksmeelsus. Aaviku finaalist aimub veel 19. sajandi eesti luule poeetikat:

*Kuid siis, mu iludus! kui tunned haua vilu,
siis hüüa ussil' võidukast':
et minus alal jääb vorm jumalik ja ilu
mu mädanenud armsamast.*

Sanga ja Kaalepi Baudelaire kõneleb väljapeetud uusromantikuna:

*Siis, oh mu kaunitar, sa ütle ussidele
seal all, kus hõiskab hukk ja hääd*

³⁵ J. S e m p e r, Teosed, XII. Mälestused. Tallinn, 1978, lk 178.

³⁶ Selle mitmeid kordi, sh eri versioonides avaldatud teksti (esimest korda *Loomingus* 1957, nr 6) võib kõige hõlpsamini leida A. Kaalepi “Klaasmaastikest” ja Baudelaire’i kogu “Väikesed poemid proosas” uustrükkidest.

³⁷ Baudelaire’i eesti klassikuks kujunemise kohta vt H. K r u l l, Suurlinnade pikk vari. *Vikerkaar* 2000, nr 10.

*et sinu kaduv kest, su kuju õrn ja hele
mu armastuses kestma jääb.*

ja:

*Ja, oo mu kaunitar, kui vagel tuleb maitsma
teie suud, teilt kuuleb ta ehk,
et üllast armastust jäin mina kindlalt kaitsma,
kui sest saigi vaid põrm ja pehk.*

Avavik jääb väliste objektide tasandile, Sang laseb armastusel kesta üle haa, Kaa-
lep möönab, et armastusest võib saada küll
põrm ja pehk, aga poeet jääb seda sellegi-
poolest *kindlalt kaitsma*. Sellist poeeti voi-
me veel küllalt hõlpsasti mõista. Olgu arm-
sam kas või lagunemisele määratud, pingu-
tused tema jäädvustamise või armastuse alal-
hoidmise nimel ilmutavad subjekti pööratust
väljapoole. Baudelaire'i tekst pöördub aga
lõpuks tagasi iseendasse, kust ta ka alustas.
See, mis peaks põlistuma veel isegi tütarlap-
se surmas, on tõsiasi, et poeet on oma loo-
mingulises jõus saanud võitu materia ja ise-
gi tunnete kaduvusest. Baudelaire'i gramma-
tika järgi kuuluvad vaglad tulevikku (*qui
vous mangera*, 'kes teid sööb', lihttulevik),
seega armsam ei ole veel mädanenud. Luu-
letaja lubadus armastuse vormi ja olemuse
alalhoidmisest ei ole aga tulevikku suunatud
(*j'ai gardé la forme et l'essence divine de mes
amours décomposés*, 'ma olen hoidnud
alles vormi ja jumaliku olemuse oma lagu-
nenud armastusest'), see on niisama hästi
kui juba tehtud – aga objekt, *lagunud armas-
tus* (Önnepalu), on seega juba olemas sel-
le lausungi hetkel, mille luuletus moodustab.
"Raibe" ei ole mõni lugu, mida Baudelaire
pajatab, või niisama mõlgutus, vaid konk-
reetne, teisele suunatud kõneakt – käsk,

millel on kaasas põhjalik kommentaar.
Rappelez-vous!, "Tuletage meelde!" käsib
luuletaja esimese stroofi alguses, ning jätkab
viimase stroofi alguses: *Alors, ... dites à la
vermine!* – "Siis ... ütelte vakladele!"

"Raibe" on seega algusest lõpuni teise
allutamise akt, küllalt sadistlik käitumine:
luuletaja projitseerib oma vestluskaaslase,
temalt midagi küsimata, tagasi raibe juurde,
mis tütarlapsel varem juba niigi peapööri-
tust tekitas, sunnib teda raibet vaatama,
meelde tuletama, sellega identifitseeruma
ning selle nimel kõnelema. Baudelaire'i
tekst algab ja lõpeb teisele inimesele suuna-
tud nõudmisega. Eestikeelsed tekstid kõhk-
levad, küsivad, kaotavad vähemalt hüüumär-
ke, arvestavad teist otsekui ehtsa partnerina,
muretsevad tema pärast. Baudelaire tungib
teisele kallale. Õieti ei olegi teisel – luule-
tuse objektidel ja "tegelastel" – mingit au-
tonoomset eksistentsi, see, mis neid konk-
retiseerib, on poeetilise subjekti tegevus: see,
et ta nendega suhestub ning seda väljendab.

Ka igasugune tegelik lagunemine toimub
subjektis endas. Seepärast ongi see, mis
tegelikult laguneb, armastus. Raibe ja tütar-
laps kui subjekti suhtes välised ja põhimõt-
teliselt kõrvalised asjad on lihtsalt etteval-
mistavad paralleelid. Subjekt on leidnud
mehhanismi, mis paneb tema poeetilise
maailma tööle. Selle jaoks on tal tarvis pro-
jektsiooni teisest, aga tal ei ole vähimatki
kavatsust ennast tõsimeeli teise teenistusse
rakendada ning tema surematuse eest hoo-
litseda. "Kuna Baudelaire'i mõte liidab
surma teoga, milleks on kunst, saab mo-
dernne poeedist armastaja teha üksnes nal-
janumbri vanamoodsast lubadusest jagada
surematust," arutleb Cynthia Grant Tucker,
vastandades Baudelaire'i petrarkistlikule

traditsioonile, mis poetiliste rollidega mängimisest arenes kahtluse suunas, et luule ei suuda vääriliselt kujutada elavat inimest. Baudelaire'iga on vastupidi: poetilised rollid ongi tema jaoks reaalsus.³⁸ See ei ole üksnes äraspidiste objektidega luulemaailm, vaid üks hoopis uus luulemaailm. Prantsuse romantism on sellele pärandanud teadmise, et "mina" on ainus reaalsus, mis loeb, ning see on arenenud äratundmiseks, et see on ainus reaalsus, milleni inimene küündib. Oma vägevust (ja hiljem paratamatust) tajudes manab subjekt endale esile partnereid, kõnetab nende kaudu iseennast ning piinab neid sellega. Elu iroonia kättemaks tuleb aga õige pea seeläbi, et iseendast projitseeritud teisele tekitatud kannatus on subjekti enese kannatus. "Kirjutamine ei ole ainult enesehävitus, see on üldse hävitus. Ise hävid protsessi käigus. (...) Hävituse pinnalt ainult kasvab midagi," arutles Baudelaire'i uusim tõlkija Tõnu Önnepalu pärast oma "Kurja õite" ilmumist.³⁹ Baudelaire'i esimene tõlkija Johannes Aavik deklareeris omal ajal hoopis muud: "Ometi üks asi on kõrgem ja tähtsam kui kunst: *elu ise*. (...) Kaob elu, kaob ka kunst."⁴⁰ Sada aastat Baudelaire'i-lugemist on meid toonud renessanslikust luulemaailmast modernistlikku või igatahes sellele lähemale.

Mõnes mõttes kahtlane saavutus: kui Baudelaire'i kaua aega mõistetamatu maailm nüüd meie lugejate ees järjest rohkem avaneb, muutuvad ka selle ohud palju reaalse-

maks. Baudelaire'i poeetiline maailm on maailm, kus inimene on iseendas lõksus, ehkki püüab kasutada igasuguseid kavalusi, et sealt vabaneda ja edasi liikuda. "Raibe" näitab osa võimalikest liikumise viisidest: mälu ja kunsti filtri abil armastusest edasi selle jumaliku vormi ja olemuse suunas; teise (niihästi tekstis figureeriva naise kui ka lugeja) ründamise kaudu mingisugusegi inimliku kontakti suunas. "Raibe" on optimistlik luuletus, seal ei saa täis see ring, milleks Baudelaire'i liikumised alati osutuvad. "Raipes" lahendused veel toimivad, loominguline akt saab teoks ja see on hea. "Kurja lillede" teekonna edenedes tuleb ilmsiks, et seegi on igati üks enesepettus.

Ligi sada aastat on Baudelaire kerget kõhedust tekitanud, publikul sipelgaid mööda selga jooksma pannud, oleme elanud poetilises traditsioonis, milles "Raibe" esines hirmu ja õuduse luuletusena. Aimuma hakkav valmidus näha selles lootuse ja vapruste luuletust on küllap üks märke sellest, et meie oma kirjandusestki on juba mõnda aega saamas midagi uut ja teistsugust.

*Lecteur paisible et bucolique,
Sobre et naïf homme de bien,
Jette ce livre saturnien,
Orgiaque et mélancolique.*

(...)

³⁸ C. Grant Tucker, Pétrarchisant sur l'horrible: A Renaissance Tradition and Baudelaire's Grotesque. *The French Review*, Vol. XLVIII, No 5, April 1975, lk 894–896.

³⁹ K. Kender, T. Önnepalu, Hävitus toob uue elu.

⁴⁰ J. Aavik, Puudused uuemas eesti luules. *Eesti Kirjandus* 1922, nr 3, lk 87.

*Mais si, sans se laisser charmer,
Ton œil sait plonger dans les gouffres,
Lis-moi, pour apprendre à m'aimer ;*

*Âme curieuse qui souffres
Et vas cherchant ton paradis,
Plains-moi ! ... Sinon, je te maudis !⁴¹*

kirjutas Baudelaire “Kurja lillede” kohta hoiatuseks, otsekui mõteldes Aaviku, Hindrey, Antsoni ja paljude teiste peale, kes adressaadina esitatud lugejafiguuriga

suurepäraselt sobituvad. Kui aastakümnete pikkusest Baudelaire'i poole piilumisest ongi silm nüüd kuristikuga harjunud, kõhedusest ja ninakirtsutamisest saanud tõsine kiindumus ja kaastunne, mis siis edasi saab? Tulebki läbida kogu baudelaire'lik teekond kannatuste uurimisel ja paradiisi otsingul või oleme meie, sedapuhku ise “hiljunutena”, üleilse modernsuse vastu täna paremini relvastatud kui Baudelaire kunagi selle künnisel?

---

⁴¹ M. Väljataga tõlkes (*Vikerkaar* 2000, nr 11–12): “Pastoraalne, naiivsepoolne / heauskne mees, sa viska peost / see raamat – asjata loed teost, / mis ihar, morn ja melanhoolne. /.../ Kui aga pilk sul kuristikku / ei pelga, loe! – Ehk õpid veel / mind armastama ajapikku. // Hing, keda paradiisiteel / on läbi kannatuste veetud, / mind haletse .... või ole neetud.”

JAAN ROSS

TÄHELEPANEKUID KLAVERIMÄNGIJATE ELUST

Värsket 2004. aasta Nobeli kirjandusauhinna laureaati austerlannat Elfriede Jelinekki muusikaga seostamata jätta on raske või õigupoolest võimatu. Kõigepealt viitab sellele sõnastus, millega Rootsi akadeemia põhjendab tänavuse kirjanduspreemia andmist just Jelinekile – Nobeli komisjoni arvates avaldub Jelineki romaanides ja näidendites “häälte ning nendega kontrapunkteerivate vastuhäälte muusikaline voog, mis ebahariliku keelelise järjekindlusega juhib tähelepanu ühiskondlike klišeede absurdusele ning nende ahistavale võimule [inimeste üle]”.¹ Kuigi muusika ja kirjandus on mõlemad ajas kulgevad ehk protsessuaalsed kunstiliigid, eristab neid teineteisest üks oluline tunnus: kui kirjanduses on raske või ka võimatu ühel ja samal ajal kujutada paralleelselt aset leidvaid eri tegevusi, siis muusikas on see võimalik. Näiteks Mozarti ooperi “Figaro pulm” kuulsa ansamblistseenide kohta, kus korraga võib üles astuda kuus lauljat, kelle partiid ei erine üksteisest mitte ainult muusikaliselt, vaid ka teksti poolest (mis lihtsamalt öeldes tähendab,

et iga partner ansamblis “ajab tegelikult oma asja”), on saksa muusikateadlane Ernst Krause kirjutanud: “[Ooperi] mõlemat finaali iseloomustavad esmajoones elegantsus, vaimukus ja tempo. (...) Võib täheldada, kuidas iga osatäitja ansamblis säilitab talle eriomase karakteri. Ja tõesti – kuivõrd vähesed heliloojad pärast Mozartit on suutnud suurtes ansamblites jõuda üksikute karakterite nii üksiasjalise individualiseerituseni!”²

Niisiis näib, et Nobeli komisjon on tahtnud öelda, nagu sarnaneksid Jelineki kirjanduslikud tekstid oma struktuuri poolest muusikateostega. Kuidas sellest mõttest tuleks aru saada? Üks tõlgendusvõimalus võiks lähtuda hüpoteesist, et kirjanik ühendab oma tekstides seni ühendamatuks peetud süžeelisi ja võib-olla ka keelelisi kihistusi. Tunnistan, et viimaseid pole ma paraku võimeline adekvaatselt hindama oma ebapiisava saksa keele oskuse tõttu, ent kui püüda keskenduda esimestele, siis näib, et näiteks “Klaveriõpetaja”³ (1983) mõju lugejale või vaatajale võiks paljuski seletada üksteisest teravalt

¹ A. R i d i n g, Austrian Writer of Sex, Violence and Politics Wins Nobel. *The New York Times*, 08.10.2004.

² E. K r a u s e, Opera von A-Z. Ein Opernführer. Leipzig, 1976, lk 294.

³ Tõlgin siin pealkirja “Die Klavierspielerin” “Klaveriõpetajaks”, sest tänu romaani ainetel valminud filmile on see Eestis juba mõnevõrra kodunenud. Sama tõlkemalli – “The Piano

erineva ühiskondliku staatusega käitumis-
mallide, tegevuskohtade jm julge kõrvuta-
misega romaani tekstis. Inimeste peas
keerlevatest mõtetest rääkimata (mis kü-
sivad prestiižist vähem). Süvamuusika-
harrastust on Lääne kultuuris vähemalt
viimase paari sajandi jooksul peetud üsna-
gi auväärseks ja esmajoones ülemkihtidele
sobivaks tegevuseks.⁴ “Klaveriõpetaja”
peategelane, Viini konservatooriumi pro-
fessor Erika Kohut ühendab professionaal-
se süvamuusikaga tegelemise vabalt ja
sundimatult seksuaalsete perverssustega:
ta vaatab pornofilme, nuusutab ilmse nau-
dinguga tundmatute meeste spermat, har-
rastab enesevigastamist, unistab sado-
masohhistlikust seksist, kuid ka tema
käitumises õpilastega võib kohati tabada
sadistlikke motiive. Ning kui professor
Kohuti seksuaalseid eelistusi tänapäeva
Lääne ühiskond üldiselt lubab pidada
tema isiklikuks asjaks ja erinevalt varase-
matest ühiskondadest ei represseeri teda,
siis omaene õpilasele kehavigastuse te-
kitamine, mille Erika armukadedushoos
sooritab, kvalifitseeritaks ka üldiselt inim-
sõbralikus Austrias ilma mingi kahtluseta
kriminaalkuriteoks, mille avastamisele
tõenäoliselt järgneks reaalne vanglakaris-
tus.

Sellega on Jelinek löönud lugeja maa-

ilmapildi järjekordselt sassi, nii nagu paljud
suured kirjanikud korduvalt enne teda.
Pälvides oma teo eest Nobeli preemia, ent
jättes lugeja õudusega küsima: kas sellised
me siis olemegi? Lugeja on muidugi kuul-
nud Paul McCartney laulu “Ebony and
Ivory” plaadilt “The Tug of War” ning teab,
et “there is good and bad in everyone”. Ent
kas lood on tõepoolest nii hullud, kui
Jelinek seda kujutab?

“Klaveriõpetajat” on kommentaarides
tihti nimetatud Jelineki kõige autobiograa-
filisemaks romaaniks. Eesti avalikkus
tunneb teost ilmselt rohkem samanimelise
filmi põhjal, mille režissööriks on Michael
Haneke ning mis 2001. aastal võitis
Cannes’i filmifestivali peauhinna ning
lisaks parima nais- ja meesnäitleja auhinna
(Erika Kohuti ja temasse armunud õpilase
Walter Klemmeri osades vastavalt Isabel
Huppert ning Benoit Magimel). Filmi on
viimaste aastate jooksul näidatud mitme
nädala jooksul vähemalt Tallinna ja Tartu
kinodes. Keskealiste ja vanemate inimeste
põlvkond tunneb “Klaveriõpetajas” mõ-
ningase üllatusega ära kolmandagi olulise
näitleja. Selleks on Annie Girardot, kes
nõukogude filmilevisse parkümmend
aastat tagasi piiratud hulgal jõudnud prant-
suse filmides tihti mängis sõltumatute
keskealiste naiste rolle, “Klaveriõpetajas”

Teacher” – kasutatakse ka inglise keeles (vt *The New York Times*, 08.10.2004). Teine võimalus
oleks tõlkida pealkiri “Pianistiks” – nii on toiminud venelased (romaanil tõlge vene keelde
pealkirjaga “Pianistka” on 2001. aastal ilmunud Peterburis kirjastuselt Symposium), või
“Klaverimängijaks”, nagu seda on tehtud ühes Tallinna Pedagoogikaülikoolis kaitstud baka-
laureuseväitekirjas – R. M ä g i, Mythenzertrümmerung bei Elfriede Jelinek. Bakalaureuse-
töö. Käsikiri TPÜ saksa filoloogia õppetoolis, 2000.

⁴ Näiteks kui tänapäeva vene kirjaniku Andrei Gelassimovi jutustuses “Janu” (Žažda) kaks
Tšetšeenias sõdinud poissi arutavad teismelisena väiksemate kallal toime pandud raharööve,
järgneb sellele autori kommentaar: “Arusaadav, et lastemuusikakoolis nad ei käinud.”

Elfriede Jelinek

aga kehastab hoopis teistsugust karakterit – Erika Kohuti türanlike kalduvustega ema.

Riina Mägi on oma eespool viidatud bakalaureusetöös (see on pühendatud kolmele Jelineki teosele: lisaks “Klaveriõpetajale” veel “Die Liebhaberinnen” – “Armukesed” – ja näidend “Krankheit oder Moderne Frauen” – “Haigus ehk Tänapäeva naised”) kirjutanud, et Jelineki “tekstidele on omane äärmine intertekstuaalsus. Oma tekstides kasutab ta juba olemasolevaid triviaalkirjanduse struktuure ja sellele iseloomulikke jooni, kõnekäände, sõnakõlke, klišeesid, erinevaid keelestiile ning paljastab nende sisutihjuse erinevate kontekstide üksteisega sidumise kaudu”. Peamisteks müütideks, mille vastu autori kriitika suunatakse, on armastus, seksuaalsus, tarbimine (*der Konsum*) ning loodus. “Oma halastamatu negatiivsusega osutab Jelinek müütide poolt loomulikuks ja iseenesestmõistetavaks moondatud ühiskondlikele ja sotsiaalsetele võimustruktuuridele, et muuta nende väärastus nähtavaks ja arusaadavaks ka lugejale.” “Klaveriõpetaja” on Jelineki muu loomingu taustal Mägi arvates pisut ebatüüpiline tekst selles mõttes, et “romaani kaks peategelast on psühholoogiseeritud, mis üldiselt Jelineki karakteriloomet ei iseloomusta (...) Jelineki stiilile on iseloomulik, et teksti ei vii edasi mitte tegevus, vaid keel”.⁵

Jelinek on “Klaveriõpetaja” autobiograafilist tagapõhja põhjalikumalt seletanud raamatu vene keelde tõlkinud Aleksandr Belobratovile ajakirjas *Inostrannaja Literatura* antud pikemas korrespondentsin-

tervjuus, kus ta kirjutab: “Mulle on [kirjanduslikus tegevuses] ära kulunud lapsepõlvemälestused sellest kasvatusmeetodist, millega lapsest püüti teha geeniust, tekitades lapses sellega anarhilist protesti, mis võib lõppeda katastroofiga. Selle müüdi pahupoolt kujutatakse romaanis “Klaveriõpetaja” – nähtavasti minu kõige autobiograafilisemas romaanis vähemalt selles mõttes, mis puudutab ema ja tütre vastastikuseid suhteid ning samuti muusikalise kasvatus, täpsemini, muusikalise dressuuri iseloomu. Paljud kirjanikud tuginevad kirjutamist alustades oma isiklikele muljetele ning edaspidi eemalduvad nendest järk-järgult. Minul, vastupidi, tuli alguses kirjutada mitu raamatut, selleks et üldse avaneks võimalus enese juurde jõuda, et suuta kirjutada oma elust. (...) “Klaveriõpetajas” on tähelepanu keskmes ema, kes abikaasa puudumisel võtab enesele isa funktsioonid ning püüab tütrest kasvata da muusikalist imelast, tütre isiksust seejuures täielikult alla surudes. Tütar ei osutu muusikaliselt andekaks ning tema elu läheb nurja. Teatud mõttes võib seda lugu näha kogu Austria ja Austria ühiskonna allegooriana, mis elab oma suurte heliloojate kuulsuse arvel, see on siis mineviku arvel, mille eest makstakse sadade ja tuhandete tundmatute klaveriõpetajate ja pianistide individuaalsuse allasurumise hinda. Pole kahtlust, et nii tekkiv olukord on kurb ja paroodiline ning meenutab Freudi. Teatavasti on Freud oma kultuurifilosoofias arvanud, et naine ei suudagi luua geniaalseid kunstiteoseid, kuivõrd ta

⁵ R. M ä g i, Mythenzertrümmerung bei Elfriede Jelinek, lk 5, 37 ja 45–46.

ei tunne vajadust sublimatsiooni järele ning pole selleks ka võimeline. See Freudi mõte ei vasta muudugi tõele, ent mitmed põlvkonnad naisi on sunnitud olnud maksuma nende loomingulise potentsiaali sellise pisendamise eest ning loobuma oma võimete realiseerimisest.”⁶

Mitte asjata ei kohta lugeja või vaataja “Klaveriõpetajas” ühe 20. sajandi suurima muusikafilosoofi Theodor Adorno nime. Kui Adorno on süvamuusika asendit kaasaja ühiskonnas hinnanud võõrandunuks ja olnud ühtlasi ülimalt kriitiline inimeste muusikakuulamise harjumuste muutumise suhtes viimaste aastakümnete jooksul, siis Jelinek näib minevat veelgi kaugemale. Ta julgeb esitada küsimuse, kas süvamuusika asend tänapäeva Lääne ühiskonnas pole tervikuna koguni perversne. Tõepoolest, klaverit või viiulit õppima hakkava viiekuueaastase noore inimese puhul on harva põhjust mõelda musta stsenaariumi peale, et pärast umbes kahekümne aasta pikkust haridusteed, millega paratamatult on pidanud kaasnema igapäevane tundidepikkune pilliharjutamine, võib noorele inimesele selguda, et kontsertsolisti karjäär jääb talle paraku kättesaamatuks ning edasiteks realistlikeks karjäärivalikuteks on rutiinse võitu töö kas orkestris või siis muusikaõpetajana. Rõhutan, et niisugune olukorrakirjeldus on äärmuslikult negatiivne – üldteada on muusikale imma-

nentselt omane võime motiveerida inimesi enesega tegelema, ja küllap on mõnigi meist kohanud ingliskeelset kõnekäändu “There is no musician who regretted for being one” (Pole kunagi kohanud muusikut, kes oleks oma elukutsevalikut kahetse- nud). Ent kui analüüsida muusikalise kõrghariduse omandamise võimalusi tänapäeva Eestis, siis ei saa päriselt mööda vaadata tõsiasi, et mõni akadeemilise süvamuusika traditsioonidele tuginev kool on aasta-aastalt raskustes vajaliku üliõpilaskontingendi komplekteerimisega, samal ajal kui rohkem rahva- ja popmuusika suunitlusega õppekavadele jooksevad gümnaasiumilõpetajad tormi. Jelinek näib oma “Klaveriõpetajaga” hoiatavat, et kõrvuti nende inimestega, kellele süvamuusikaga tegelemine on pakkunud ja pakub edaspidi peamiselt rõõmu ja rahuldust – ning tahaksin väga loota, et selliseid on enamik –, elab meie seas ka teisi inimesi, keda süvamuusikaharrastus pole suutnud õnnelikuks teha. Ning kui viimatinimetatud parema tegevuse puudumisel satuvad õpetama lapsi, võib nendes kohuv frustratsioon kanduda edasi ka järgmisele põlvkonnale. Türanliku ja neurootilise klaveriõpetaja kuju pole välja mõtelnud Jelinek – ta on selle elust üles korjanud.

Loos, mille peategelaseks on klaveriõpetaja, ei saada mõistagi läbi viideteta reaalselt eksisteerinud heliloojatele⁷ ja

⁶ “Высказать невысказываемое, произнести произносимое...”. С австрийской писательницей Эльфридой Елинек беседует Александр Белобратов. *Иностранная литература* 2003, nr 2. Vt <http://magazines.russ.ru/inostran/2003/2/inter-pr.html>

⁷ Kuigi kirjanik, tõsi küll, saaks toimida ka teistmoodi: Thomas Mann on oma kuulsal romaani “Doktor Faustus” üles ehitanud fiktiivse helilooja Adrian Leverkühni elust lähtuvale süžeele, mis ometi mitmeski aspektis meenutab 20. sajandi esimesel poolel Viinis tegutsenud dodekafoonilise kompositsioonitehnika rajaja Arnold Schönbergi tegevust. Hiljutises Alfred

nende muusikale. “Klaveriõpetaja” lehekülgedelt vilksatavad läbi Wolfgang Amadeus Mozarti, Ludwig van Beethoveni, Richard Wagneri, Anton Bruckneri ja teiste nimed, nii nagu ka nende heliloojate teoste reaalsed interpreteerijad (nt Glenn Gould, Martha Argerich, Maurizio Pollini, Alfred Brendel), ent lugeja tähelepanufookusesse tõusevad heliloojate seast esmaajooned kaks: Franz Schubert ja Robert Schumann. Schubertil arvatakse olevat olnud homoseksuaalseid kalduvusi. Schumanni puhul võimendatakse romaanis üsna laialt teada olevat tõsiasja, et helilooja kaotas elu lõpul mõistuse ning paigutati Bonni lähedal asuvasse Edenichi vaimuhaiglasse, kus ta 1856. aastal suri.⁸ Romaani peategelase Erika Kohuti suust saame teada, et vaimuhaiglasse on sattunud ja seal surnud tema isa, ning juba nimetatud *Inostrannaja Literatura* intervjuust Jelinekiga ilmneb, et sama saatus on tabanud ka kirjaniku enese isa. Kui “Klaveriõpetaja” sisusse ja taustasse veidikenegi süveneda, siis haigustest siin puudu ei tule. Ave Tarrendit tsiteerides: “Nähes fotosid, mis kirjanikust Nobeli puhul tehti ja millelt vaatab vastu väsinud, halliseguste juustega naine, ning lugedes, et tema tervislik seisund ei võimalda tal auhinda isiklikult vastu võtma minna, meenusid mulle tema

omaaegsed fotod, millel ilus, ekstravagantne, alati tugevasti mingitud mustapäine naine, ja üks intervjuu. Selles avaldab ta, et tunneb suurt hirmu oma vaimsete võimete hääbumise ees ja kardab, et isa haigus on päritav.”⁹

Ei saa jätta tähelepanemata, et Jelineki retseptatsioon Eestis – vähemalt nii, nagu see meie ajakirjanduse veergudel on peegeldunud – äratub kohati hämmastust. Kui autori ainsa eesti keelde tõlgitud raamatu “Lõbu laialt” kohta¹⁰ on arvustaja ligi kümme aastat tagasi leidnud, et see on “etem kui Murutar” ning et “Jelineki seksuaalsus on jõnk, trööstitu ja ähvardav, mõjudes, nagu kogu raamat, lausa kuritegelikult, staatiliselt ning monotoonselt”,¹¹ siis on selline hinnang võib-olla teatud määral mõistetav, sest “Lõbu laialt” on “Klaveriõpetajaga” võrreldes tõepoolest märksa teistsugune teos, mida mõnikord vist nimetatud ka autori üheks nõrgemaks. Kui aga see omaaegne Jelinekile antud hinnang Nobeli preemia omistamise järel uuesti välja kaevatakse ja üles võimendatakse, siis tekib küll küsimus – kas ühiskonnas süvenev provintslikkus hakkab nüüd laienema ka kultuuri valdkonda? Jah, Jelinek on kindlasti skandaalne kirjanik, ent pole kahtlust, et ta selle juures on suur kirjanik. Neil kahel asjal peaks

Schnittkele pühendatud monograafias näitab Valentina Holopova, kuidas Schnittke omakorda on noorusaastate loomingus püüdnud heliliselt realiseerida mõnd nendest Leverkühnile omistatud muusikateostest, mida Mann “Doktor Faustus” verbaalselt kirjeldab. Vt В. Х о л о п о в а, Композитор Альфред Шнитке. Тšeljabinsk, 2003, lk 30.

⁸ Vt Р. Ш у м а н, Письма, 2. kd. Москва, 1982, lk 377 jj.

⁹ A. T a r r e n d, Kuri Elfriede Jelinek ehk Kas naised tohivad nii kirjutada? *Sirp*, 22.10.2004.

¹⁰ E. J e l i n e k, Lõbu laialt. Tlk H. Sau. Tln, 1995.

¹¹ M. M u t t, Kapitalist ja tema naine, solk ja sperma. *Eesti Päevaleht*, 18.01.1996.

olema võimalik ometi vahet teha? Ning kui mõni arvamusiidder kultuuri vallas eelistab paigutada Jelineki ühte ritta “olmekirjandusega”, nagu seda 1980. aastatel mõisteti, võib see olla uueks märgiks Eesti haakumatuses üha globaalsemaks muutuva maailmaga. Või siis vaimukaasluusest näiteks Austria paremäärmuslase Jörg Haideriga, kelle juhitud Vabaduspartei 1998. aastal lehvitas Austrias plakateid küsimusega: “Kas te tahate Jelinekki ... või te tahate kunsti?”¹²

Jelineki maailm on kurb ja lootusetu maailm. Kui Kieli ülikooli kirjanduspro-

fessor Albert Meier mulle kord kirjeldas oma isiklikku kohtumist kirjanikuga ühes Müncheni supermarketis, kasutas ta selle kohtumise iseloomustamiseks umbes sellist väljendit: Jelinek nägi välja, nagu oleks ta terves maailmas üksi. Ka Erika Kohut on maailmas üksi. Katastroofiliselt üksi. “Klaveriõpetaja” osutab meile, et põgene mine ekstreemseks valdkonda Erikat üksildusest ei päästa. Ma kardan, et põgene mine McDonaldsitesse, Disneylandidesse ja ameerika raudteele ei tarvitse anda paremat tulemust.

---

¹² A. R i d i n g, Austrian Writer of Sex, Violence and Politics Wins Nobel.

AKEN

SLAVOJ ŽIŽEK

Teisepool vikerkaart

Kansases ja teistes Ameerika sisemaa-osa-riikides on majanduslik klassikonflikt (vaesed farmerid ja sinikraedest töölised vs advokaadid, pankurid, suurkompaniid) transponeeritud vastanduseks ühelt poolt ausate ja töökate kristlike ameeriklaste ning teiselt poolt mandunud, kohvi joovate liberaalide vahel, kes sõidavad välismaa autodega, pilkavad patriotismi ning kaitsevad aborte ja homoseksuaalsust, väidab Thomas Frank oma raamatus "Mis on lahti Ameerikaga?" (What's the Matter with America?). Populistliku konservatismi majanduslikuks põhiviviks on saada lahti tugevast riigist, mis koormab rahvast maksudega, et rahastada oma reguleerimise sekkumisi, ning võtta tarvitusele majandusprogramm, mille juhtlauseks võiks olla "väiksemad maksud, vähem regulatsioone". Üldkehtivast vaatepunktist, mis lähtub arvamusest, et majandustegevus rajaneb ratsionaalsel omakasupüüdlusel, on selle hoiaku vastuolulisus ilmselge: populistlikud konservatiivid hääletavad sõna otseses mõttes omaenese majandusliku hävingu poolt. Kahanevad maksud ja kasvav reguleerimatus tähendavad suuremat vabadust korporatsioonidele, mis vaesunud farmereid turult välja tõrjuvad; riigi väiksem sekkumine tähendab, et väikefarmerid saavad vähem föderaalabi

jne. Ometigi jääb riik evangeelsete populistide silmis võõrvõimu esindajaks ja – nagu ÜROgi – Antikristuse abimeheks: ta leevendab uskliku kristlase vastutust oma majandusliku toimetuleku eest ja õõnestab seega vajadust individuaalse moraali järele, mis igäihest meist omaenese lunastuse arhitekti teeb.

Pole ime, et kui riik püüab reguleerida meediaettevõtete liitmist või energeetika- kompaniide tegevust, karmistada õhusaatenorme, kaitsta loodust, piirata metsaraiet rahvusparkides jne, teevad evangeelsed rünnakud riigi vastu suurkorporatsioonidele rõõmu. Kohutav ironia on selles, et radikaalne individualism aitab õigustada seda, mida suur enamik indiviide kogeb nende elusid suunava määratu anonüümse jõuna.

Mis puutub populistide võitluse ideoloogilisse aspekti, siis nendib Frank ilmselget tõsiasja, mis sellegipoolest üleloomulikest vajab: populistid peavad sõda, mida pole võimalik võita. Kui vabariiklastel oleks edu abortide keelustamisel, evolutsiooniõpetuse tõkestamisel, riiklike piirangute pealesundimisel Hollywoodile, siis ei tooks see kaasa mitte üksnes nende ideoloogiliste vastaste mobiliseerumist kogu maailmas, vaid ka laiaulatusliku majandussurutise Ühendriikides endis. Lõpptulemuseks on seega nõrgestav sümbioos: ehkki valitsev klass ei nõustu populistliku moraaliprogrammiga,

---

Slavoj Žižek, *Over the Rainbow. London Review of Books*, 04.11.2004, nr 21.

talub ta seda kui vahendit alamklasside vaos-
hoidmiseks. “Moraalisõda” võimaldab
alamklassidel oma viha välja elada, häirima-
ta seejuures valitsevaid majandushuvisid.
Teisisõnu, kultuurisõda on klassisõda teiste
vahenditega: üks asendab teist.

Ometi teeb see mõistatuse üksnes veelgi
keerukamaks: kuidas on niisugune asendus
võimalik? “Rumalus” ja “ideoloogiline
manipuleerimine” pole piisavalt head vas-
tused; kindlasti ei saa öelda, nagu oleks
ideoloogiaaparaat alamklasside ajud niivõrd
läbi pesnud, et nad pole suutelised ära tunda
oma tõelisi huvisid. Tasuks meenutada
kas või seda, et aastakümneid tagasi oli
Kansas progressiivse populismi taimelava –
ja mõistagi pole inimesed vahepeal rumala-
lamaks läinud. Ka Ernesto Laclau selgitusest
ei piisa: sotsiaalmajandusliku ja ideoloogilise
positsiooni vahel puudub “loomulik” seos,
nii et pole mõtet rääkida “pettusest” ja
“väärteadvusest”, just nagu oleks igäihe
sotsiaalmajandusliku seisundi jaoks olemas
“kohane” ideoloogilise teadlikkuse aste. Iga
ideoloogiline süsteem on tagajärg heitlusest,
mida peetakse selle nimel, et kehtestada või
peale suruda hegemooniline ekvivalentsüste
ahel mitmete – majanduslike, demokraat-
like, ökoloogiliste, feministlike, antirassist-
like jne – võitluste vahel, ning see tagajärg
on läbinisti sattumuslik, mitte tagatud mingi
ühe objektiivse sotsiaalmajandusliku posit-
siooni poolt.

Esimene asi, mida siin märkida tasuks,
on see, et kultuurisõja pidamiseks on tarvis
kahte poolt: kultuur on ka “valgustatud”
liberaalide ideoloogiline põhimure, kes
võitlevad seksismi, rassismi ja fundamenta-
lismi vastu ning multikultuurilise sallivuse
eest. “Kultuuri” tänapäevane tähendus on

tihedalt seotud usu staatusega. Me ei usu
enam tegelikult, vaid kõigest järgime mõ-
ningaid usurituaale ja -kombeid – lugu-
pidamisžestina kogukonna vastu, kuhu kuu-
lume: mitteusklikud juudid alluvad košše-
rيرهeglitele austusest traditsiooni vastu jne.
Tunnistus “Tegelikult ma ei usu sellesse, see
on vaid osa minu kultuurist” tabab meie
ajale iseloomuliku salatud või asendatud
usu olemust. Ehkki me ei usu jõuluvanasse,
on detsembris alati igas kodus ja avalikus
paigas jõulupuu. “Kultuur” on nimetus kõi-
gi nende asjade jaoks, mida me teeme, ilma
et neisse tegelikult usuksime, ilma et võtak-
sime neid tõsiselt.

Teine probleem on selles, et samal ajal
kui liberaalid avalikult kuulutavad oma
solidaarsust vaestega, vastandab nende võit-
lus multikultuurilise sallivuse ja naiste õi-
guste eest neid “alamklassidele”, kellele
arvatakse olevat omane ebatoerantsus, fun-
damentalism ja seksism. Tõelised eraldus-
jooned aetakse hoolika terminitarvitusega
segaseks. Ilmekas on, kuidas on hiljutistes
ideoloogilistes rünnakutes kasutatud sõna
“moderniseerumine”. Kõigepealt konstruee-
ritakse abstraktne vastandus “modernisee-
rijate” (need, kes kiidavad globaalset kapi-
talismi kõigis selle aspektides, majandusli-
kest kultuurilisteni) ja “traditsionalistide”
vahel (need, kes globaliseerumist vastusta-
vad). Seejärel saab vastaliste kategooria alla
kanda kireva segu, mis koosneb traditsioo-
nilistest konservatiividest, populistlikest pa-
rempoolsetest ja “vanade vasakpoolsete”
elementidest – neist, kes endiselt toetavad
heaoluriiki, ametiühinguid jne. See moo-
dustab tõesti sotsiaalse reaalsuse ühe as-
pekti – kiriku ja ametiühingute koaliti-
ioon tõkestas kaupluste pühapäevase lahti-

oleku legaliseerimise mullu Saksamaal. Kuid ehkki see aspekt puudutab erinevaid kihte ja klasse, ei piisa sellest katmaks tervet sotsiaalset välja. "Moderniseerumine" ei suuda toimida sotsiaalse terviku võtmena – see on abstraktne universaalmõiste –, marksism aga panustab sellele, et eksisteerib üks antagonism (klassivõitlus), mis määrab ära kõik teised ja on seega konkreetne universaal. Feminism on samamoodi abstraktne: see võib väljenduda alamklasside emantsipatsiooni eest peetavas võitluses või toimida (ja kindlasti toimibki) kõrgkeskklassi ideoloogilise tööriistana, et panna maksma oma üleolek eeldatavalt patriarhaalsetest ja sallimatutest alamklassidest. Klassiantagonism on siia nii-öelda topelt sisse kirjutatud: see on just klassivõitluse enda spetsiifiline konstellatsioon, mis seletab, miks feminism ülemklasside poolt omaks võeti. (Sama kehtib rassismi puhul; just klassivõitluse enda dünaamika seletab, miks on rassism kõige tugevamal järjel valge tööliklassi ridades.)

Kolmandaks on tarvis tähele panna eesmärkide fundamentaalset erinevust ühelt poolt feministliku, antirassistliku, anti-seksistliku võitluse ja teisalt klassivõitluse vahel. Esimesel juhul on eesmärgiks tõlkida antagonism erinevuseks (sugupoolte, usutunnistuste, etniliste rühmade rahulik koosseistestimine), klassivõitluse siht aga on risti vastupidine: võimendada klassierinevus klassiantagonismiks. Kehtestada vastavusterida rassi, sugupole ja klassi vahel tähendab hägustada klassivõitluse iseäralikku loogikat, mis püüdleb selle poole, et ületada, alistada, isegi hävitada teine – kui ka mitte tema füüsiline eksistents, siis vähemalt ta sotsiaalpoliitiline roll ja funktsioon. Ühel

juhul on meil tegemist horisontaalse loogikaga, millega käib kaasas erinevate identiteetide vastastikune tunnustamine; teisel juhul – antagonistliku võitluse loogikaga.

Paradoks on selles, et just populistlikud fundamentalistid jäävad truuks niisugusele antagonismiloolikale, liberaalsed vasakpoolsed aga järgivad erinevuste tunnustamise loogikat. Kui liberaalid eelistavad antagonisme neutraliseerida, siis konservatiivide populistlikud rohujuurekampaaniad on üle võtnud vanade radikaalsete vasakpoolsete arusaama rahva mobiliseerimisest ja võitlusest ülemklasside rõhumise vastu. See ootamatu ümberpöördumine on vaid üks pikas reas. Ühendriikides võivad demokraatide ja vabariiklaste traditsioonilised rollid näida pea peale pööratuna: lisaks oma uuele globaalse sekkumise poliitikale on vabariiklased kulutanud riigi raha, tekitades rekordilise eelarvepuudujäägi ja *de facto* luues tugevat föderaalriiki. Teisalt on demokraadid järginud ranget rahanduspoliitikat, mis Clintoni valitsusajal eelarvepuudujäägi kõrvaldas. Isegi sotsiaalmajanduspoliitika hellas sfääris on demokraatidel (nagu ka Blairil) uusliberaalne päevakava, mis näeb ette healuriigi kaotamist, maksude alandamist, erastamist jne; samal ajal kui Bush on pannud ette võtta radikaalseid meetmeid, et legaliseerida miljonite Mehhiko päritolu tööliste staatus, ja muutnud tervishoiu pensionäridele palju kättesaadavamaks. Niisuguse pahupidipööratuse äärmusjuhtum on "ellujääjate"-rühmad. Ehkki nende ideoloogiline sõnum esindab religioosset rassismi, meenutab nende organiseerumise viis (väikesed illegaalsed grupid, kes võitlevad FBI ja teiste föderaalametkondade vastu) veidralt 1960. aastate Musti Pantreid.

Meil ei tuleks niisiis loobuda mitte üksnes oma muretust liberaalsest põlgusest populistide vastu (ja mis isegi halvem, patroneerivast kahetsusest nende oletatava manipuleerituse üle), vaid ka kultuurisõja terminitest enestest. Kuigi radikaalsed vasakpoolsed muidugi toetavad liberaalset positsiooni sellistes küsimustes nagu abordiõigus, rassism ja homofobia, ei tohiks nad kunagi unustada, et pikemas perspektiivis pole nende liitlane mitte liberaal, vaid just populistlik fundamentalist. Kogu oma viha juures pole populistid piisavalt vihased – ega ka piisavalt radikaalsed, et tajuda siset kapitalismi ja nende poolt taunitud moraalse laostumise vahel. Meenutagem Robert Borki kurikuulsat kurtnmist raamatus “Loivates Komorra poole” (Slouching towards Gomorrah; 1996):

“Meelelahutustööstus ei sunni kõlvatust Ameerika publikule vastu tahtmist peale. Vajadus moraalset mandumise järele on olemas. Neid, kes säärast alaväärtuslikku kraami müüvad, vabandab see asjaolu niisama vähe, kui nõudlus kräki järele vabandab narkodiilereid. Kuid tuleb meeles pidada, et viga on meis endis, inimloomuses, kui seda väljastpoolt ei kammitseta.”

Bork teeb siin ideoloogilise lühiühenduse; selle asemel et juhtida tähelepanu kapitalismi loogikale – enese ülalhoidmiseks peab kapitalism lakkamatult looma uusi vajadusi –, veeretab ta süü tarbijalikuse “mandumises” “inimloomusele”, mis omapead jäetuna lõpetab kõlvatuses ning vajab seega pidevat kontrolli ja tsensuuri all hoidmist. “Kogemus on põrmustanud arusaama, et inimesed on loomult mõistus pärased, moraalsed olendid, kes ei vaja tugevaid väliseid piiranguid. Kõlvatusele leidub innukas ja

kasvav turg, ning tulutoov tööstus on pühenud selle varustamisele.”

Siiski tekitab niisugune arusaam probleem külma sõja aegsele kommunismivastasele “moraaliristisõdalasele”, sest see, mis kukutas Ida-Euroopa kommunistlikud režiimid, oli just konservatismi kolme suure antagonistide kombinatsioon: noorsugu, 1960. aastate põlvkonna intellektuaalid ja töölised, kes jätkuvalt uskusid individualismile vastanduvasse solidaarsusse. See probleem tuleb Borki taas kummitama: oma raamatus jutustab ta, kuidas ta ühel konverentsil viitas “mitte just heakskiitvalt sellele, kuidas Michael Jackson Super Bowli esinemisel oma kubemest haaras. Üks paneelikaaslane vastas mulle teravalt, et just soov nautida seesuguseid Ameerika kultuuri manifestatsioone oligi see, mis kukutas Berliini müüri. See näib parima argumentina müüri taaspüstitamiseks”. Bork on teadlik oma olukorra irooniast, kuid ilmselt jääb talle mõistetamatuks selle sügavam aspekt.

Lacan defineerib edukat kommunikatsiooni nõnda, et ma saan teiselt tagasi oma enese sõnumi ümberpööratud kujul, st selle tõelise tähendusega, tõega minust enesest, mida ma olin tõrjunud. Kas tänapäeva liberaalid saavad populistlikelt konservatiividelt tagasi oma enese sõnumi selle ümberpööratud/tõesel kujul? Teisisõnu: kas konservatiivne populism on liberaalse sallivuse sümptom? Kas Kansase “punakael”, kes plahvatab vihast liberaalse rikutuse vastu, ongi see kuju, kes võimaldab liberaalil seista silmitsi oma enese silmakirjalikkuse taga varjuva tõega? Ehk peaksime õppust võtma kõige populaarsemast Kansase-laulust ja otsima oma liitlasi kusagil teisepool

vikerkaart: sealpool radikaalsete liberaalide ja nende ühe-probleemi-võitluste “vikerkaarekoalitsiooni”, ning vaatama nende suunas, keda nad peavad oma vaenlasteks.

Inglise keelest tõlkinud K.P.

Hurraa Bushile!

Mu kommentaarid USA populistliku konservatismi paradokside kohta olid kirja pandud vahetult enne valimisi. Näib, et valimiste tulemused väljendavad demokraatia enese põhiparadoksi. “ÜK(b)P ajaloo lühikursuses” kirjeldab raamatu tegelik autor Stalin üht 1920. aastate lõpus toimunud hääletust parteikongressil: “Suure hääleteenamusega kiitsid delegaadid üksmeelselt heaks keskkomitee poolt esitatud resolutsiooni.” Kui hääletus oli üksmeelne, kuhu kadus siis vähemus? See ajalooseik ei illustreeri mitte mõnd totalitaarset väärdumust, vaid paljastab demokraatia loomuse. See loomus põhineb enamuse ja terviku lühiühendusel: enamus kõneleb kõigi nimel ja võitja võtab kõik, isegi kui tema enamus rajaneb kõigest paarisajal häälel miljonitest.

“Demokraatia” ei ole pelgalt “rahva võim, mida teostatakse rahva kaudu rahva heaks”; demokraatia silmapaistvaimaks tunnuseks ei ole see, et suure enamuse tahe ja huvid (need kaks ei pruugi automaatselt kattuda) määraksid riigi otsuseid. “Demokraatia”, nii nagu seda sõna tänapäeval kasutatakse, tähendab, et ükskõik milliseid

manipulatsioone valimistel ka teostataks, kõik poliitilised subjektid aktsepteerivad tingimusteta lõpptulemusi. Selles mõttes olid 2000. aasta USA presidendivalimised esmamulje kiuste tegelikult “demokraatlikud”: hoolimata ilmselgetest manipulatsioonidest ning absurdsest faktist, et paarsada Floridas antud häält otsustasid, kellest saab president, aktsepteeris demokraatide kandidaat oma lüüasaamist. Kui valimistele järgnenud ebamäärasuse nädalail lausus Bill Clinton: “Ameerika rahvas on oma sõna öelnud, ainult me ei tea, mida nad ütlesid”, siis seda märkust tulnuks võtta tõsisemalt, kui see mõeldud oli: me ei tea veel praegugi “tõelist” tulemust – ja võibolla selle pärast, et tulemuse taga ei olnudki mingit sisukat “sõnumit”. Need, kes on piisavalt vanad, et mäletada “demokraatlike sotsialistide” katseid vastandada “reaalselt eksisteeriva sotsialismi” hädadele nägemus ehtsast sotsialismist, peaksid teadma, et niisugused katsed väärivad tüüpiliselt hegellikku vastust: tegelikkuse suutmatust küündida oma mõisteni annab tunnistust mõiste sisemisest nõrkusest. Miks ei peaks see kehtima ka demokraatia puhul? Kas pole mitte liiga lihtne vastandada “reaalselt eksisteerivale” liberaalsele kapitalo-demokraatiale tõelisele mat “radikaalset” demokraatiat?

See aga ei tähenda, nagu olnuks Bushi võit lihtsalt üks õnnetusjuhtum või eksitus, pettuste ja manipulatsioonide tulemus. Hegel kirjutas Napoleoni kohta, et alles Waterloos, pärast teistkordset lüüasaamist sai talle selgeks, et tema kaotus oli ühe sügavama ajaloolise nihke väljendus. Sama

---

Slavoj Žižek, Hooray for Bush. *London Review of Books*, 02.12.2004, nr 23.

käib ka Bushi kohta: ta pidi võitma kaks korda, et liberaalid tajuksid: me oleme jõudmas uude ajajärku.

Ja selles mõttes peaksid mõtlevad vasakpoolsed Bushi võidu üle rõõmustama. Nii viisi on parem, sest tulevaste vastasseisude piirjooned joonistuvad selgemini välja. Kui Kerry oleks võitnud, siis see olnuks ajalooline anomaalia, mis ähmastanuks tõelisi eraldusjooni; Kerryl puudus globaalne nägemus, mis oleks endast kujutanud elujõulist alternatiivi Bushi omale. Pealegi on Bushi võit paradoksaalselt parem niihästi Euroopa kui Ladina-Ameerika majanduse väljavaadetele – et ametiühingute toetust võita, oli Kerry lubanud proteksionistlikumaid meetmeid.

Kuid peamine eelis puudutab rahvusvahelist poliitikat. Kui võitnud oleks Kerry, siis oleksid liberaalid pidanud rinda pistma Iraagi sõja tulemustega ning Bushi leer saanuks omaenda katastroofiliste otsuste tagajärjed nende kaela ajada. 1979. aasta essees "Diktaatorid ja topeltnõõdupuud" (Dictators and Double Standards) arendas Jeanne Kirkpatrick välja "autoritaarsete" ja "totalitaarsete" režiimide eristuse, millega õigustada USA koostööd parempoolsete diktaatoritega, püüdes samal ajal destabiliseerida kommunistlikke režiime: autoritaarsed diktaatorid on pragmaatilised valitsejad, kes muretsevad oma võimu ja varanduse pärast ning jäävad ideoloogiliste küsimuste vastu ükskõikseks, isegi kui nad silmakirjalikult toetavad mõnda suurt ideed. Seevas-

tu totalitaarsed juhid on omakasupüüdmatud ideoloogilised fanaatikud, kes on valmis oma ideaalide nimel kõik mängu panema. Autoritaarsed valitsejad reageerivad materiaalsele ja militaarsetele ähvardustele ratsionaalselt ja etteaimatavalt – nendega saab kaupa teha. Totalitaarsed juhid on palju ohtlikumad ja neile tuleb otseselt vastu astuda. Asja iroonia on selles, et too eristus võtab täiuslikult kokku, mis läks viltu USA okupatsiooniga Iraagis: Saddam oli korrumppeerunud autoritaarne diktaator, keda juhtisid brutaaalsed pragmaatilised kaalutlused. USA interventsiioon on sünnitanud palju kompromissituma, "fundamentalistliku" opositsiooni, mis hülgab pragmaatilised kompromissid.

Bushi võit hajutab kõik illusioonid, mis võisid valitseda arenenud maade huvide solidaarsuse suhtes; see annab ka uue hoo uute aliansside nagu Euroopa Liit või Ladina-Ameerikas Mercosur rajamise valulisele, kuid tarvilikule protsessile. Ajakirjanduslik kliše'e ülistab USA "postmodernset" dünaamilist kapitalismi, võrreldes seda vana Euroopa regulatiivsete illusioonidega. Kuid Euroopa on praegu minemas USAst märksa kaugemale tõeliselt "postmodernse", geograafiast ja kultuurist sõltumatu ühenduse moodustamisel, milles on ruumi kõigile, ka Küprosele ja Türgile.

Seega pole meelegeiteks põhjust. Isegi kui tänased väljavaated paistavad tumedad, pidagem meeles üht tähtsat bušismi: "Homme on tulevik parem."

Inglise keelest tõlkinud M.V.

JAAN PUHVEL

Raskolli sümptom ja Dupuytreni sündroom

Vene vanausuliste ülempreester Avvakum Petrovitš (1620–1682) kirjeldab oma kuulas eluloos eredalt, kuidas hiljem tuleriidaga lõppevasse, Jäämere-lähedasse Pustozjorskisse pagendusse saabumisel tema kaasmärtri preester Lazari “käsi käis”: “Siis pani ta parema käe pakule ja see raiuti randmest saadik maha. Käsi ise pani sõrmed, nagu pärimuse järgi kombeks oli, ning lebas nõnda kaua rahva ees, tunnistades vaeseke ka surnuna Lunastaja märgi muutumatust.” Tegemist on küll pisema imeasjaga kui Lazari samas välja lõigatud keel, mis Jumala armust aja jooksul pea endisena taastunuvat. Käsi lihtsalt tardus kahe sõrmega ristilöömise asendisse. See žest oli staroveeretsite emblemaatiline eripära, vastandudes patriarh Nikoni kreeka nõustajate toel lansseeritud, lõuna pool tavalisele kolmesõrmelisele teisendile.

Miks aga oli (ja on) kahe sõrmega ristilöömine vanausulistele nii kõigutamatult oluline, et selle nimel raskolnikuteks muututi, äärealadele (näiteks Peipsi taha) pageti, julmuse taluti ja märterlust harrastati? Küsimus on ju lõpuks ainult neljanda sõrme koolutatuses või sirguses suhteliselt ümbritsevatega. Avvakum ja ta usukaaslased olid küll arendanud žestoloogilisi peensusi (pöial, väike ja neljas sõrm kokku

tähendavat kolmainsust, nimetis- ja keskmine sõrm Kristuse kahetist, jumalikku ja inimlikku olemust), aga säherdune sümboolika vaevalt põhjendab fanaatilist vastupanu reformile. Raskolli tõrksus pidi lähtuma mingist muust kinnispõhjusest.

Kui Lazari raiutud käsi säilitas kahe sõrmelise sirguse, viitab see eelkõige neljanda sõrme ebatavalisele kõverdumisele, mis lubab põhjust otsida pigem patoloogia kui teoloogia vallast. Ehk ahistas Lazari (ja vahest teisigi preestreid) mingi sünnipärane puue, mis oli ka surnud käel nähtav ja tegi kolme sõrmega ristilöömise võimatuks, nii et jäi üle kas reformile vastu hakata või ametist loobuda?

Kahel mulle tuttaval meesisikul tuvas-tati lähiaegu “Dupuytreni sündroom”, peopesa nahaaluste kudede lühenemine ja paksenemine, mis kisub sõrmed pihku kõveraks, tavaliselt alates neljandast ja väikesest sõrmest. Puue võib osutada käekasutust pärssivaks, leiab aga nüüdisajal kirurgilist leevendust. Eponüümiks on avastaja Guillaume Dupuytren (1777–1835), Sorbonne'i kirurgiaprofessor ja kuninglik ihuarst, plastilise kirurgia pioneer, kelle nime kannab Pariisis Odéoni-lähedane Rue Dupuytren.

Haiguse levi piirdub olulisel määral Põhja-Euroopa päritolu meestega ja geneetiline eeldus on ilmne. Üks mainituist on pärit põlisest põhjavene preestrite suguvõsast, teine vanast Pohjanmaa soomerootsi perekonnast. Andmestik viitab geenimu-

tatsioonile, mille rännualged võivad ulatuda aastatuhande taha, kui arvestada selle levikut Briti saartest ja Põhjamere kandist läbi Skandinaavia Soome ja Põhja-Venemaale. “Viikingite veri” on kõige tõenäolisem mutatsiooni algataja, kandja ja levitaja. Varjaagide kaudu on see genofond esindatud ka põhjavene rahvastikus ja ehk eriti puhtalt päriuslikus preesterkonnas, kes vähem osales tatari geneetilises kokteilis. Huvitaval moel polnud kõige kurja juur Nikon, võimuahne kirikuvürst ja ajuti tsaar Aleksei Mihhailovitši asevalitseja,

üldsegi mitte vene verd, vaid sünnipäralt mordvalane. Pole ime, et tal ei jagunud empaatiat varjaagi-slaavi iseärasustele, kus ristimärk oli aegapidi kolmesõrmelisusest päriuslikult kõrvale kooldunud. Vaatamata Nikoni enda hilisemale ebasoosingule tsaari juures juurdus reform lõunapoolsema enamuse toetuse või hoolimatuse tõttu. Nii et tol juhul soomeugriline “tegi ära” venelastele, just nagu varem tatarlased ja hiljem grusiin või osseet või muu vähemus sellega hakkama said.

VAATENURK

JAAN KAPLINSKI

Hasso Krulli rõõmus fatalism

HASSO KRULL. MEETER JA DEMEETER. *Vagabund*, Tallinn, 2004. 112 lk. Hind 180 kr.

Nietzschele oleks “Meeter ja Demeeter” kindlasti meeldinud. Siin pole jälgegi sellest, mida tema nii põlgas – kristlikust moralismist, mida ta luges sobivaks orjadele, mitte vabadele inimestele. Ja on seda, mida Nietzsche nii hindas ning ihales: olemisrõõmu, kirkast leppimist asjade käiguga ja ringkäiguga, elu ja surmaga, õnne ja õnnetusega, valmisolek võtta vastu kõik, mis saatus pakub. Suhtumine, mida võiks nimetada uuspaganlikuks kirkastunud fatalismiks, *amor fati*’ks. Midagi, mida eesti kirjanduses, ka luules pole eriti leida, vähemasti mitte sellise lüroepilise suveräänse hooga, nii laiuti ja sügavuti esitatuna.

Kuigi Krull on kasutanud oma tekstis hulka mütoloogilist ja muidu folkloorset materjali, mis mulle on mõnevõrra tuttav (ja mõnikord ehk ka mu oma tööde-tõlgete kaudu Eestisse jõudnud), tunnen end täiesti ebakompetentsena analüüsima eepose muinaskultuurilist tausta. Jäägu see tulevate ja haritumate põlvede teha, kui sääraseid enne järgmist veeuputust veel peaks siia

sündima. Ma ei tea ka, kui programmiline on Krull oma intertekstuaalset ruumi valides, tundub, et tema eelistused ei ole juhuslikud, juhuslik ei ole näiteks eemaldumine Piibli-mütoloogiast Austraalia, Põhja-Ameerika või Okeania mütoloogia kasuks. Mis torkab eriti silma, kui mõelda sellele, et eeposes on juttu asjadest, millel ka Piiblis on oluline koht, näiteks maailma ja elusolevuste loomisest ning veeuputusest. Puutumata ei ole jäetud ka teemat, mis kristlikus traditsioonis on seotud patuga – küsimust maailma puudulikkusest, sellest, et maailmal on midagi viga. Kristlik teoloogia näeb selles inimese süüd, kes hea ja kurja tundmise puust süües end ja vist ka teisi elusolevusi paradiisi täiusest okkalisel karmi maailma küüditas, “Meeter ja Demeeter” räägib midagi muud. Siin on veas süüdi looja, jumalanna ise, kes on ühekorraga looja ja hävitaja, sünnitaja ja tapja. Jällegi kristlikule traditsioonile üpris võõras kujutelm, kuigi tasub mõelda Uku Masingu ammusele esseele deemonlikust Jumalast, mis küll teisi teolooge kindlasti pigem ehmatas kui inspireeris. Ent Masingu deemonlik Jumalgi on väga tõsine olevus, mida Krulli jumalanna küll ei ole. Tema on oma jumalikkuses ja üleiniimlikkuses hoopis lähedasem antiikmaailma jumaluste ja nende suguvendadele mujalt, olgu tlinkitite või maoride¹ panteonist. Looja-hävitaja jumalanna on suuremeel-

---

¹ Uku Masing, kes vähemalt omal ajal oli Eestis ainus maori keele oskaja, vihastas alati, kui nägi kuskil kirjapilti maori, rõhutades, et selles sõnas ei ole pikka o-d.

ne ja suurejooneline, ent ka isemeelne ja isegi üleannetu, nagu tema lähisugulased, Põhja-Ameerika triksterid, keda eeposes suveräänselt esindab Kojott.

Kojoti ja tema sugulaste sarnaseid trikstereid kristlik traditsioon ei tunne, kuigi veidi samu iseloomujooni võib veel leida legendaarsete juudi kuningate – Sauli, Taa veti ja Saalomoni juures. Hilisemas talmu distlikus judaismis kohtame küll arvamust, et Jumal on maailma loonud mitu korda, leides aga, et töö ei tulnud hästi välja, on ta loodu jälle hävitanud ning teinud uue katse. Selle kohta, kas praegune maailm on (Jumala meelest) õnnestunud, võib ju arvata mitut moodi. Krulli Jumalannale ei ole see aga oluline küsimus: tema ei anna maailmale eetilist hinnangut, maailm on talle ülim esteetiline ja samal ajal eluline kogemus, on elu ise ja elu täius on täielikus, lausa ekstaatilis leppimises iseendaga. Leppimine, mis siis avaldub luule või tantsuna, Jumalanna tantsuna. Kujutelm, mida kohtame India mütoloogias ja mis on meilegi ehk tuttav tantsiva jumal Šiva kuju kaudu ja millest Krull on kirjutanud mõned oma kõige kirglikumad read:

ma tantsin maailma loomise

*ma tantsin inimesed
ja loomad
ja päikese kõrge kaheksakanna*

*ma tantsin olemise
ja surma
ma tantsin tundmise nägemise*

*tantsin
loomise loomise*

Kuigi kristlik teoloogia ja filosoofia räägivad inimese loomisvõimest kui tema jumalikkuse tunnistähest, kohtab kristluses harva pürgimust maailma loomisest, permanentse kreatsiooni jumalikust tantsust otse osa saada, sellega kaasa tantsida. See pürgimus ei ole küll tundmata kabalas, olgu illustratsiooniks või tuntud lugu Praha rabi Löwist, kes elustas savikuju – Golemi. Ent ka siin on tegu judaismi omapärase kõrvalharuga, mitte selle peateega. Nii judaismis, kristluses kui buddhismis ei ole maailm, olgu ta loodud või ei, mitte peamine, peamine on inimese saatus, tema tee lunastusele, mis on samapalju või rohkemgi seotud maailma lõpuga, buddhismis (kui jätta kõrval mahajaana transtsendentalistikumad suunad) lahkumisega maailmast. Lühidalt öeldes ei aktsepteeri ei hilisem judaism, kristlus ega buddhism maailma, vaid püüab sellest nii või teisiti vabaneda, sest maailm on loomuldasa täis kannatust ja kurjust. Kristus on ära võitnud selle maailma, mille vürst on Kurat, nii on ka meil lootust maailma võita, temast vabaneda.

Lunastust loomise, loomise imedest osa saamise kaudu jutlustab küll meie aja üks religioone – loodusteadus, kes on jõudnud omal moel selle loomise nägemiseni suure tantsuna. On ju nii füüsika mikro- kui makromaailm üksainus suur tiirlemine ja võbelemine. Tiirlevad-tantsivad galaktikad, galaktikaparved, tähed, planeedid, satelliidid, aatomid, elementaarosakesed ja nende koostisosad, kvargid, stringid. Nood viimased ongi oma nime (*string* tähendab pillikeelt) saanud selle järgi, et käituvad veidi analoogselt vibreerivale pillikeelele.

Tegelemine sellise tiirleva ning võbeleva mateeriaga, mida on täis aegruum – mingis

mõttes mateeria, osakesed ongi aegruumi *Anderssein*, teisitiolimine –, võib inimesele anda sügava rahulduse, isegi mingi vaimse kirkastumiselamuse, mida mõnigi 20. sajandi suur teadlane on tunnud ja ka kirjeldada püüdnud, andes niimoodi antiikfilosoofide teooria-sõnale tagasi midagi tema algsest ülevast tähendusest. Teaduses on tugev kontemplatiivne ning sel kombel ka religioosne, isegi müstiline külg, mida katoliiklased on paremini mõistnud ja tunnistanud kui luterlik ortodoksia. Ent kõige lähemal on teadus siin hoopis muistsemale maailmanägemisele – müütidele, lugudele jumalatest, nende tegemistest, seiklustest ja tempudest. Kreeklaste, hindude, tlinkitide või maoride jumalad, keda kohtame nüüd Krulli eeposes, personifitseerivad maailma kaootilist, stohhastilist poolt, millest judaistlik-kristlik tunnetus mööda vaatab või püüab seda oma suure jutuga, oma *mythos*'ega olematuks seletada, anda pöörases tantsus pöörlevale, korruga sünni- ja surmavalus vaevlevale maailmale eesmärk, mõte, suund. Tlinkitid või maorid seda mõtet ei otsi ja nii ei ole seda ka nende mütoloogias. Suur maailma mõtestav *mythos*, *story* veel sündimata, filosoofilis-teoloogiline kosmos kaosest veel sündimata. Nietzsche kuulutas Jumala surnuks, leidis, et maailm on kaootiline ja andis niimoodi ühe impulsi nende jumalate ja muude olevuste taassünniks, kelle kunagi kristlaste Jumal omas tarkuses ja ettehooldes oli kaduvikku heitnud. Kui kordame koos kuulsa füüsiku Steven Weinbergiga, et mida rohkem maailmast aru saame, seda mõttetumana ta meile tundub, siis seda maailma sobib tõesti paremini kirjeldama või etendama-mängima Kojott, tant-siv Jumalanna, pahandusetooja Pandora või

eesti loomislugude sinikirja linnuke. Meeter, mõõtev-korrastav alge jääb selles maailmas hätta, ent hätta sattudes võib ta oma võimetuses aidata meil taibata, et tema, Meeter, ei ole kõige alge ja mõõt, seda on pigem ettearvamatu Maa-ema, Demeeter. Nii on nad seotud, kuigi on filoloogiliselt eri päritolu. Kreeka keeles on *mēter* ema, meie *meeter* tuleb teisest tüvest *metr-*, mis tähendab mõõtmist, nagu mulle lahkelt osutas Anne Lill. Uuemates keeltes on mõlemad tüved aga kokku sulanud, Meeter ja Demeeter on saanud sugulasteks.

20. sajandil jõudsid maailma mõtestamise, tema eesmärki ja mõtet seletavad-põhjendavad teooriad ja *story*'d pankrotti, mida on ennustanud Nietzsche ja hiljem kirjeldanud nii paljud kirjanikud, filosoofid ja teadlased. Maailm ei ole kellavärk. Meeter ei küüni maailma mõtet mõõtma, sest seda mõtet võimalik et polegi. Ent see, et maailmal pole mõtet, ta pole millegi tootmiseks, millenigi jõudmiseks, millegi tõestamiseks käivitatud supermasin või raal, ei tähenda, et selles maailmas oleks tingimata kole elada. Võibolla oleks hoopis koledam elada ühe rattakesena eesmärgipärasel kellavärki-maailmas. Igatahes näib nii Jumalanna kui tema loodud olevused tundvat oma olemasolust rõõmu, küsimata selle mõtet. Eepose Jumalanna tunnistab:

*maailm on loodud
kogemata, uudishimust
kogemata tekkis ka viga*

(...)
*nipid
trikid
igasugu isevärki leiutised*

*ei ole halb ega hea
vigurid ja kunstid ei ole halb ega hea
vidinaid vilgub iga puulehe küljes*

või siis:

*kõik mis teeb teile rõõmu
on minu moodi
ja kõik mis on teie meelest hea
olengi mina*

(...)

*ärge kartke seda
mis on ilus
hirm ei ole teadja ega õpetaja*

Eepose lõpp ongi hümn maailmale, elule, loodule, kõigile, kes huugavad, huikavad, kiljuvad, kiunuvad, piiksuvad, prääksuvad...

Nii saab *amor fati*'st *amor mundi*, armastus kõige oleva vastu. Midagi, mida meie ajas, elus ja luules just eriti palju pole. On märkimisväärne ja imetusväärne, et Krulli eeposes pole kedagi ega midagi, mille vastu ta oleks ja võitleks. Ei ole umbrohtusid, kahjureid, vaenlasi, konkurente. Maailm on tervik, kus kõigil on oma koht, isegi sääskedel:

*sääsed on loodud
et loomise jutustust
loomade seas laiali kanda*

Putukamürkide (*Raid tapab putukad toas ja aias*) valmistajatele eepos vist ei meeldiks, kuigi ka nemad vist mahuvad loomise täiusse.

Mis koht on "Meetril ja Demeeteril" eesti luules? Usun, et see koht on jääv, usun, et see teos jääb siia kauaks kõrvuti selliste teostega kui Gustav Suitsu "Elu tuli", Betti Alveri "Tähetund" või Paul-Eerik Rummo "Lumevalgus-lumepimedus". Koos teise uuel iseseisvusajal sündinud raamatuga, Andrus Kivirähki "Rehepapiaga" kuulub "Meeter ja Demeeter" kategooriasse, mida tavaliselt nimetatakse kirjandusklassikaks.

MAREK TAMM **Uus Eesti kultuurilugu**

ILMAR TALVE. EESTI KULTUURILUGU. Keskaja algusest Eesti iseseisvuseni. Ilmamaa, Tartu, 2004. 686 lk. Hind 570 kr.

Ilmar Talve (sünd 1919) on pidanud äraütle mata töökata pensionipõlve: kõigepealt pani ta ligemale tuhandel leheküljel kirja omaenda eluloo¹, et seejärel kirjutada peaaegu samas mahus ülevaade Eesti ajaloost. Kuigi raamatu pealkiri lubab meile ainult kultuurilugu, sisaldab teos tegelikult Eesti ajalugu *tout court* – ammendavat kokkuvõtet meie maanurga sotsiaalsest, majanduslikust, poliitilisest ja kultuurilisest käekäigust esi-

---

¹ See ilmus kolmes köites: I. T a l v e, Kevad Eestis. Tartu, 1997; Kutsumatu külaline. Tartu, 1998; Kolmas kodumaa. Tartu, 1999. Lühendatud kujul ilmus Talve autobiograafia ühtede kaante vahel hiljuti ka soomekeelsena: I. T a l v e, Kolme kotimaata. Turku, 2004.

ajast 20. sajandi alguseni. Autor tunnistab saatesõnas, et ühes pausidega nõudis selle raamatu valmimine kümme aastat tema elust, ent tegelikult võib teose sünnilugu mõõta vähemalt poole sajandiga. Sest täpselt viiskümmend aastat enne “Eesti kultuuriloo” valmimist ilmus Ilmar Talve sulest ajakirjas *Tulimuld* pikem programmiline artikkel sellest, kuidas kirjutada Eesti kultuurilugu.² Seda kirjatööd lugedes tuleb tõdeda Talve vaadete hämmastavat järjepidevust – poole sajandi eest sõnastatud metodoloogilistele tõekspidamistele on “Eesti kultuuriloo” autor tänini üldjoontes truuks jäänud. Kui minu esimene reaktsioon “Eesti kultuuriloo” lugemist alustades oli kahetsus sissejuhatare puudumise üle, mis selgitaks täpsemalt, kuidas autor mõistab kultuuri ja kultuuriajalugu, siis *Tulimulla* artikli lugemine leevendas mõneti seda kahetsust. 1952. aastal seletas Talve: “Eesti kultuuriajaloo kohta kõneldes ei saa arvestada seda kui terviklikku teaduslikku distsipliini, vaid selle all tuleb mõista (...) esmajoones eri teadusalade ühistööd sünteesi saavutamiseks. Ometi peab alles kultuuriajalooline vaatlusviis, see pürgimus Eesti kultuuripildi morfoloogia ja funktsiooni selgitamisele Eestimaa ajalooliselt antud ruumis, asetama spetsiaalteaduste töötulemused õigele kohale selles mosaiigis, mis vastu üledeuroopalist idee- ja sotsiaalajaloolist tausta asetuna peab meile andma meie Eesti kultuuripildi ta ajaloolises ja sotsiaalses aspektis.”³ See Johan Huizinga ja Karl Lamprecht vaadetest mõjutatud arusaam on juhtinud

väga selgelt Talve sulge ka “Eesti kultuuriajaloo” kirjutamisel, kultuuriajalugu mõistetakse siin selgelt n-ö katusteadusena ning raamat ongi üles ehitatud sünteesina erinevate teadlaste ja teadusharude töödest. Sellisena on see äärmiselt hinnatav tulemus, mis annab meile pildi situatsioonist, kui kaugele me oma mineviku uurimisega oleme jõudnud ja millised on suuremad vajakajäämised. Tsiteeritud artiklis jätkab Talve: “Eesti kultuuripildis, nagu igal pool mujalgi, on määravalt tähtsad kolm eri tegurit: *geograafiline* ruum ning *ajalooline* ja *sotsiaalne* miljöö. Meie kultuuri- ja vaimuelu nähtuste puhul mängivad need kolm tegurit otsustavat rolli: meie kultuuripilt on määratud ühelt poolt Eesti geograafilise asendiga, teisalt aga meie ajaloolise, ja kolmandaks meie sotsiaalse miljöö kaudu, milles meie kultuuripilti kujundavad protsessid on toimunud.” Sellelegi arusaamale on Talve oma raamatus truuks jäänud ning tema lähenemist võib mõneti lihtsustades nimetada kultuuri sotsiaalajalooks – kuigivõrd ei küsita siin erinevate kultuuriavalduste tähenduse või sisu kohta, peamiselt peatutakse kultuurielu sotsiaalsel ja majanduslikel tingimustel ning selle mõjul ühiskondlikule käekäigule (kirjaoskuse levik, koolide asutamine, teaduslikud saavutused jne). Kultuuri sotsiaalajalugu oli üks domineerivaid kultuuriloo suundi 1950.–1960. aastatel ja võime ainult rõõmustada, et selle suuna “keeles” on nüüdseks läbi kirjutatud ka Eesti kultuurilugu. Loota tuleb, et pealekasvanud põlvkonnal jätkub samasugust energiat ja peale-

² I. T a l v e, Eesti kultuuriajaloo probleeme. *Tulimuld* 1952, nr 4, lk 204–210; nr 5, lk 259–263.

³ Sealsamas, lk 205.

hakkamist kui Talvel, et Eesti kultuurilugu läbi kirjutada viimasel paaril kümnendil domineerinud nn uue kultuuriloo (*new cultural history*, nagu seda ingliskeelsetes maades on tavaks saanud nimetada) tõekspidamiste valguses, kus rõhutatakse enam inimtegevuse sümboolset ja kujutluslikku mõõdet ega hoolita sedavõrd ühiskondlik-majandusliku konteksti rekonstrueerimisest.⁴

“Eesti kultuurilugu” on kirjutatud õpetlikus laadis, kus rõhk on asetatud teadaolevate tõsiasjade süstemaatilisele edastamisele. Hüpotese, oletusi, tähelepanu juhtimist teistsugustele tõlgendusvõimalustele leiab raamatust vähe, õigupoolest üldse mitte. Kriitilisele lugejale võib selline assertooriline stiil veidi võõristavana tunduda, kuivõrd ajalugu pole kirjutusžanr, kus on kohta lõplikele väidetele. Ent populaarsele teatmeteosele on selline “kindel kirjaviis” kahtlemata üks võimalik ja respektieritav lahendus. Õigupoolest ei olegi teos stiililiselt lõpuni monoliitne, vaid keskse entsüklopeedilise jutustajahääle kõrval kostab siit-sealt teisigi hääli – näiteks rahvusromantilist pagulasajaloolase häält, kes soovib innustada pealekasvavat noorsugu suuremale isamaa-armastusele, või etnoloogist erialateadlase häält, kes pole rahul meie rahvakultuuri uurimise tänase seisuga.⁵

Raamat jaguneb kaheksaks osaks, mis vastavad kaheksale Eesti ajaloo põhiperioodile Talve käsitluses (esiajaloost kuni 20. sajandi alguseni). Teose ülesehitus järgib poliitilise ajaloo kronoloogiat ning raamatu iga osa algab ülevaatega eristatud perioodi

poliitilisest taustast. Poliitilise ajaloo sissejuhatusele järgneb harilikult pikem sissevaade ajastu sotsiaalsesse ja majanduslikesse oludesse ning alles seejärel jõutakse kultuuriloo teemadeni. Talve haare on seega imetlusväärset lai ja seda suurendab veelgi tõsiasi, et sõnaühendis “Eesti kultuur” on nii “Eestit” kui ka “kultuuri” mõistetud võrdlemisi avaralt: “Eesti” all ei mõista Talve mitte rahvust, vaid kultuuriruumi, mis tähendab, et tema käsitlus hõlmab teisigi Eestis elanud rahvuseid. Tagantjäreletarkuses võib muidugi soovida veelgi avaramat lähenemist ja seda, et (balti)sakslaste kõrval mahtunuks autori vaatevinklisse ka näiteks siinsete rannarootslaste või vene vanausuliste kultuur. “Kultuuri” all ei pea Talve silmas pelgalt kauneid kunste, vaid samuti ja isegi ennekõike kooliharidust, uskumusi, talurahva- ja linnakultuuri, teadust, ajakirjandust jne. Etnoloogist autori puhul on see loomulik, ent meil valitseva kultuurilookäsituse taustal pigem erandlik.

Kuivõrd raamat on üles ehitatud varasemale historiograafiale ja valminud pikema ajaperioodi vältel, siis on mõistetav, miks see ei esinda alati ajalookirjutuse viimaseid andmeid ja arvamusi. Ilmselt erialasest piiratud tingituna torkas mulle mitmete veidi aegunud seisukohtade vahendamine kõige enam silma raamatu keskaega käsitlevas osas, puudutagu see siis näiteks andmeid eestlaste varastest ristiusustamiskatsetest, vene kiriklikke laensõnasid eesti keeles või eesti keskaegset kloostrikirjandust. Niisamuti pole nüüdsed arusaamad refor-

⁴ Vt selle kohta lähemalt: M. T a m m, Peter Burke ja uus kultuuriajalugu. *Tuna* 2004, nr 4.

⁵ Talve teose mitmehäälsusele on varem juhtinud tähelepanu Pille Runnel, vt P. R u n n e l, Rahvusromantilise aidamehe vägitöö. *Eesti Ekspress* (Areen) 22.07.2004, lk B9.

matsiooni positiivsest mõjust eesti kirjakeelele või esimese eestikeelse raamatu luterlikust sisust kaugeltki nii üheselt selged, kui Talve neid senise historiograafia sõiduvees esitab.⁶ Kuigi raamatu bibliograafia on pikk ja põhjalik, torkavad mõned ootamatud lüngad siin-seal siiski silma (seda jällegi ennekõike vanema ajaloo puhul)⁷, niisamuti ei kajastu nii mõnegi bibliograafias nimetatud teose seisukohad raamatu sisus. Neist kriitilistest märkustest hoolimata saab kokkuvõttes vaid imestada Talve suutlikkuse üle jälgida aastate vältel mitme teadusharu toodangut ja tunnustada tema oskust kogutud hülgelehte ladusalt lugejatele vahendada.

Kuigi kõhklustele pole raamatus kohta, tuleb hinnatavaks lugeda Talve tähelepanujuhtimist mitmetele Eesti kultuuriloo sөөitis aladele või vajadusele meie seniseid arusaamu ühes või teises küsimuses revideerida. Näiteks kirjutab Talve teravapilguliselt seoses ärkamisajale järgnenud perioodi luulega, et see vajaks senisest teistsugust lähene-mist: "Selle asemel, et seda kõike järelärkamisaegse epigoonlusena üksnes halvustada, võiks üritada seda uurida samal viisil kui on tehtud keskaegse luulega: kindlaks teha selle standardideaalid, *topos*'ed, tüpoloogja, figuraalsed jooned, motiivid ja koodid, ja muidugi selle taust saksa luules" (lk 448). Olulisemate kultuurilooliste lünkadena tõstab Talve esile meie napp teadmisi nii eestlase linna- ja alevikukultuurist kui ka

baltisakslaste kodanlikust kultuurist. Nõnda on eestlaste rahvakultuuri harjumusest ikka samastatud talupojakultuuriga, kuigi 19. sajand tõi senistesse kultuuripraktikatesse mitmeid olulisi muutusi, mis vajaksid lähemat selgitust.

Autor lubab raamatu sissejuhatuses pikka esseed või jutustust meie isamaa kultuurist (lk 5), ent lõpptulemust tuleks hinnata siiski pigem väärtusliku käsiraamatuna, mille lineaarne lugemine pole kõige kergem ülesanne, ent seda suurem tulu tõuseb selle hilisemast pistelisest konsulteerimisest. Viimast soodustab ka raamatu selge ülesehitus ja väga põhjalik nimeregister (see võtab enda alla ligemale 50 lehekülge ja sisaldab umbes 4000 nime!). Raamatu ilmumisaastal 85-aastaseks saanud Ilmar Talve on püstitanud endale vaieldamatult väärrika monumendi.

---

⁶ Vt nt T. K a l a, Keeled ja nende kõnelejad keskaegses Tallinnas: edenemine või taandareng. *Tuna* 2004, nr 2, lk 8–22; I. P õ l t s a m, Eesti raamatu ajaloo algus – kas luterliku või katoliku kirjasõnaga? *Tuna* 2000, nr 2, lk 12–20.

⁷ Et mitte jääda kriitikas liiga üldsõnaliseks, siis mainin vaid olulisemaid vanema perioodi kunstiajaloo uurijaid, kelle tööd ei esine bibliograafias ega kajastu põhitekstis: Kaur Alltoa, Kersti Markus, Anu Mänd, Anneli Randla. See kriitika laieneb ka välisautorite töödele.

TOOMAS HIIO

Head ja halba otsides. Mõtteid "Hääletu alistumise" seest ja ümbert

---

MAGNUS ILMJÄRV. HÄÄLETU ALISTUMINE. Eesti, Läti ja Leedu välispoliitilise orientatsiooni kujunemine ja iseseisvuse kaotus. 1920. aastate keskpaigast anneksioonini. Argo, Tallinn, 2004. 986 lk. Hind 294 kr.

Magnus Ilmjärve raamatut "Hääletu alistumine" on palju arvustatud. Autor kruvis publiku ootused ise üles, teatades juba eelmise sajandi lõpus korduvalt käsilolevast suurest tööst. Kuid parim arvustus Magnus Ilmjärve raamatule oli üks esimesi – Helsingi ülikooli doktorikraad.

Millest on tingitud ajaloo huviliste ja arvamustõelaste suur huvi ülimahuka ja raskestiloetava raamatu vastu? Aga muidugi sellest, et Magnus Ilmjärv püüab leida vastust viimased 65 aastat eestlasi vaevanud küsimusele: kus tehti viga ja kes on süüdi, et meie iseseisvus 1940. aastal näiliselt nõnda kergesti kaotsi läks? Ilmjärve vastus on mitmekihiline, nagu ühelt doktoritöölt oodata ongi. Kuid poliitiliselt tarvitata on vaid väga tugev üldistus. Seda Magnus Ilmjärv lugejale just kandikul ei paku. Arvustajaid see ei häiri. Paksust raamatust leiab igapäevase meelega tõe. Viimase poole aasta jooksul on "Hääletu alistumise" taustal avaldatu publiku kenasti kõheville ajanud. Lugejaid ei sega kirjameeste deklaratsioonide tõsiselt võtmast ka see, et osa arvustajaid on arvustatavat vaid sirvinud. Võimalus end eestluse poliitilise põhiküsimuse suhtes

positsioneerida ja efektiivselt eksponeerida on olnud peaaegu provokatiivne ning mõne vandenõuteoreetiku silmis kindlasti vaid sellepärast välja pakutudki. Meeldiv erand on kurja Taani doktori Vello Helgi põhjalik väitlus Magnus Ilmjärve raamatu ainetel ajakirja *Akadeemia* septembrinumbris. Vello Helk ei ole erapooletu, vaid ründavalt subjektiivne. Ükskõikseks ei jäta "Hääletu alistumine" ühtegi eesti ajaloo huvilist.

Minul doktorikübarat ja -mõõka pole ning poliitilisteks deklaratsioonideks puudub kohustav mandaat. Ka 1930. aastate välispoliitika pole just mu *Steckenpferd*. Ma ei saa uurida Magnus Ilmjärve raamatut akadeemilisest vaatenurgast, raamistades ühtlasi ajaloo uurimist ja õpetamist Eestis minevikus, olevikus ja tulevikus. Mina teen seda kvalifitseeritud lugeja ja rakendusajaloolasena – sest mõtiskeluks ajaloo kirjutamise praktiliste nüansside üle pakub Ilmjärv raamat küllaga ainet.

13

Nii palju on raamatus peatükke. Esimene peatükk vaatleb Nõukogude Liidu esindajate tegevust Eestis, Lätis ja Leedus 1920. aastatel, näidates Vene arhiividokumentide valguses Nõukogude Liidu katseid ära osta või vähemalt oma mõju alla saada Balti riikide mõjukaid tegelasi. Siin algab ka lugu Konstantin Pätsi Nõukogude Liiduga seotud majandushuvidest, mida autor väidab olnuvat kogu Pätsi hilisema poliitilise karjääri taustajooks. Ilmjärv on võtnud vaevaks süüvida ka Läti ja Leedu ajalukku – tuginedes Läti ja Leedu arhiividele, ajakirjandusele ja ajalooramatutele. Eestis ei ole palju ajaloolasi, kes läti ja leedu keele kasutusvõi-

meliselt selgeks õppida oleks viitsinud. Miks Eesti, Läti ja Leedu koostööst kogu sõdadevahelise aja õieti asja ei saanud, peaks Ilmjärve raamatust selgemaks saama. Tema arvates aidanuks Eesti, Läti ja Leedu tihedam koostöö vastu seista Nõukogude Liidu ja ka Saksamaa survele.

Teisest kuni kaheksanda peatükini – rohkem kui 400 lehekülge – tegeleb raamat 1930. aastate välispoliitikaga Ida-Euroopas. Autor on läbi töötanud palju materjale eeskätt Venemaa, kuid ka Eesti, Ameerika Ühendriikide, Läti, Leedu, Soome, Ungari, Rootsi ja Saksamaa arhiivides. Kuna huvikeskmes on välispoliitika, siis on põhiliseks allikaks välisministeeriumide ja saatkondade materjalid. Teiste asutuste dokumente on vähem kasutatud. Lisaks suur hulk tollaegset ajakirjandust, selle valdkonna kohta hiljem avaldatud kirjandust ja mälestusi. Ühe maailmasõjani viinud asjaolud on ajaloolaste huviorbiidis seni, kui järgmiseni viinud need kõrvale tõrjuvad. Raamatu kasutatud kirjanduse loetelu täidab 16 tihedas kirjas lehekülge, andes aimu ka autori vähemalt passiivse keelteoskuse ulatusest.

Lugejana on mul välispoliitikapeatükidele mitu etteheidet. Autor refereerib pikalt välissaadikute ja välisministeeriumide ametnike memorandumide. Memorandum on ametniku või diplomaadi lühike ülevaade ühest või teisest sündmusest või visioon mingi probleemi lahendamise võimalustest. Ilmjärv põimib eri riikide diplomaatide ja ametnike samateemaliste memorandumite seisukohti ja argumenteerib niimoodi oma väiteid ja skeeme. Nii saab mõnd rakurssi rõhutada ja teist tähelepanuta jätta. Ma ei tea neid memorandumide lugemata, kas ta

on seda teinud. See tähendaks kolleegi kahtlustamist. Teiselt poolt näib, et autor võtab memorandumites sisalduvaid väiteid liiga tõsiselt, jättes kohati tähelepanuta inimesed, kes neid kirjutasid, ja olud, milles ja miks neid kirjutati. Otsuseid ei langetatud memorandumides, vaid selleks seadustega ette nähtud istungitel või nõukogudes või 1930. aastatel järjest rohkem ka ainuisikuliste otsustena, mis leidsid oma väljenduse korraldustes, määrustes, lepingutes ja seadustes. Kuid publitseeritud akte, sh meie oma *Riigi Teatajat*, on autor vähe kasutanud. Samas on otsused kindlasti olulisemad kui arutlused, mis otsusteni ei viinud. Lugeja ajanappust silmas pidades võinuks neid peatükke lühendada, jätta pikad refereeringud akadeemilisse väljaandesse ja teha laiemaks tarbimiseks n-ö “Kalevipoja” Eno Raua variandi.

Lugemist raskendavad ka pikad lõigud ja osa informatsiooni paigutamine jalusesse, kusjuures jalusesse paigutatut ei ole kõrvalise tähtsusega joonepealse mõistmisel. Ladina- ja kreeka keelsete tsitaatidega võrtsitatakse jalu- sed, mis täitsid suurema osa leheküljest, tõstsid ajaloolase auväärst viimati enne Esimest maailmasõda. Tänapäeval võiks jalus jääda vaid viidetele, täiendav informatsioon sisaldugu registreis ja lisades.

Välispoliitika toimub riikide, mitte neid esindavate inimeste vahel. Välispoliitikaga tegelevad inimesed ametikoha järgi, mitte eraisikuina. Tihti jääb autor vaid isikute tasandile, eriti viidetes. Näiteks: “Munters Krieviņšile”, järgnevad toimiku, nimistu ja fondi numbrid ning arhiivi nimi. Kuid nendes asjades, mida Ilmjärv oluliseks peab, ei kirjutatud Munters Krieviņšile mitte kui Munters Krieviņšile, vaid kui välisminister suursaadikule. Alati ei selgugi, millised

ameti- või aukandjad olid korrespondentsi osapoolteks. See aga – näidates arutelu ja otsuse langetamise taset – on mõnikord olulisemgi kui lause, mida autor on võtnud antud kirjast tsiteerida või refereerida. Teisel nimetab autor kirjutajat või adressaati ainult viites, tekstis temast juttu pole ja nime pole ka registris. Lk 343 refereerib autor pikalt Nõukogude Liidu Tallinna saadiku Petrovski kirja kellelegi Rotšteinile. Rotšteini nime, mis joone all esineb mujalgi, me registrist ei leia. Lk 318 teatab keegi Kruus 1935. aastal Riias midagi välisministeeriumile. Professor Medijaise raamatu “Saadiku saatus” register aitab arvata, et vist Villem Kruus. Aga milleks selline lisatöö lugejale?

Umbes 560. lk paiku tuimavõitu keelekasutuse tekitatud tukastusest ärgates mõtlesin, et lähiajaloo ajaloolased kirjutaksid palju lühemalt, kui nende haridustee kohustuslikuks komponendiks oleks mõneaastane praktika süsteemis, mille valdkonda nad tulevikus süveneda kavatsevad. Sajad tuhanded leheküljed oleksid kirjutamata jäänud ja keegi ei kurvastaks.

Raamatu viis viimast peatükki (IX–XIII) käsitlevad Eesti, Läti ja Leedu iseseisvuse kaotust: üheksas aega Molotov-Ribbentropi lepingust Talvesõjani, kümnes Soome Talvesõda ja selle peegeldusi Nõukogude dokumentides, maailmas ja Eestis, üheteistkümnes Eesti, Läti ja Leedu okupeerimist, kaheteistkümnes VOKSi kultuuridiplomaatilist tegevust Eesti, Läti ja Leedu kultuuri-tegelaste meelitamisel tihedamatesse sidemetesse Nõukogude Liiduga ning kolmeteistkümnes niinimetatud “rahvavalitsuste” tegevust enne Balti riikide formaalset inkorporeerimist Nõukogude Liitu. Nendes peatükkides on palju huvitavat. Näiteks

Saksa-Nõukogude sehkendamine Eesti põlevkivitööstuse ümber, sest Saksa modernne sõjavägi vajas palju rohkem vedelkütust ja õlisid, kui Saksamaa toorainebaas võimaldas. 1944. aastal pidurdas Saksamaa vajadus Eesti põlevkivi järele pool aastat Eesti valutamist Punaarmee poolt. Huvitav on ka Magnus Ilmjärve pakutav pilt Karl Selteri kurikuulsast Moskva-visiidist 1939. aasta sügisel. Tema konstruktsioonist tulenev järeldus, et baasidelepingu taustaks võis olla ka Eesti-poolne initsiatiiv, on kaasa toonud mitme arvustaja pahameele.

Ülekuulamisprotokollidest

Autor on palju kasutanud NKVD-NKGB juurdlustoimikuid, mis 1990. aastate alguses Eestisse tagasi toodi. Suur osa Eesti poliitika-, majandus-, sõjaväe- ja seltskonnaeliidist arreteeriti alates 1940. aasta juunist. On vale arvata, et nad lihtsalt võeti kinni ja viidi Siberisse surema või lasti maha. Nõukogude süsteem eeldas “süü” tuvastamist, eelkõige aga “kaasosaliste” väljaselgitamist. Rakendati Nõukogude Liidu kriminaalkoodeksit – sealjuures enne selle formaalsetki kehtestamist Eesti NSV territooriumil –, eriti kurikuulsat paragrahvi 58, mis võimaldas ükskõik millist poliitilist või seltskondlikku tegevust interpreteerida näiteks “aktiivse võitlusena Nõukogude Liidu ja rahvusvahelise proletariaadi vastu”. Ning vene värk: paberid pidid olema näiliselt korras ja pitsatitega.

Vaba ühiskonna sinisilmadele tuleb ikka ja jälle meenutada, et need poliitilised süüdimõistmised 1940–1941 toimusid ilma õigusega kaitsele ning tunnistuste saamiseks kasutati füüsilist vägivalda. Sellest ka Vello

Helgi etteheide nende materjalide kasutamise pärast ja tähelepanu juhtimine, et Taani ajaloolased on loobunud Gestapo ülekuulamisprotokollide kasutamisest (*Akadeemia* 2004, nr 9, lk 2067). Taani ajaloolasi võib mõista: mitte iga ajaloolane ei suuda sisse elada vägivaldse salapolitsei ülekuulamise situatsiooni ning kellegi ülesandmine ülekuulatava poolt võib talle tunduda hirmsa reetmisena. Kohati sunnib paljastamisõhin kirjamehe unustama isegi ülekuulajate endi kuritegelikkust ja eeldama, et ülekuulamisel räägitu on sulatõsi. Siin on ajaloolase vastutuse koht: mitte kõik ei mõista, et aluseta süüdistamine tapmises, reetmises või muus koledas on halb tegu. Elavate puhul on – teoreetiliselt – lihtne: laimu vastu kaitseb õigussüsteem ja tõde selgub kohtus. Surnud ennast kaitsta ei saa.

Mina juurdlustoimikute kasutamisest loobumisel nii kategooriline ei oleks kui Taani ajaloolased. Taanis sattus Gestapo kütüsi suhteliselt väike hulk inimesi, võrreldes Stalini salapolitsei ohvrite arvuga Eestis. Tuhandete inimeste saatusest ei teaks me ilma nende toimikuteta midagi. Teiseks, uurija leiab juurdlustoimikutest ka autentseid dokumente, mille on tekitanud bürokraatia iseärasused. Näiteks 1941. aasta 14. juunil võeti kinni ja viidi Venemaale Varese marionettvalitsuse majandusminister Juhan Narma, keda NKVD süüdistas Isamaaliitu kuulumises. Narma õigustas end, väites, et täitis Nõukogude välisluure ülesandeid. Ülekuulajad otsisid väitele kinnitust oma kanaleid pidi. Toimikus leidub NKVD riikliku julgeoleku peavalitsuse 1. eriosakonna 5. jaoskonnast 5. mail 1942. aastal saadetud dokument – eriplangil sellistele järelepärimistele vastamiseks –, mis teatab, et Juhan

Nihtig-Narma on Moskvast olles 1940. aasta märtsis tõepoolest luureagendiks värvatud. Kontakt Nõukogude Liidu välisluurega teda siiski ei päästnud, talle mõisteti kolm aastat laagrikaristust ja ta suri samal aastal vangilaagris. Toimikutes on ka arreteeritute läbiotsimisel äravõetud paberid. Ado Anderkopilt näiteks võtsid NKVD-mehed arreteerimisel 1940. aasta juulis ära Eesti Asutava Kogu liikmetõendi. Miks mitme Riigikogu liige ja minister just seda paberit 20 aastat hiljem portmonee vahel hoidis, võime vaid oletada. Ja kolmandaks, Nõukogude salapolitsei poolt arreteeritute toimikud aitavad meil mõista ka seda, millistele andmetele tuginedes, milliste vahenditega ja milliste andmete jahil Nõukogude salapolitsei töötas.

Nõukogude “ajalooteaduse” resultaatide kasutamisest

Doktor Ilmjärv kasutab nõukogudeaegsete ajaloolaste ja publitsistide teoseid päris kriitikavabalt. Võib-olla on need tema raamatu varasemad kihistused – ajast, kui teema oli juba olemas, aga arhiivides ta veel töötanud ei olnud. Eriti kummastav on ühe või teise Eesti poliitikategelase halvas valguses näitamine ainult Nõukogude ajaloolaste või parteitegelaste tööde põhjal. See on nüüd küll ränk viga.

Põhjaliku uurimise puhul on tagasimineku allikate juurde iseenesestmõistetav, hoolimata sellest et keegi on asjast ka varem kirjutanud. Igal juhul peaks aga hoiduma faktide ja argumentide ülevõtmisest teostest, mis on kirjutatud ideoloogilise järelevalve ja tsensuuri tingimustes. Nendest võtame me

tahas-tahtmata kaasa faktivaliku ja mõnikord ka interpretatsiooni. Tänapäeva ajaloolased, kes pürgivad akadeemilisele respektiteeritavusele, ei toesta oma väiteid argumentidega “20. sajandi müüdist”. Miskipärast on aga Ilmjärve meelest täiesti loomulik tarvitada Eesti poliitikutele “ärapanemiseks” Viktor Kingissepa, Johannes Lauristini, Oskar Sepre, Paul Vihalemi jt poolt esitatud argumente ja fakte.

Näiteks: “... 1919. aastal nimetas Viktor Kingissepp oma brošüüris “Wilsoni heeringa eest” Puhke varasteks ja sahkerdajateks...” Autor viitab seejuures läbi 1986. aastal ilmunud raamatu “Kodusõda ja välisriikide interventsioon Eestis. Dokumente ja materjale”. Kui Kingissepa väide nõnda meeldis, tulnuks see kindlasti allikate toel tõestada. Ilmjärv proovibki, kuid viitab Oskar Sepre 1963. aastal ilmunud raamatule “Eesti kodanlik riik monopolide teenistuses”, mis pole parem Kingissepast. Tsiteerin Ilmjärve kokkuvõtet: “Need tehingud võimaldasid Puhkidel maksumaksjate arvel korralikult teenida. 1929. a. jõudis sinelite asi kohtusse, kuid karistust ei järgnenud” (lk 55).

Teiseks näiteks. Karl Selteri kohta kirjutab Ilmjärv: “... Eesti kommunistid pidasid aga endise majandusministri ja välisministri korruptiivseid tehinguid niivõrd tähelepanuväärseiks, et Johannes Lauristin kuulutas 6. augustil 1940 Nõukogude Liidu Ülemnõukogu kõnetoolist inkorporeerimise taotlust põhjendades, et Selter oli kogunud endale altkäemaksude abil tuhandeid kroone” (lk 448). Lõigu absurdus on iseenda kommentaariks – sest see, mida Johannes Lauristinile kõnesse kirjutati, ei põhjenda 60 aastat hiljem kuidagi veendumust Selteri võimalikes kuritarvitustes.

Ma ei usu, et aastaid Vene arhiivides töötanud ajaloolane Ilmjärv ei tunne nõukogulikkude propagandat. Või kõlbas “ärapanemiseks” tõesti ükskõik milline vahend? Muidugi kirjutati nendest asjadest ka toonastes lehtedes, kust mujalt Kingissepp ja Sepregi oma teadmised ammutasid. Kuid et, nagu Ilmjärv Puhkidest kirjutab, asi jõudis kohtusse ja karistust ei järgnenud, siis on kaks võimalust: kas kohtuasi lõpetati või kaebealune mõisteti õigeks. Selle asemel et punapropaganda väiteid 21. sajandil uuesti tiražeerida, võinuks autor dokumentidesse süüvida ja selgeks teha, kas Selter oli suli ja Puhkid petised. Vanade kuulujuttude kordamine ei kinnita ega lükka ümber, nagu on kombeks ütelda. Varem goebbelslikus propagandas kasutatud kuulujuttude kordamine lükkab aga pigem ümber, või kuidas?

Sellesse rubriiki kuuluvad ka Ilmjärve poolt arvatavasti teadlikult – sest korduvalt – kasutatud nõukogudeaegsed propaganda-hinnangud ühe või teise tegelase kohta. Lk 634 nimetab ta Oskar Angelust Saksa okupatsioonirežiimi käsilaseks, lk 653 teenib sama tiitli Alfrēds Valdmanis. Formaalset pole midagi ette heita: autori õigus on leida *Landesdirektor*’eile kõige teravamad epiteedid, isegi kui need on laenatud Ervin Martinsonilt, Andrus Roolahelt ja Leonid Barkovilt. Kuid autor pole järjekindel: Oskar Öpikut, Saksa okupatsiooni aegset kohtudirektorit, ta käsilaseks ei nimeta. Ning kui asja veel avaramalt vaadata, siis teeninuksid selle tiitli kindlasti ka 1940. aasta marionettvalitsuse Hans Kruus, Johannes Semper, Nigol Andresen, Johannes Vares ja mõned teisedki, kellest raamatus juttu. Selliseid kohti on raamatus palju. Ka lause Kristliku Rahvaerakonna kohta –

“Seepärast polnud partei liidritel Akelil ja Pätsi sugulasel Lattikul raske saada autoritaarreežiimi teenriteks” (lk 344) – sisaldab rohkem soovi solvata, kui akadeemilisse käsitlusse sobib. Tundub, justkui oleks autoril eeskätt Pätsi, aga ka mõnede teiste Eesti Vabariigi riigitegelastega suisa isiklik kana kitkuda, mis tema aastakäigu mehe puhul vajanuks selgitust vähemalt järelsõnas.

Kiiduväärset

Muidugi ja eelkõige suure hulga arhiivialikate Eesti teaduskäibesse toomine, nagu on kombeks ütelda. Diplomaatide memorandumitest ja NKVD/NKGB juurdlustoimikutest oli juba juttu. Samuti materjalidest Eesti kohta mitme teise riigi arhiivis. Kuid ka Eesti arhiivides on väga palju vähekasutatud, kuid tõsisema analüüsi korral tähelepanuväärseid üldistusi võimaldavaid materjale. Näiteks on säilinud peaaegu kõik piiriületusnimekirjad. Neid on autor kasutanud ja nii mitmele faktile topelttõestuse leidnud. Andmebaaside ajastul võivad selliste materjalide töötlemise tulemused olla aluseks uutele avastustele.

Teiseks tahan tähelepanu juhtida raamatu nendele osadele, kus autor põhjalikult kirjeldab, kuidas Nõukogude Liit kasutas majandus- ja kultuurisuheteid naaberriikide sise- ja välispoliitika mõjutamiseks. Ka intelligenti, eriti humanitaarintelligenti kosimisel oli oma koht Nõukogude Liidu välispoliitikas. Täna Venemaal avaldatud raamatutest näeme, kuidas Läänes Nõukogude Liidust positiivsete teoste kirjutajate honoreerimist arutati kõrgeimal tasandil, see tähendab Poliitbüroos. Üks esimesi seeguseid teoseid Eestis, “Nõukogude Liit

(N.S.W.L.)” (muuhulgas Henri Barbusse’i reisimuljetega), ilmus juba 1928. aastal Tallinnas. Ameeriklaste Michael Sayersi ja Albert Kahn raamatut “Salajane sõda Nõukogude Liidu vastu”, mis käsitles Stalini “puhastusi” positiivses valguses, trükiti sadades tuhandetes eksemplarides üle kogu maailma. Eesti keeles ilmus ta 1948. aastal nii suures tiraažis, et *Feinschmecker* leiab selle hästivarustet vanaraamatupoest veel tänapäevalgi. Arvatavasti said Sayers ja Kahn rikkaks.

Kolmandaks on mitutpidi mõtlemapanev autori järeldus, et mõne Eesti poliitiku jaoks oli Eesti omariiklus äriprojekt, mille elluviimiseks ei valitud vahendeid. Kes Ilmjärve uskuda ei taha, peab uuesti lugema Jaak Valge raamatut “Lahtirakendamine”, mis mõned seesugused projektid ka lahti kirjutab.

Neljandaks juhin tähelepanu autori arutlusele lk 830. Kas Andrei Ždanovi korraldusel 1940. aasta juunis ametisse nimetatud marionettvalitsust nimetada ultimaatumivõi okupatsioonivalitsuseks? Küsimus on oluline, sest ka uuemas ajalookirjanduses ning kooliõpikuiski on ikka veel kasutusel mõisted “juunipööre”, “juunivalitsus” ja “J. Vares rahvalitsus” ilma jutumärkideta. Kui inimesed nii mõtleksidki, ei saaks selle vastu ju miskit olla. Kuid nad just nimelt ei mõtle, vaid on lihtsalt harjunud. 2005. aastal möödub Eesti okupeerimisest 65 aastat. Terminoloogiline täpsus ning ajaloolaste ja avalikkuse üksmeel selleks ajaks selles asjas on võib-olla soovitatav. Piisab kalendrisse vaatamisest mõistmaks, et arutelud Teise maailmasõja sündmuste üle Eestis jätkuvad järgmisel suvel uue hooga.

Positiivseks kokkuvõtteks kiiduväärsest

on selged paralleelid tänapäevaga, millele autor taktitundeliselt osutamata jätab. Näiteks, kuidas majandussuhted Venemaaga tänapäeva Eesti tegelikkust mõjutavad. Näiteks, miks ikka ja jälle leidub tegelasi, kelle meelest on ihaldusväärseks saavutuseks “läbimurre Venemaa suunal” isegi Vene tingimustel. Ja näiteks – memorandumite juurde kolmandat korda tagasi tulles –, et viimasel 15 aastal on paljude riikide välisministeeriumide arhiividesse kogunenud kümneid tuhandeid lehekülgi Eestis resideerunud diplomaatide memosid kenade eesti inimeste poolt vahvasti võõrkeelt pursides pajatatuga. Ma arvan, mõnedki võiksid end Ilmjärve raamatu memorandumipeatike lugedes ebamugavalt tunda ja rõõmustada, et Eesti avaliku teabe seadus neile modele ei laiene. Ajaloolased loevad neid kunagi niikuinii.

Pisivigadest

Vigu ja läbimõtlematusi on raamatutes ikka. Esitan lehekülgede järjekorras valiku selle teose omadest. Autor nimetab Karl Kornelit ajakirjanikuks (lk 121). See on osa tõest. Sel ajal oli Kornel juba ETA direktor ja endine kaubandus-tööstusminister. Ilmjärv kirjutab, et Alfred Rosenberg õppis Moskvas arhitektuuri (lk 124). Seegi on osa tõest, sest Rosenberg õppis alates 1910. aastast kuni lõpetamiseni 1917. aastal Riia polütehnikumis, mis 1915. aastal Moskvasse evakueeriti. 1996. aastal toimunud intervjuule tuginedes kirjutab Ilmjärv, et Therese Jöfferti meenutuste järgi oli Miklós Horthy suhtu-

mine Eestisse igati sõbralik (lk 352). Lause on vist mõeldud autori pr. Jöffert-Sandeniga toimunud vestluse jäädvustamiseks, ta on unustanud seda isegi kasutatud suuliste allikate loetelus mainida. Ei usu, et Horthy mõnel vastuvõtul talle esitletud pr. Jöffertile, Eesti diplomaadi noorele abikaasale, kohe Eesti riiki laitma oleks hakanud. Ikka ütles midagi ilusat, kaunist silmavaatest inspireerituna veel eritigi. Arvatavasti (viide ei anna täit selgust) Ungari Tallinna saadiku Sándor Kissi memorandumit tsiteerides kirjutab autor, et Elmar Roots oli ülikooli kuraator (lk 355). Ehkki Ungari saadik võiski nõnda arvata, olnuks siin koht joonealuseks õien-duseks – professor Roots oli prorektor, kuraatorit ülikoolil sel ajal enam ei olnud. Roots puudub ka registrist. Lk 375 kirjutab autor salanõunik Julius Schnurrest. Selleks ajaks oli Saksamaal niisugune tiitel kaotatud, Schnurre oli *Legationsrat*, mis ei ole salanõunik; registri järgi aga saab Julius Schnurrest peatselt Karl Schnurre, kellest on mujalgi juttu. Kes on kes ja kus? Autor nimetab, et majandusministeerium ja Riigikontroll ei nõustunud saatkonna rajamisega Ameerika Ühendriikides (lk 801). See on jällegi osa tõest, sest Ameerika Ühendriikidesse saatkonna rajamine otsustati 1940. aasta aprillis;¹ seda ei jõutud lihtsalt enam teha. Autor eksib Boris Sepa NKVD-toimiku viidetega (lk 869): see on 130-15026, mitte 30-15062. Samas joonealuses kirjutab ta Boris Sepa 1940. aasta 7. jaanuari ülekuulamise protokollist ja 1940. aasta 24. jaanuari süüdistuskokkuvõttest. Sel ajal Boris Sepp veel NKVD vang, vähemalt

¹ Vt Riigiasutiste ametnikkude koosseisu seaduse muutmise seadus. 22. aprillil 1940. *Riigi Teataja* 1940, nr 35, lk 288.

otseses mõttes, ei olnud. Lk 873 joonealuses viitab autor Eesti NSV prokurööri abi Idel Jakobsoni otsust 24. veebruarist 1960. Idel Jakobson oli 1960. aastal Eesti NSV Plaanikomitee esimehe abi. Prokuratuuris ei ole ta kunagi töötanud.

Ruumipuudusel jätan paar lehekülge jätkamata.

Täiendus

Lk 879 nimetab autor, et “‘Riigi Teatajat’ sirvides selgub, et Päts kasutas uutes tingimustes oma võimu veelgi aktiivsemalt kui seni”, pidades silmas ajavahemikku 21. juunist 21. juulini 1940. Muidugi on see vaid kohmakavõitu katse Pätsi üle ironiseerida ja tõsimeelsete eksitamine, sest sel ajal oli Päts ainult marionettvalitsuse marionettpresident ega kasutanud enam mingit võimu. Kuid tõsisem töö *Riigi Teatajas* avaldatud õigusaktide ja välislepingutega andnuks kogu raamatule konkreetset juurde. Paraku leiame viiteid konkreetsetele õigusaktidele harva. Kummaline on Varese valitsuse ametissenimetamise käskkirjade viitamine ühe Rein Marandi artikli kaudu, ehkki 1940. aasta *Riigi Teataja* on iga Eesti arhiivi lugemissaaliriivulil. Või tahtis Ilmjärv siin hoopis refereerida Marandi mõtet (tsiteerin Ilmjärve): “... Uluotsa valitsuse ametist vabastamine ja Varese valitsuse ametisse nimetamine 21. juunil 1940 oli põhiseaduslik akt, mis sündis presidendi ainuisikulistele, tema nn eriõigusel antud käskkirjadega” (lk 835).

Alapeatükis “Poliitikud, sõjaväelased ja rahvas vastastikuse abistamise lepingust” ilmneb autori põhjaliku arhiivitöö mõnin-

gane silmaklapilisuus materjalide valikul. Ma arvan, et rahva suhtumine 1939. aasta baasidelepingusse pole mitte kõrvalise tähtsusega, arutledes, miks 1939–1940 just nii läks, nagu läks. Autor käsitleb rahva suhtumisi aga vaid ühel leheküljel, lahterdades ühiskonna seejuures veel “Saksamaa poole vaatavaks kodanluseks”, “autoritaarrežiimi repressioonide all kannatanud töölisteks, ametiühingutegelasteks, vasakpoolse ideoloogia kandjateks ja kommunistideks” ning talurahvaks, mis pole just kaasaegne käsitlusviis, kui pehmelt ütelda ja hoolimata klasseiteooria kütkeis dooktoreist kogu maailmas. Traageliidid ühest või mitmest viitamata raamatust suisa paistavad. Siin võinuks kasutada kas või sisekaitseülema poolt nõukogudevastase suupruukimise vms eest karistatute juurdlustoimikuid, pilt saanuks konkreetsem ja mitmekülgsem.

Ilmjärve huvitab välispoliitika ning sõjaasjandus on tema jaoks kaugel. Sellepärast ei peatu ta eriti pikalt ka Punaarmee rollil Eesti okupeerimisel 1940. aastal. Tegelikult on see üks võtmeküsimusi. Eesti, Läti ja Leedu annekteerimise kava, tundub (sest mustvalgel meil seda pole), nägi ette igal juhul vältida sõjalist okupatsiooni. Sõjaline okupatsioon oli kehtiva rahvusvahelise õiguse järgi ajutine. Sõjaline okupatsioon ilma sõjategevusega aga, nagu autor osutab, õieti reguleerimata. Balti riigid taheti Nõukogude Liiduga ühendada alatiselt. Liitumine “rahva tahtel” oli ainus võimalus. Sõjaliselt okupeeritud ala liitmine olnuks raskem: see tähendanuks mingisugustki rahvusvahelis-õiguslikku protseduuri tõenäoliselt rahvusvahelise tähelepanu all. Nii tuli Punaarmee kohalolekut alates 17. juunist 1940 võimalikult alatahtsustada. Osaliselt on see õnnestunud.

Tänane üldteadmine mahub ühte ja kergesti ununevasse lausesse: sisse toodi umbes 100 000 meest. Seda on kerge peita näiteks vaidlustesse, kui palju inimesi ikkagi oli 21. juunil 1940. aastal Tallinna tänavatel. 65. erilaskurkorpuse ülemjuhataja Tjurini ja 16. laskurdiviisi ülema Ljubovtsevi, rääkimatagi vähematest punaväeülematest, nimesid ei leia me ka Ilmjärve raamatust. Ehkki nende roll Eesti tegelikkuse mõjutamisel 1940. aasta suvel oli palju suurem kui “oma võimu rakendaval” Pätsil. Siin on tähelepainemise koht iga ajaloo huvilise jaoks: tuleb märkata, mis oluline, mitte pressiteateid.

Varese valitsuse liikmetest kirjutades viitab Ilmjärv nende sidemetele Nõukogude luurega VOKSi kaudu. Juhan Narma, Boris Sepa ja Maksim Unti kohta leidub andmeid nende toimikutes. Edaspidi võiks autor vaadata ka Soome Riigipolitsei Eesti toimikuid Soome Rahvusarhiivis. Nendes leidub rohkesti teavet niinimetatud Marksistliku Tööraha Ühenduse tegelaste Jõeääre, Unti ja Andreseni, eeskätt aga viimase Kominterni-kontaktidest üle Soome ja Rootsi alates 1930. aastate algusest. Midagi on sellest ka Erik Nørgaardi 2001. aastal eesti keeles ilmunud raamatus “Kongelundeni mõrv”, tema keskendub aga peamiselt Karl Säre ja Johannes Meeritsa saatusele. Salateenistuste arhiivides on alati hoolsasti kogutud materjale naaberriikide kohta. Muuhulgas saab nendes toimikutes sisalduvate ajaleheväljalõigete abil suurepärase temaatilise ülevaate nii naaberriigi ajakirjandusest kui ka omamaise ajakirjanduse teadetest

naaberriigi kohta.

Ja lõpuks, tähelepanuväärne on ka Konsultant Pätsi tagasiastumise lugu 1940. aasta juulis. Pätsi volituste ülevõtmisega Varese poolt on seotud kaks Vabariigi Presidendi käskkirja: nr 186 ja nr 187. Esimesega teatab Johannes Vares: “Olen asunud Vabariigi Presidendi ülesandesse 21. juulil 1940 kell 23”, ja teisega: “Riigivolikogu 23. juuli 1940 otsuse kohaselt olen asunud Vabariigi Presidendi ülesandesse 23. juulil 1940 kell 17”. Kusjuures 23. juuli ENSV Riigivolikogu istung tegi otsuse Vabariigi Presidendi küsimuses alles kell 19, nagu võib lugeda samast *Riigi Teatajast*. 1940. aasta *Riigi Teatajas* avaldati ainult 23. juuli käskkiri. 1960. aastal avaldati dokumendiväljavõtete kogu “1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis”, mis pidi tõestama 1940. aastal toimunu nõukogulikku versiooni. Selles avaldati 21. juuli käskkiri.² Arvatavasti oli 23. juuli korduskäskkirja mõte saada Johannes Varese presidendiks nimetamisele pseudopõhiseaduslik legitimatsioon ka pseudo-Riigivolikogult. Et aga Eesti juba kaks nädalat hiljem ka formaalselt N. Liitu inkorporeeriti, olnuks eesti juunikommunistide viimase “Välis-Mongoolia-ürituse” meenu-tamine 20 aastat hiljem väga ettevaatamatu.

Kokkuvõtteks

Magnus Ilmjärv on teemaga tegelenud alates 1986. aastast, kui toonane dotsent Kaido Jaanson talle selle diplomitööks andis, sel-

² Vt Riigivolikogu otsus Vabariigi Presidendi küsimuses. *Riigi Teataja* 1940, nr 77, lk 746; Vabariigi Presidendi käskkiri nr 187. 23. juulil 1940. *Riigi Teataja* 1940, nr 79, lk 764; 1940. aasta sotsialistlik revolutsioon Eestis. Dokumente ja materjale. Tallinn, 1960, lk 211.

gub sissejuhatuses. 15 aastat uurimistööd väljendub raamatu vanemates ja uuemates osades. Näeme, kuidas muutub ajaloolase suhtumine raamatutesse ja allikatesse: alguses usk ühtede ajaloolaste järeldustesse ja hinnangutesse – ja katse teiste omi esimeste seisukohtade toel ümber tõugata; seejärel süvenemine asjaosaliste või pealtnägijate mälestustesse, kes toimunu suhtes tagantjärele seisukohti võtavad – kuid valides vaid neid sündmusi ja fakte, mille taustal nad ise paremad välja paistavad; siis dokumendid, ametipäevikud ja ajaleheartiklid, kus toimunu kajastub kas sündmustikku mõjutanud otsuste, korralduste, määruste või seadusandlike aktidena, kaasaegsete erapooletute üleskirjutustena või subjektiivsete memorandumitena sündmuste ja isikute kohta, ning lõpuks süntees neist kõigist, mis arvestab reaalses tegutseja teadmatust paljude asjaolude suhtes, mis subjektiivsele mälestuste kirjutajale hiljem selgeks on saanud. Uuemal ajal peaks lisanduma veel suuremahulise andmetöötluse tulemuste rakendamine, mida autor pole teinud, sest välispoliitika ajaloos oleks see raske; ja lõpuks, pensionilemineku eel ja järel, jõuab tõsine ajaloolane mõtiskeludeni, miks ajalugu üldse uuritakse ja kirjutatakse.

Ilmjärv on võitlev ajaloolane. Tema maailm on hea ja halva maailm ning ta tahab minevikku vaadates selgeks teha, kes oli hea ja kes kurja poolel. Kuid tema maailm on mustvalge. Inimlik hallus, millele meie

omariikluse noorus eelmisel sajandil mitu korda ja rohkesti üle jõu käivaid võimalusi pakkus, ei ole tema vaatekohalt õigustus ja nii on õige.

Kuid siiski on raamatu suureks puuduseks mõne Eesti poliitiku – Konstantin Päts, Karl Selter, Friedrich Akel, Heinrich Laretei jt – kategooriline ja kohati argumenteerimata hukkamõistmine: “ära panna” igal juhul, näib olevat mõnikord autori eesmärk. Ajalugu ei ole päriselt kohtumõistmine ja ausas kohtumõistmiseski pole kombeks, et süüdlased on enne olemas kui süüasi. “Ärapanemine” varjab mõistlikud argumendid, ajab rahvuslasest lugeja kurjaks ja rõõmustab bulvarizurnalisti, välistades nõnda mõistliku diskussiooni ning kutsudes esile kahjurõõmsaid teateid *à la* “Eesti avalikkus polnud Ilmjärve raamatuks valmis”. Raamatu teine viga on, et Ilmjärv tõestab nähtavasti juba enne uurima hakkamist olemas olnud väidet, selle asemel et rajada väide läbitöötatud materjalile. Ajaloo uurimine ei ole teoreemi tõestamine, kus vastus on olemas ja tegija jaoks on tähtis vaid arutluskäik. Ajaloouurija ei tea ette, kuhu jõuab ja mida saavutab. Muidu tuleks liiga palju kahe silma vahele jätta ja poleks ka huvitav mitte.

Tõõvõit, ütleksin, kuid vahetulemus. Päristulemus eeldab parandatud, täiendatud ja vähemalt kolmandiku võrra lühendatud trükki. Ootame ära. Lugeja huvi ei ole vaibunud.

LUULE

Baudelaire, Charles. Raibe / Prantsuse k. tlk. A. Kaalep // 9, 1.

Blake, William. Öhtutähele; Korstnapühkija; Taevatõusmispüha; Saviklomp ja kivike; Taevatõusmispüha; Korstnapühkija; Haige roos; Armastuse aed; London / Inglise k. tlk. ja järels. M. Väljataga // 7–8, 5.

Brecht, Bertolt. Linnade lõmastavast hoost / Saksa k. tlk. M. Väljataga // 4–5, 1.

Byron, George Gordon. *Ei lähe me jalutama...; Stroofid Po jõeale; Firenze ja Pisa vahel kirjutatud stroofid / Inglise k. tlk. ja järels. M. Väljataga; Su ring on täis / Inglise k. tlk. P. Bock // 7–8, 35.

Celan, Paul. Marianne; Corona; *PI-MESTU juba täna...; *Kaste. Ja ma heitsin...; *LIIGAASTASAJAD...; *KAEVUKAJA tuules...; *HOORALIK TEINEKORD...; Largo; *Kõik unekujud, kristallist... / Saksa k. tlk. ja järels. Aare Pilv / 1–2, 28.

Coleridge, Samuel Taylor. Pärnalehtla, mu vangla; Kesköökülm; Khaan Hubilai ehk unenäonägemus. Fragment / Inglise k. tlk. ja järels. M. Väljataga // 7–8, 25.

Elbing, Andrus. Häired hämaralt tänavalt; Aeg läeb; Tsoonikooslus; Mõtisklus; Armastusest muusika vastu; Pilk endasse // 10–11, 41.

fs. fs – kes ta on ja kust ta tuleb; *töötasin arhiivis...; mustad puud mustas vees; *on päev...; *tead ju kyll...; *päiksest paistes päevad...; *mida sa teed kui on öö... // 1–2, 48; *pane ennast valmis...;

*kui leib saab otsa...; *neil päevil kuulatud muusika...; *nutetud silmadega naine...; *troll logistab nurga tagant...; *kui elu kaugeneb...; *karvadega kaetud nahk...; *need tänavad...; *müstiline valgus... // 10–11, 18.

Gilgameši eepos : 11. tahvel /Akkadi k. tlk. ja järels. A. Annus // 12, 3.

Herbert, Zbigniew. Apollon ja Marsyas / Poola k. tlk. H. Lindepuu // 3, 1.

Hughes, Ted. Märkmed näitemängu tarvis / Inglise k. tlk. M. Väljataga // 12, 1.

Isa Gorgudi raamat : 1. ja 8. lugu / Aseri k. tlk. A. Pekkonen ja V. Mamedov // 12, 15.

Kaldmaa, Jüri. Püha öö 2002; *Töölaua ääres ärkan...; * Ööpimeduses tüdisid krimpleenist...; * “Ma armastan Sind, Triinu.”...; *Su kiljed...; *Mu kõrvu kumise-ma jäänd... // 9, 27.

Kaus, Jan. *ärge öelge midagi...; *keskajal...; *ajastu jahib...; *hüved tungivad...; *ma arvan...; *kui lähete...; *kuidas sooviksin endale...; Abracadabra has left the building; *elvis liugleb jääl...; *kõik saame murelipuudeks... // 6, 2.

Keats, John. Ood viitsimatuses; *See elav käsi... / Inglise k. tlk. ja järels. M. Väljataga // 7–8, 65.

Kesküla, Kalev. Vana tartlase nutulaul; Surm Hotellis // 4–5, 3.

Kivisildnik. *ma olen...; *naine...; *ma olen viimne...; *asjad lähevad...; *oma taju...; *morss praktiliselt...; *jälgi oma ...; *kui sinu...; *mats lehmaga...; *sellest peale...; *kuulan raadiost...; *pole kuulnud...; *laena kirvest...; *oled sa ...; *harmsil on üks anekdoot...; *veel pole hilja... // 9, 52.

Kotjuh, Igor. Olemine; Tühi süda;

Handraa; /meri/ / Vene k. tlk. A. Pilv // 3, 11.

Krull, Hasso. Viis luuletust // 12, 53.

Laaban, Ilmar. Laul suurest Stalinist; Lev Davidovitš Trotski; Kaks venda / Järels. J. Malin // 1–2, 20.

Müller, Aleksander. Mehepoeg; Bluesipeig; Ööbikuoru ballaad // 9, 22.

Petrarca, Francesco. Sonett CCLXXXI / Itaalia k. tlk. A. Kaalep // 6, 1.

Quental, de Antero. Idamaa-unelm / Portugali k. tlk. A. Kaalep // 1–2, 1.

Rimbaud, Arthur. *Viimaks, oo õnne... / Prantsuse k. tlk. M. Riives // 10–11, 1.

Rooste, Jürgen. Tagasi Taanilinn tagasi // 4–5, 20; Isamaalised laulud // 10–11, 74.

Sazonov, Vladimir. In vino veritas; Maailma õiglus / Vene k. tlk. A. Pilv // 3, 15.

Shelley, Percy Bysshe. Vabastatud Prometheus : 4. vaatus / Inglise k. tlk. A. Oras, järels. M. Väljataga // 7–8, 41.

Sinijärv, Karl Martin. Porralt oltõ (...tallinn vä?...) // 4–5, 7.

Soomets, Triin. *hauakaevaja pehmed käed...; *kassid roidavad mööda...; *miski ei pane purju...; *koer ütleb jutlust...; *tuleviku detailne kirjeldus...; *kass kirjutas mu nime...; *koer tõstab jalga...; *kusagilt kodu ei leia...; *korra järele kisendav kaos... // 1–2, 36; *head ööd Euroopa...; *Ühele lapsele...; *valgus võtab...; Kalade märgis // 9, 9.

Wimberg. Prohvet ja hiired; Viimne kross; Kahe stroofiga; Miina, kuningas ja loss; (Sajad) vihmakene (muudkui sajad, sajad, sajad) // 6, 13.

Wordsworth, William. Prospekt “Ük-

siklasele”; Värsid, mis kirjutatud mõned miilid Tintern Abbeyst ülalpool, külastades matkal taas Wye jõe kaldaid. 13. juulil 1798; *Mõnd kirevahku kummalist...; *Käis vaikselt ojakalda peal...; *Kolm aastat sirguda ta võis...; *Mu hinge piiras unesulg...; *Kui mere taha viia ma...; Jugapuud / Inglise k. tlk. ja järels. M. Väljataga // 7–8, 1, 13.

PROOSA, DRAAMA

Barker, Matt. Nõdrameelne // 1–2, 91.

Ehlvest, Jüri von. Penivere // 6, 9.

Heinsaar, Mehis. Insener Paaveli armastuse eesõu; Kõhkleja Bernard // 12, 59.

Karu, Jakob. Asjade seis : Publiku sõimamine ühes osas // 1–2, 2.

Kask, Kai. Surnud sina // 9, 3.

Kaus, Jan. Stjuuard K. // 10–11, 25.

Kõiv, Madis. Isa surm; Post-studia // 10–11, 3.

Lavrova, Tatjana. Ta oli / Vene k. tlk. B. Vaher // 3, 16.

Pilter, Lauri. Minu bar mitsva // 9, 31.

Popov, Daniil. Elukad / Vene k. tlk. K. Pruul // 3, 4.

Samarüütel, Mihkel. Unemütsike; [ ] // 12, 66.

Sauter, Peeter. Nuga // 1–2, 61; Gert ja Beneficio // 10–11, 51.

Schmidt, Arno. Pharos ehk Luuletajate võimust / Saksa k. tlk. ja järels. K. Kallamets // 6, 17.

Ubar, Tiina. Kui seda metsa ees ei oleks // 9, 14.

Vaher, Berk. Tarkade raamat // 1–2, 39.

ARTIKLID, ESSEED, KIRJAD, INTERVJUUD

Adamson, Jaanus. Juut-fetiš : [L. Pilteri proosast] // 9, 61.

Adorno, Theodor W. Minima moralia : Katkendeid / Saksa k. tlk. J. Kägu jt., järels. M. V. // 3, 52.

Attali, Jacques. 21. sajandi sõnaraamat: Valik märksõnu / Prantsuse k. tlk. ja järels. H. Krull // 6, 77.

Benjamin, Walter. Moskva / Saksa k. tlk. M. Sirkel, järels. M. T. // 4–5, 28.

Bloom, Harold. Romantiline luule / Inglise k. tlk. ja järels. M. Väljataga // 7–8, 142.

Bourdieu, Pierre. Mõningaid küsimusi gay- ja lesbiliikumise kohta / Prantsuse k. tlk. M. Amon // 9, 88.

Bowra, Maurice. Romantiline kujutus / Inglise k. tlk. ja järels. M. Väljataga // 7–8, 151.

Certeau, Michel de. Jalutuskäigud linnas / Prantsuse k. tlk. M. Lepikult, järels. M. T. // 4–5, 124.

Coleridge, Samuel Taylor. Biographia literaria : Katkendeid / Inglise k. tlk. ja järels. M. Väljataga // 7–8, 98.

Elkäim-Sartre, Arlette. Saateks : [J.-P. Sartre'i esseele "Eksistentsialism on humanism"] / Prantsuse k. tlk. M. Tamm // 10–11, 104.

Fenton, James. Õppetund Michelangelolt / Inglise k. tlk. L. Pilter // 7–8, 184.

Groys, Boris. Linn tema turistliku reprodutseeritavuse ajastul / Saksa k. tlk. K. Pruul // 4–5, 84; Lenin ja Lincoln – moodsa surma kujundid / Vene k. tlk. ja järels. K. Pruul // 9, 83.

Habermas, Jürgen. Usk ja teadmine /

Saksa k. tlk. T. Hallap // 1–2, 109.

Hallap, Tiiu. Biotehnoloogiast kolme ja poole kandi pealt // 1–2, 123.

Jauhiainen, Jussi S. Kriitilise linnauurimise taustast ja võimalustest Eestis // 4–5, 144.

Judt, Tony. Kes nüüd kahetseb? / Inglise k. tlk. T. Pakk-Allmann // 6, 88.

Kallas, Triin. Petlikult kahjutu humanist: [P. Sloterdijkist] // 10–11, 129.

Kalm, Mart. Vana Pariisi soolikate väljalaskmine // 4–5, 98.

Kaus, Jan. Üks Hääl : [E. Viidingu luulest] // 9, 75.

Keats, John. Kuus kirja / Inglise k. tlk. ja järels. M. Väljataga // 7–8, 68.

Krull, Hasso. Healoomuline multikulti üleküllus / Intervjuu H. Krulliga, küsitles S. Vabar // 12, 82.

Kurg, Andres. Flanööri mitu elu // 4–5, 105.

Lange, Anne. Oras ja romantism // 7–8, 175.

Mölder, Bruno. Psühholoogia humanistlikku inimpilti lammutamas // 10–11, 181.

Märka, Veiko. Töö kui eesti kirjanduse püha lehm. Rahvakasvatuse kirjanuduse aastasada 1870–1970 // 6, 58.

Nõmper, Ants. Ühiskondlikust leppest geenivaramus // 1–2, 137.

Ojari, Triin. Linnaruumilistest muutustest 1990. aastate Tallinnas // 4–5, 91.

Oras, Ants. Introspektsioonist ja eneseanalüüsist, nende funktsioonist ja kujundlikust esitusest Shelley luules // 7–8, 168.

Pekkonen, Annely. Oguuside aastasada. Sissevaade "Isa Gorgudi raamatusse" // 12, 44.

Pfaff, William. Uus Ameerika unelm /

Inglise k. tlk. M. Väljataga // 6, 92.

Raud, Rein. Trajektoorid läbi linna aegruumi // 4–5, 115.

Ross, Jaan. Theodor Adorno "Sissejuhatatus muusikasotsioloogiasse" kui lääne muusikakultuuri mõtestamise katse // 3, 62; Tähelepanekuid klaverimängijate elust : [E. Jelinekist] // 12, 105.

Sartre, Jean-Paul. New York, koloniaal-linn / Prantsuse k. tlk. T. Tamm, järels. M. T. // 4–5, 57; Eksistentsialism on humanism / Prantsuse k. tlk. V. Bohl // 10–11, 84.

Shelley, Percy Bysshe. Luule kaitseks / Inglise k. tlk. T. Pakk-Allmann ja M. V, järels. M. V. // 7–8, 105.

Shields, Rob. Linn, urbaansus, virtuaalus / Vestlus R. Shieldsiga, küsimused esitas A. Kurg, inglise k. tlk. M. V. // 4–5, 153.

Sloterdijk, Peter. Reeglid inimesteaja tarbeks / Saksa k. tlk. Triin Kallas // 10–11, 107.

Soovik, Ene-Reet. Kes kellega käis: märkmeid inglise romantikutest // 7–8, 119.

Strandberg, Marek. Lugu vanadest ja uutest lugudest // 1–2, 104.

Žižek, Slavoj. Too mulle mu mõtlev Philipsi pintsak / Inglise k. tlk. K. Pruul // 1–2, 116; Teispool vikerkaart / Inglise k. tlk. K.P. // 12, 112; Hurraa Bushile! / Inglise k. tlk. M.V. // 116.

Talviste, Katre. Raiped teetähisteks. Kaugematest ja lähematest Baudelaire'i lugemistest // 12, 91.

Undusk, Jaan. Eksistentsiaalne Kreutzwald // 10–11, 133.

Undusk, Rein. Romantilised marginaalid // 7–8, 127.

Valgemäe, Mardi. Eksistentsialismi maskid // 10–11, 153.

Viik, Tõnu. Uus esse absurdist: ilma humanismi üleva müüditä // 10–11, 172.

Volt, Marek. Täenduslik vorm ja esteetiline emotsioon: formalism analüütilises perspektiivis // 3, 73.

Wordsworth, William. Eessõna lüürilistele ballaadidele : Katkend / Inglise k. tlk. K. Unt ja M. Väljataga, järels. M. Väljataga // 7–8, 85.

Väljataga, Märk. Inimloomus teelahk-mel // 1–2, 143.

ARVUSTUSED

Adamson, Jaanus. Memento mori! (M. Torp-Kõivupuu. Surmakultuuri muutumine ajas. Tln., 2003) // 1–2, 153; Lugemismärkmeid (V. Vahing. Noor Unt. LR 2003, nr 1–3) // 10–11, 191.

Annuk, Eve. Heiti Talviku legend? (H. Talvik. Legendaarne. Trt., 2004) // 9, 94.

Eintalu, Jüri. Teadus: kas institutsioonid, kogukonnad või paradigmad? (Th. Kuhn. Teadusrevolutsioonide struktuur. Trt., 2003) // 1–2, 182.

Grišakova, Marina. Umberto Eco: ole-mise piire kombates (U. Eco. Eilse päeva saar. Tln., 2003; U. Eco. Baudolino. Tln., 2003) // 1–2, 172.

Hargla, Indrek. Luurerüütleid ja öko-märulit (S. Veskimees. Kuu ordu. Trt., 2003) // 6, 107.

Hiio, Toomas. John Keegani Teine maailmasõda (J. Keegan. Teine maailmasõda. Tln., 2004) // 7–8, 220; Head ja halba otsides. Mõtteid "Hääletu alistumise" seest ja ümbert (M. Ilmjärv. Hääletu

alistumine. Tln., 2004) // 12, 127.

Kala, Tiina. Pidu ja selle peegeldus (A. Mänd. Pidustused keskaegse Liivimaa linnades 1350–1550. Tln., 2004) // 10–11, 206.

Kallas, Triin vt Viik, Tõnu, Kallas, Triin.

Kaplinski, Jaan. Hasso Krulli rõõmus fatalism (H. Krull. Meeter ja demeeter. Tln., 2004) // 12, 120.

Kaur, Kairit. Kas Grass on naisele hunt? (G. Grass. Kammeljas. Tln., 2003) // 1–2, 170; Mati der Knecht (M. Sirkel. Orva-aastad. Tln., 2004) // 7–8, 209.

Kivirähk, Andrus. Kivisildnik sooritas palverännaku (Kivisildnik. Rahvuseepos Kalevipoeg. Tln., 2003) // 3, 95.

Kronberg, Janika. Uitava eurooplase novellid (I. Jaks. Pimedus. Trt., 2003) // 1–2, 161; Triin Soometsa lepingud (T. Soomets. Leping nr 2. Tln., 2004) // 10–11, 197.

Kruus, Priit. Tähelepanuvampiir (K. Kõusaar. Vaba tõus. Tln., 2004) // 7–8, 213.

Kuresoo, Rein. Sinise planeedi roheline ajalugu (C. Ponting. Maailma roheline ajalugu. Tln., 2002) // 1–2, 186.

Kuuste, Elo. Alexander Portnoy – juudi desperaado (Ph. Roth. Portnoy töbi. Tln., 2003) // 4–5, 176.

Langemets, Andres. Kentauri võitlus või võitlus kentauridega? (N. Baturin. Kentaur. Tln., 2003) // 3, 101.

Loog, Aivar. „Rohkem lüürilis-maskuliinset šokolaadi!” (M. Oja. „keelatud raamat. Tln., 2003; O. Olematu. Ederlezi. Tln., 2003) // 6, 96; Lasnamäe Hamletil on külm (fs. 2004. Tln., 2004) // 9, 99.

Luks, Leo. Joodiku hüvastijätt eluga

(Ch. Bukowski. Pulp. Tln., 2003) // 3, 111; Postuumne melanhoolia (Kivisildnik. Otsin naist. Tln., 2004) // 9, 104.

Luuk, Erkki. Kes elab metsa sees? (M. Adam, M. Mäetamm. Rääkivad majad. Speaking houses. Tln., 2003) // 4–5, 169; Kivis(se raiutud) (Kivisildnik, Valitud teosed, I. Tln., 2004) // 9, 106.

Martson, Ilona. Hea raamat (K. Kender. Kuidas saada isaks. Tln., 2003) // 4–5, 164; Ilusa meelega kirjutud (K. Ehin. Luigeluulinn. Tln., 2004) // 7–8, 211.

Oidekivi, Kirsti. Täpselt treffamisi (K. Kruusa. Treffamisi. Tln., 2004) // 6, 105.

Pehk, Triin. Väike aborigeeni sõnaraamat (S. Malouf. Teispool Paabelit. Tln., 2004) // 9, 111.

Piirimäe, Eva. Romantiline kaleidoskoop (Romantiline inimene. Tln., 2003) // 7–8, 204.

Pilv, Aare. Kohvilektüür. Subsistentialistlikust lausest / [E. Luuk.] Ornitoloogi pealehakkamine. Tln., 2002 // 3, 91.

Raim, Jaanus. 1EEK = 3 kopikat (U. Kaju. Eesti Pank: persoonid ja saladused. Tln., 2003) // 1–2, 167.

Raudam, Toomas. Kõik inimesed on juudid (L. Pilter. Lohejas pilv. Tln., 2004) // 4–5, 166.

Ross, Jaan. Kas Talvepalee on sinine või roheline? (O. Figes. Nataša tants. Tln., 2003) // 7–8, 215.

Selart, Anti. Vaateid murranguaja Eestile (Eesti aastal 1200. Tln., 2003) // 4–5, 188.

Soovik, Ene-Reet. Huvitav Oras (A. Oras. Luulekool I. Trt., 2003) // 1–2, 158; Õitseva puu alt papist majja (J. Rhys. Suur meri Sargasso. Tln., 2003) // 6, 109.

Tamm, Marek. Kuidas kirjutada oma

elulugu? (J. Kross. Kallid kaasteelised. Tln., 2003; J. Kaplinski. Isale. Tln., 2003) // 3, 104; Uus Eesti kultuurilugu (I. Talve. Eesti kultuurilugu. Trt., 2004) // 12, 123.

Tart, Indrek. Oidekiviga metsas, põllul ja teistel inimeste radadel, vaimust kõnelemata (K. Oidekivi. Pinsel. Tln., 2003) // 9, 108.

Tüür, Kadri. T***linn (J. Rooste. Rõõm ühest koledast päevast. Tln., 2003) // 4–5, 160.

Urmet, Jaak. Väärtuslikud traditsioonid jätkuvad (E. Öunapuu. Sinu teejuht risti- usku. Tln., 2003) // 1–2, 163.

Uustalu, Arvo. Nagib Mahfuzi tuhande Nobeli ööd (N. Mahfuz. Tuhande öö ööd. Tln., 2004) // 10–11, 204.

Vaher, Berk. Kui õpid kuulma südame B-poolt (Chalice. Ühendatud inimesed. 2003; Kago. Piimaš. 2003) // 3, 109; Viginad ja karjed (E. Viiding. Teatud erandid. Tln., 2003) // 6, 103.

Valgemäe, Mardi. *Quo vadis*, “Quevedo”? (J. Undusk. Quevedo. LR 2003, nr 33–34) // 3, 98.

Velsker, Mart. Euro opla seks saa mine (T. Hennoste. Eurooplaseks saamine. Trt., 2003) // 4–5, 172; Pärast T.H-d J.A-st (J. Adamson. Läbirääkimised. Trt., 2004) // 10–11, 199.

Viik, Tõnu. Hulluse apoloogia (M. Foucault. Hullus ja arutus. Trt., 2003) // 4–5, 179.

Viik, Tõnu, Kallas, Triin. Platoni teoste esimese osa ilmumise puhul (Platon. Teosed I. Trt., 2003) // 1–2, 176.

KUNSTIKOMMENTAARID

Härm, Anders. Laimre ja “mina”. Marco Laimre isikunäitus “Küsimused ja vastused” Rotermanni Soolalaos // 6, 52.

Laansoo, Karin. Iha ja igatsuse instrumendid [Andres Talist] // 10–11, 82.

Laimre, Marco. Kõrb on keerulisim labürint [J. Päeva ja L. Männi installatsiooninäitusest] // 9, 59.

Liivrand, Harry. Külluslik patt. Laurentsius&Co. vaikelude sari “Tutti-Frutti” Vивиanni Napi galeriis // 7–8, 202.

Kaus, Jan. Tallinn: ühe linna lugemise ühest võimalusest. Mõtteid Arne Maasiku fotode ja lugematute jalutuskäikude põhjal // 4–5, 64.

Komissarov, Eha. Kommentaarid Toomiku maalidele. Näitus “Sünnipäev”, Galerii Vaal, 2003 // 1–2, 101.

Talvoja, Kädi. Kirjad kodust [Anu Kalmu triennaaliväljapanekust] // 12, 80.

Treier, Heie. Varakapitalism Mart Viljuse järgi // 3, 49.

DIXI, KALEIDOSKOOP, FOORUM, VIKERGALLUP

Adamson, Jaanus. Erkki Luuk: tähenduse ohverdaja // 3, 86.

Luuk, Erkki. Autori surm jms. // 3, 84.

Puhvel, Jaan. Raskolli sümptom ja Dupuytreni sündroom // 12, 118.

Valgemäe, Mardi. Luikede värv // 1–2, 190.

Vikergallup: Eesti kirjandus 2003 / Vastavad: V. Afanasjev, I. Hargla, P. Helme, K. Kiigemägi ja S. Ojaste, J. Kraavi, R. Liiv, A. Loog, L. Luks, A. Pilv, J. Roos-

te, A. Ruben, I. Sild, K. M. Sinijärv, L. Sommer, R. Sulbi, P. Tali, J. Tomberg, J. Urmet, B. Vaher // 3, 114.

ILLUSTRATSIOONID

William Blake [Portree] // 7–8, 7.

Pierre Bourdieu [Foto] // 9, 91.

George Gordon Byron [Portree] // 7–8, 37.

Samuel Taylor Coleridge [Portree] // 7–8, 27.

Elfriede Jelinek [Foto] // 12, 107.

Kalm, Anu. Kirjad kodust (Segatehnika) // 12, esikaas, 34, 35, 38, 39, 42, 43, 46, 47, tagakaas.

John Keats [Portree] // 7–8, 69.

Laimre, Marco. Pistke Perse Oma Haaknõelad! (Digiprint) // 6, esikaas; Räägi ja mälu (Digiprint, Sonny ja Sheri originaalplakat, närimiskumm) // 34, 35; Golden Age (Digiprint, kleptekst, tekk, valgustoru) // 38; Cristal Collection (Purustatud kristallanumad, vahtpolüstürool, saepuruplaat, peeglid, valgustus) // 39; No Name (valguskast, õunapuu, allkirjad) // 42; Porno, President ja Pult Perega (Porno-filmi heli, teleri kast, pult, kleptekst, digiprint) // 43; Ugliest Part (Roosa vati-tekk, haaknõelad, põletus) // 46; Reflections (Digiprint) // 47; Spaghetti Nr. 7 (Keedetud spagetid, elektripliit, pott, digiprint, Prisma kilekotid) // tagakaas.

Laurensius&Co. Yummy XIII ([Kõik:] Õli, lõuend, segatehnika) // 7–8, esikaas; Yummy VI // 178; Yummy XV // 179; Yummy IX // 182; Yummy XIV // 183; Yummy XVI // 186; Yummy II // 187;

Yummy III // 190; Yummy XI // 191; Yummy IV // tagakaas.

Maasik, Arne. Suvi 2002 (Foto) // 4–5, esikaas, 66, 67, 70, 71, 74, 75, 78, 79, tagakaas.

Mänd, Lennart, Päeva, Jaana. Kõrb (Installatsioon) // 9, esikaas, 34, 35, 38, 39, 42, 43, 46, 47, tagakaas.

Päeva, Jaana. Vt Mänd, Lennart, Päeva, Jaana.

Jean-Paul Sartre 1945. aastal [Foto] // 10–11, 87.

Arno Schmidt [Foto] // 6, 19.

Pery Bysshe Shelley [Portree] // 7–8, 43.

Peter Sloterdijk [Foto] // 10–11, 109.

Stabiilne demokraatlik ühiskond [Joonis] // 4–5, 121.

Tali, Andres. Iha ja igatsuse instrumendid (Digitaaltrükk) Asitõend // 10–11, esikaas; Hüppamine // 34; Ma lugesin palju // 35; Arbeit // 38; Mängi minuga // 39; Kahevahel // 42; Mõnikord öösel // 43; Tänav // 46; ...Sick and Tired // 47; Lõpp // tagakaas.

Toomik, Jaan. Sünnipäev I. ([Kõik:] Õli, lõuend) // 1–2, esikaas; Magav pea // 66; Mees kajakaga // 67; Sünnipäev III // 70; Pead // 71; Mees, naine ja luik // 74; Nooruk // 75; Jaan Paavel portree // 78; Sünnipäev II // 79, tagakaas.

Traditsioonilist tüüpi ühiskond [Joonis] // 4–5, 121.

Viljus, Mart. Kadunud ilu. (Martsipannitrükk) // 3, esikaas, 33, 34, 38, 39, 42, 43, 46, 47, tagakaas.

William Wordsworth [Portree] // 7–8, 15.

Ühiskonnaruumi kontiinuum [Joonis] // 4–5, 121.

Vikerkaar on müügil

Tallinnas:

EESTI KEELE SIHTASUTUSE RAAMATU-

POES „ATEENA“,

Roosikrantsi 6.

AS RINDER KIOSKIS,

Suur-Karja 18.

SA KULTUURILEHT,

Voorimehe 9.

R-KIOSKITES.

KAUPLUSES „RAHVA RAAMAT“,

Pärnu mnt.10.

AS LUGEMISVARA KAUPLUSES

RAHVUSRAAMATUKOGUS,

Tõnismägi 2.

EESTI AKADEEMILISE RAAMATUKOGU

MÜÜGIPUNKTIS,

Rävala pst.10.

KAUPLUSES „FELIX JA FABIAN“,

Harju tn.1.

Tartus:

ÜLIKOOLI RAAMATUÄRIS,

Ülikooli t.11.

OÜ GREIF KAUPLUSES,

Vallikraavi 4.

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 683 3140

Marika Mikli 683 3141

Kajar Pruul

Marek Tamm 683 3141

Keeletoimetaja Tiina Lias 683 3142

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 683 3143

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta

Toimetuse aadress:

Voorimehe 9, 10146, Tallinn

Faks: 6833101

E-post:

vikerkaar@vikerkaar.ee

Väljaandja:

kirjastus Perioodika,

Voorimehe 9, 10146, Tallinn

Trükk:

AS Printall, Tatari 64, tel. 669 8400

Vikerkaar nr. 12/2004

---

*Vikerkaar kuulub Euroopa
kultuuriajakirjade võrgustikku
www.eurozine.com*

Ajakiri ilmub

*Eesti Vabariigi Kultuuriministeeriumi ja
Eesti Kultuurkapitali toel*

*Vikerkaart saab tellida ka
otsekorraldusega*

(kvartalimaks 52 krooni).

*Tellimiskeskus <http://www.tellimine.ee>,
tel 666 2535*

Vikerkaar

12/2004

Page 1 of 1

Anu Kalm

From: "Anu Kalm" <anu.kalm@mail.ee>
To: "Gustav Kalm" <gustav.kalm@mail.ee>
Sent: 17. august 2003. a. 21:21
Subject: Re: tervisi belgiast

Tere kallis Kusti seal suures Euroopa linnas! Tore on kuulda Sinult häid uudiseid, Kodu on küll lähjem, aga mul (meil) on ju kõigi hea meel, et sa said selle aasta endale lubada. Saaremaa pesu on niidud pestud ja pakitud, kõik Lepiku asjad sügavkülmja pandud ja jooma praegu Helgaga teed ja ootame issi koju. Homme käime Helsingis shoppamas, loodame et ei saja. Kas Sul on seal ikka väga soojad ilmad veel?
Musi ja kaali,
emme

Original Message

From: Gustav Kalm
To: anu.kalm@mail.ee ; kalm@online.ee ; gryslend@hotmail.com ; kolkask@hotmail.com ;
lisu101@hotmail.com ; veronikaotsustaburra@hotmail.com ; raidoreiska@hotmail.com ;
anzz1100@hotmail.com ; pirjo82@yahoo.com ; kra18@msn.com ; port@email.ee ; pret@erm.ee ;
hindmaa@hotmail.com ; howly_ghost@hotmail.com ; piuks@hotmail.com
Sent: Saturday, August 16, 2003 7:35 PM
Subject: tervisi belgiast

Nii olen kohal! Kirjutada on raske voitu, kuna kiaviatüri astu on teistsugune jga kui ma vigu teen arge pahaks pange! Igatahes lend laks hasti ja pere tundub super. Neil on vaba suur ja ilus maja ja nad ise on vaba sobralikud ja suitsetavad! Minu vanune poeg trimbab praegu minu korvibai beediesi! Muidu minu tubaga on reiseridil korruusel! Ja Brusseles on minu arust ilus linn! Neil on kodus palju ilusat DISAINEERMoodit. Oma toast mul on võimalus minna katusele ja vaadata hoovi ja tanavat. Igatahes olge head ja mailige mulle ja varsti chattrime ka. Onneks neil on pusuühendus! Ma igatsen teid koiki juba! Ohtupoole ma kirjutan uuesti ja põhjalikumalt pusige linn!

teie gustav

24.02.2004

ISSN 0234-8160

9 770234 816043

Hind 25 krooni
78245